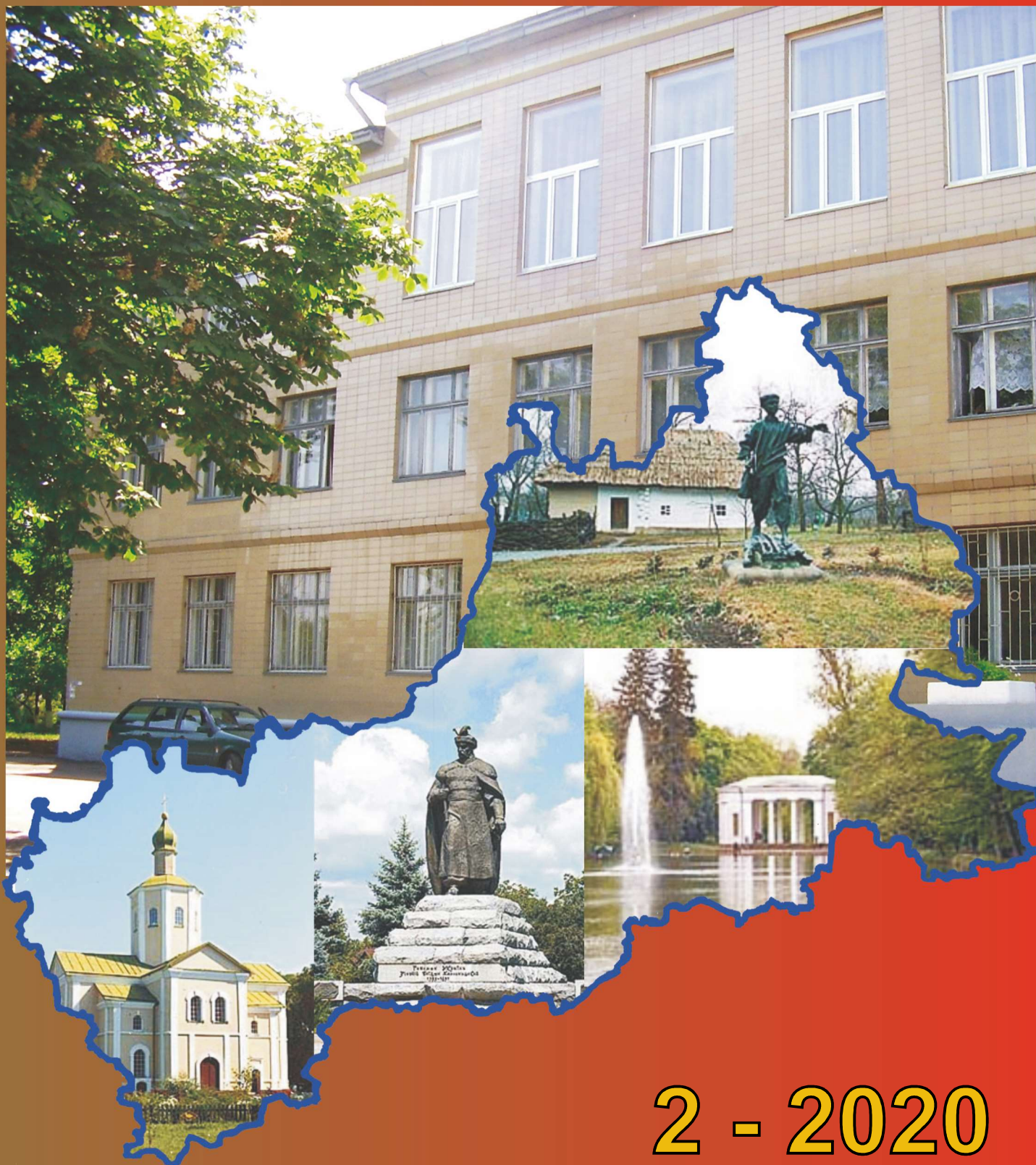

Педагогічний вісник

2 - 2020

«НЕМАЄ ПРАВДИ У ВІЙНИ, ВОНА ЛИШ В МИРІ І ЛЮБОВІ»

До Дня пам'яті та примирення і Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні

З метою гідного вшанування подвигу українського народу в боротьбі за свободу, увічнення пам'яті загиблих у Другій світовій війні, враховуючи карантинні заходи, із 7 по 9 травня цього року з участю Ліги

старшокласників Черкащини проведено просвітницькі заходи без виходу із дому в мережі Інтернет. Вони організовувалися під керівництвом Управління освіти і науки Черкаської ОДА, комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», зокрема лабораторії виховної роботи у форматі челенджів, онлайн-флешмобів, онлайн-акцій, інтернет-конкурсів, відеоконференцій, інтернет-екскурсій, а саме:

У рамках челенджу **«Передай Мак пам'яті – вшануй загиблих на війні»** кожен учасник записав коротке відео із символічною квіткою маку в руках, умовно передаючи її далі своїм друзям чи знайомим зі словам **«Ми пам'ятаємо»**. Відео розмістили в мережі Інтернет з хештегом **«#квітка_пам'яті»**.

До проведення челенджу **«Героїчні сторінки моєї родини»** учні підготували відео з розповіддю про рідних, які були учасниками руху опору у період Другої світової війни, або їх фото, зазначивши їхні прізвища, імена та інформацію про те, де вони зустріли війну, відзначили перемогу чи загинули. Інформація про це розміщена на сайті обласного інституту.

У ході челенджу **«Ми вдячні вам за мирне небо»** учасники, прикрасивши побут патріотичними знаками, із червоним маком на грудях у відео зверненні висловили подяку від нинішнього покоління визволителям Батьківщини від нацистів.

На сайтах освітніх закладів області, у соціальних мережах проведений конкурс, виставки малюнків з теми **«75-й річниця Перемоги у Другій світовій війні присвячується»**, відбулося читання поезій, виконання пісень на патріотичну тему, присвячену пам'яті всім захисникам рідної землі від ворога під гасом **«Пам'ятаємо. Перемагаємо»**. Учні старших класів взяли участь у відеоконференції **«Кривава ціна миру в Європі 1945-го та сьогодні»**; виховних он-лайн годин **«Пам'ять про війну як застереження від її повторення»**; он-лайн дискусій **«Прагнення до свободи – вчора, патріотизм і нездоланність – сьогодні, гідна Україна – завтра»**, проведені он-лайн майстер-класи з виготовлення червоного маку, символу жертв усіх військових та цивільних збройних конфліктів.

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
послідипномної освіти педагогічних
працівників

Реєстраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н.М.Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут послідипномної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук, заслужений
працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г.А.Назаренко, проректор
з наукової-методичної роботи інституту,
професор, доктор педагогічних наук (науковий
редактор)

К.М.Криворот (заступник головного редактора)

Н.І.Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, кандидат педагогічних наук

Ю.І.Завалевський, в.о. директора Інституту
модернізації змісту освіти МОН України, доктор
педагогічних наук, професор

Т.В.Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т.К.Андрющенко, доктор
педагогічних наук

С.А.Гаряча, кандидат педагогічних наук

О.В.Волошенко, кандидат
педагогічних наук, доцент

В.І.Коновальчук, доктор філософських наук,
доцент

Н.М.Степанова, кандидат
філософських наук

О.В.Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю.М.Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В.М.Шемшур

Відповідальний за друк **В.М.Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається з думкою
автора

Редакція рукописів не рецензує і авторам не
повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОІПОП
Протокол № 1 від 26.02.2020
Підписано до друку 13.05.2020
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 5

Зам.№1529

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,
КНЗ "ЧОІПОП ЧОР",
т. +380-472-64-21-78
e-mail: redaktor6@ukr.net

Науково-методичний журнал

Зміст

ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ

Розіна Н.В., Криворот К.М. Новий освітній простір:
форми і методи роботи.....2
Неділя Л.Ф. Результати конкурсу на кращий
електронний ресурс - 2020.....3

НАУКА-ШКОЛІ

Зоря Я.М. Підготовка фахівців нової якості:
основні аспекти методичної роботи.....4
Овчаренко О.В. Емпатійні якості вихователів
дошкільних навчальних закладів як показник їхньої
професійної компетентності10
Теслюк П.В. Форми соціально-перцептивних
викривлень: аналіз емпіричного матеріалу
практичного заняття з психології14

ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Литвин І.М. Проблема соціально-правового захисту
дітей з особливими потребами: шляхи вирішення.....17
Миколенко Н.Г. «Мир дітям планети Земля!».
Розробка виховного заходу до Дня захисту дітей20
Богуч Н. «...Усмішка твоя – єдина, очі твої одні...».
Заняття з мовленнєвого спілкування для дітей
старшої групи22

МЕТОДИКА-ДОСВІД

Галушко М.І. Використання біоенергопластики в
корекції мовлення дітей дошкільного віку24
Кацімон О.В. Створення ситуації успіху на
заняттях математики27
Зімодріна Н.В. Фактори емоційного вигорання
учасників освітнього процесу.....30
Ковтун Л.В. «Доторкнемось серцем до
прекрасного». Поетична кав'ярня для
старшокласників.....34
Левченко І.А. Дослідження умов рівноваги.
визначення центра мас плоских фігур. Розробка
уроку із фізики для учнів 10 класу36
Громова Л.В., Косенко О.В. Комунікативна
компетентність викладача закладу вищої освіти.....39
Мізецька Р.В. Мистецтво майдану. Розробка
тематичного вечора для старшокласників41
Головатюк І.І. Вокальне виконавство як форма
творчої діяльності учнів та учителя.....45
Скляр В.М., Орел В.В. Народна пісня і
натуральні числа в мистецькій спадщині Анатолія
Солов'яненка. Інтегрований урок математики і
музики для 5 класу.....48
Ходаковська О.О. Вибіркові характеристики.
Графічне представлення інформації про вибірку.
Розробка інтегрованого уроку з алгебри та
інформатики, 11 клас51
Щепетна В.Д. Таємничі грані українського
козацтва. Методичні рекомендації до проведення
історичного брейн-рингу54
Гасаненко О.В. Виготовлення виробів з екологічно
чистого матеріалу. Реалізація змістової лінії
«Екологічна безпека та сталий розвиток»
на уроках трудового навчання у рамках проекту.....57
Демиденко Н.М. Романсу звуків мить чарівна.....60
Хоменко К.М. Формування у дітей дошкільного
віку здатності до емпатії.....63
Денисенко О.І. Розвиток усного і писемного
мовлення у дітей з порушенням письма і читання.
Конспект логопедичного заняття для другого
класу закладів загальної середньої освіти66

УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЇ В

ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Демченко О.М. «На щастя, на долю...». Сценарій
виховного заходу69
Дармограй Т.В. Берегине моя, українська хустко.
Розробка виховного заходу для учнів старшого
шкільного віку72
Захарченко Л.М. «Український віночок». Розробка
виховного заходу для учнів початкових класів.....75

ІНФОРМАЦІЯ

Приклади оформлення бібліографічного
опису у списку використаних джерел77

Н. В. Розіна,

кандидат педагогічних наук, методист комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

К.М. Криворот,

начальник редакційно-видавничого відділу комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ

5 березня 2020 року працівники освітньої галузі Черкаської області взяли участь в освітньому форумі «НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: СЬОГОДНІ – ЗАВТРА», який відбувся в комунальному навчальному закладі «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Захід подібного масштабу на Черкащині проводили вперше. Організаторами великомасштабної події стали Департамент освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації і обласний інститут. Форум проводився для всіх категорій педагогічних працівників і мав на меті ознайомити учасників з передовим педагогічним досвідом області, сучасними розробками у сфері засобів навчання в умовах НУШ. До освітян долучилися представники 15 виробників обладнання для Нової української школи.

Відкрила роботу освітнього форуму кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти і науки, ректор інституту **Наталія Чепурна**, яка зосередила свою увагу на досягненнях освітян Черкащини, зокрема, що стосується впровадження положень Концепції Нової української школи, реалізації обласних програм «Інноваційні школи Черкащини» та «Шкільний автобус», створення ефективної мережі опорних шкіл, впровадження інклюзивної освіти, застосування STEM-технологій в освітній сфері.

З вітальним словом до учасників форуму звернувся **Роман Боднар**, голова Черкаської обласної державної адміністрації, який прокоментував освітню реформу та зазначив, що система освіти Черкащини сьогодні має достатній потенціал, щоб стати однією з найкращих в Україні. Підвищення якості освіти є одним з основних завдань галузі. За активної підтримки держави, органів місцевої влади, місцевого самоврядування у закладах загальної середньої освіти буде створюватися новий освітній простір. Для Черкаської області з державного бюджету виділено 250 млн. гривень, які будуть спрямовані на потреби закладів освіти.

Перед присутніми виступили також **Оксана Лозова**, завідувачка сектору науково-методичного забезпечення STEM-освіти відділу STEM-освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», та **Ірина Топчій**, директор Черкаської гімназії № 9 ім. О. Д. Луценка Черкаської міської ради, які поділилися досвідом впровадження STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти та позашкільних закладах освіти України.

Захід також відвідали **Юрій Лесюк**, заступник голови Черкаської ОДА, **Валерій Данилевський**, виконуючий обов'язки директора Департаменту освіти і науки Черкаської ОДА, **Оксана Сімушіна**, заступник директора Департаменту освіти і науки Черкаської ОДА - начальник відділу інклюзивної, позашкільної освіти та виховної роботи.

У межах заходу було проведено наради начальників органів управління освітою, директорів закладів професійної (професійно-технічної) освіти області, директорів шкіл-інтернатів, завідувачів методичних кабінетів.

Керівники закладів освіти обговорили актуальні питання розбудови національної системи загальної середньої освіти в умовах реформування. За «круглим столом» було порушено проблеми дитиноцентризму, компетентнісного змісту освіти, педагогіки партнерства, способів вдосконалення індивідуальних траєкторій самоосвіти та розвитку сучасного вчителя, тонкощів роботи із дітьми з інклюзивної освіти. Цікавою для всіх була тема про реальну автономію шкіл, забезпечення якості навчання і рівноправність доступу до бюджетного фінансування закладів освіти всіх форм власності; здійснення безпосереднього управління школами на місцевому рівні, делегування адміністративних і навчально-методичних повноважень на рівень закладу освіти; вплив ОТГ на формування локальної освітньої політики з урахуванням місцевих культурних особливостей, ринку праці, державної освітньої політики.

Підкреслено, що в умовах НУШ школи отримали прекрасну можливість самостійно розробляти освітні програми, складати навчальні плани й програми з навчальних предметів відповідно до стандартів середньої освіти та досягнень сучасної науки, обирати підручники, методики навчання й виховання, розвивати навчально-матеріальну базу. Це обумовило позитивні зрушення - оновлення змісту середньої освіти.

Освітній форум дав можливість учасникам заходу взяти участь у низці дискусійних панелей та майстер-класів.

Важливою інновацією Нової української школи в підходах до початкової освіти є активне залучення ігор в процес навчання. Використання ігрових технологій навчання було продемонстровано під час майстер-класу «Ігрові технології у навчанні молодших школярів», де учасники усвідомили як мобілізувати інтелектуальні сили учнів та активізувати самостійний пошук шляхів розв'язання нестандартних завдань.

Панельна дискусія учасників з питання якості впровадження STEM-освіти дала змогу презентувати власні нароби, обмінятися новими думками, ідеями, досвідом та визначила рівні компетентності професійної діяльності педагогічних працівників з використання новітніх підходів до викладання й оцінювання, методів та засобів навчання. У ході дискусії проаналізовано формування STEM-освітнього середовища в системі професійної (професійно-технічної) освіти. Запровадження ідей STEM-освіти в ПТНЗ надає більше можливостей зростанню висококваліфікованих робітників, які мають у порівнянні з стандартною підготовкою, технологічно вищий рівень професійної майстерності і можуть генерувати і реалізовувати власні раціоналізаторські ідеї.

Під час дискусії було продемонстровано шляхи професійного розвитку педагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації в КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» та у міжкурсовий період, де вони зможуть отримати знання, практичні навички щодо запровадження інноваційних підходів STEM-освіти для підвищення якості, ефективності освітнього процесу.

З метою розвитку професійної компетентності педагогічних працівників щодо впровадження STEM-освіти у навчально-виховний процес були проведені майстер-класи «Використання STEM-технологій в системі професійної (професійно-технічної) освіти»; «STEM у закладах дошкільної освіти: граємо, розвиваємо, навчаємо»; «Інтерактивна платформа Mozaweb як інноваційна STEM-технологія освітнього процесу» тощо.

До участі у форумі були запрошені виробники засобів навчання для освіти: Київське НВП «Промінь», ТОВ «Шполянська меблева фабрика», ФОП «Джавага Алла Дмитрівна», компанія ElizLabs, які представили на форумі сучасне шкільне обладнання та навчальні посібники для вивчення основних шкільних предметів, таких як фізика, хімія, біологія, географія, математика та ін.

У Концепції Нової української школи рекомендується у початкових класах використовувати під час уроків різноманітне оснащення, щоб захопити учнів пізнавати нове та здобувати практичні навички. Сучасне і привабливе оформлення класів НУШ та використання цікавих і захопливих дидактичних матеріалів допоможе кожному педагогічному колективу сформувати у дітей позитивне сприйняття навчання у школі.

Нова українська школа передбачає кардинальні зміни в оформленні кабінетів 1 класу. Зокрема, тепер рекомендується використовувати одномісні парти. Різні види таких парт були представлені на виставці. Проте необхідні меблі для облаштування простору в освітніх закладах не обмежуються шкільними партами. Крім них, кожен навчальний кабінет має містити зручні стільці для учнів та вчителів; шафи, тумби, органайзери та полиці для розміщення і зберігання дидактичних матеріалів. Дуже зручно, якщо у закладах освіти використовують особисті учнівські шафи для школи, призначені для зберігання одягу та речей. У вестибюлі будуть доречними дзеркало та м'які меблі: дивани або крісла. Широкий вибір безкаркасних меблів допоможе облаштувати кімнати відпочинку відповідно до стилю інтер'єру.

Невід'ємною частиною шкільного обладнання залишається дошка. У освітньому закладі крім магнітно-крейдових дошок можна також використовувати магнітно-маркерну, коркову або магнітно-крейдово-маркерну дошку. Деякі варіанти таких дошок були оглянуті учасниками на виставці.

Учасники заходу ознайомилися з набором ігор, які сприятимуть розвитку учнів: конструктор з дерева, м'якого каучуку чи пластику (зокрема, Lego), який формує у дітей інженерне мислення та навички; набори та ігри, спрямовані на розвиток дрібної моторики; логічні ігри, які сприяють формуванню логічного мислення шляхом вирішення практичних завдань; набір іграшкових меблів, ляльковий театр для оформлення в класах НУШ ігрової зони, що стане чудовою можливістю спонукати дітей до навчання.

Розвиток та широке впровадження мультимедійних технологій у всі сфери життя актуалізує їх використання в освітньому процесі. Під час освітнього форуму ПАТ «Литер», НВП «ENGLER», BMS Techno презентували **портативний пристрій «CamTouch»**, навчальні комп'ютерні комплекси, інтерактивні комплекси, лабораторне обладнання, робоче місце вчителя, обладнання для автоматичної обробки інформації.

Була представлена перша українська комплексна онлайн платформа **Global Innovative Online School (GIOS)**, яка пропонує якісний сучасний контент згідно з шкільними програмами. В інтерактивному форматі та з використанням сучасних технологій запущено курс з математики та критичного мислення, з анімаційними відеоуроками, опорними конспектами, інтерактивними завданнями, тестами і алгоритмом підлаштування під здібності дитини.

Для Нової української школи **мультимедійне видавництво «Розумники»** представило електронні підручники, інтерактивні завдання та дидактичні матеріали, програми для вивчення англійської мови, програмування, основ безпеки життєдіяльності, математики, історії та мистецтва, а B-Pro – різноманітні методики (скрайбінг, інтелект-карти, лепбуки, буктрейлери тощо) для учнів з особливими освітніми потребами, що збільшить їхню можливість стати повноцінними учасниками освітнього процесу.

Таке осучаснення навчального процесу сприятиме кращому засвоєнню матеріалу всіма учнями, а також є ефективним мотиваційним компонентом, що зацікавить дітей та урізноманітнить урок.

Учасникам заходу було представлено значний перелік спортивних тренажерів для дітей з особливими освітніми потребами, які можна застосовувати у кабінетах ЛФК, сенсорних кімнатах, оздоровчих установах, кабінетах психолога, у ресурсних кімнатах, а також програмні забезпечення «Реабілітація» і «Програма стимулювання розвитку виконавчих функцій».

Згідно Концепції Нової української школи запроваджуються зміни у методах навчання, тож на виставці було представлено дидактичний матеріал для предметів, що вивчаються у середній і старшій школі, використання яких підвищить якість освітнього процесу.

Проведений освітній форум дав можливість усім присутнім на заході розширити знання щодо шляхів підвищення професійної компетентності згідно з вимогами Концепції Нової української школи, а також отримати досвід щодо застосування в освітньому процесі інноваційних технологій.

Л.Ф.Неділя,

методист інформаційно-ресурсного центру комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РЕЗУЛЬТАТИ КОНКУРСУ НА КРАЩИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС - 2020

Відповідно до наказу Департаменту освіти і науки облдержадміністрації від 30.01.2020 № 17 «Про проведення XXV виставки «Інноваційний пошук освітян Черкащини» з 01 березня по 20 квітня 2020 року на базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» відбувся конкурс на кращий електронний освітній ресурс (далі - конкурс).

У конкурсі взяли участь **708 педагогічних працівників області**, які представили **464 комплекти** (всього 3447 одиниць) електронних освітніх ресурсів із 45-ти районів, міст, об'єднаних територіальних громад області, 4-ьох спеціальних закладів освіти, 1-ого закладу позашкільної освіти обласного підпорядкування. Найбільшу кількість серій електронних освітніх ресурсів представили освітяни Черкаського (38 комплектів), Христинівського (28 комплектів), Монастирищенського (24 комплекти) районів, Золотоніської (35 комплектів), Черкаської (33 комплекти), Тальнівської міської ради (22 комплекти).

Електронні освітні ресурси, представлені на конкурс, виконані на високому методичному та технічному рівні, відповідають сучасним вимогам використання електронних освітніх ресурсів в освітньому процесі.

Більша частина робіт оформлена у вигляді електронних посібників, які розроблені в програмах Microsoft Power Point, AutoPlay Media Studio, Flipbooks, FlipBook Maker Pro, Ourboox, HTML. Багато ЕОР представлено у вигляді авторських вебсайтів, які створені з допомогою безкоштовних сервісів Sites.google.com, Blogger.com, Wix.com, Ucoz.net, а також вебквестів з використанням QR-кодів, які містять проблемні завдання з елементами рольової гри та різноманітні творчі завдання.

Найкращі ЕОР містять не лише традиційні конспекти уроків, мультимедійні презентації, текстові та дидактичні матеріали, тестові завдання, аудіо, відео, графічні файли, а також – інтерактивні вправи-тренажери, інтерактивні плакати, скрайбінг-презентації, динамічні презентації, авторські відеоролики, тестові завдання, пазли, вікторини, кросворди, ребуси, онлайн-діаграми, інтерактивні ігри, інтелект-карти, лепбуки, онлайн-карти, інтерактивні віртуальні моделі, хмари тегів, віртуальні дошки, Qr-коди та інші інтерактивні вправи створені з допомогою сучасних освітніх онлайн-сервісів, а саме: <https://learningapps.org>, <https://quizizz.com>, <https://miksike.net.ua/>, <https://kahoot.com>, <https://www.classtime.com>, <https://onlinetestpad.com/ua>, <https://naurok.com.ua/test>, <http://www.triventy.com>, <https://www.proprofs.com>, <http://popplet.com>, <https://www.plickers.com>, <http://app.wizer.me>, <https://www.thinglink.com>, <https://www.genial.ly>, <https://www.powtoon.com>, <https://biteable.com>, <https://www.renderforest.com/ru>, <https://www.liveworksheets.com/>, <https://www.jigsawplanet.com>, <http://rebus1.com/ua>, <https://wordcloud.pro/>, <https://www.mindomo.com>, <https://www.mindmeister.com/>, <https://mind42.com>, <https://coggle.it>, <https://wordart.com/>, <https://prezi.com>, <https://sway.office.com/>, <https://www.flippity.net>, <https://www.geogebra.org/>, <https://padlet.com/>, <http://linoit.com>, <https://www.storyboardthat.com/>, <https://classtools.net/>, <https://simpoll.ru>, <http://puzzlecup.com/>, <https://bookcreator.com>, <https://www.tes.com/lessons>, <https://www.symbaloo.com>, вебсервіси Google та інші.

Надзвичайно цікаві ігрові електронні ресурси розроблені у вище перелічених онлайн-сервісах та програмах Microsoft Power Point та Scratch, тестові завдання, розроблені в програмі MyTestEditor, а також авторські відео майстер-класи, відео-уроки та відео-досліди розміщені на youtube-каналах.

244 ЕОР представлено до нагородження, з них найбільше робіт високого рівня: 28 ЕОР Черкаського району, 22 – м. Черкаси, 21 – м. Золотоноша, 14 – Христинівський, 13 – Монастирищенський, 12 – Чорнобаївський райони.

Накази УОН ЧОДА від 16.04.2020 № 86 та КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» від 22.04.2020 № 67/01-06 «Про підсумки конкурсу на кращий електронний освітній ресурс» розміщені на сайті інституту за посиланням: <http://oipopp.ed-sp.net/?q=node/49645>.

Розробки найкращих електронних освітніх ресурсів, автори яких представлені до нагородження, розміщені на сайті інституту у розділі «Колекція цифрових ресурсів» за посиланням: <http://oipopp.ed-sp.net/digital-resources-collection>.

Електронні освітні ресурси можуть бути використані педагогами для організації дистанційного навчання, у підготовці до занять, як мультимедійний супровід до уроків та позакласних заходів, для закріплення та перевірки знань та умінь учнів, допоможуть педагогічним працівникам ефективніше та цікавіше організувати освітній процес.

Ю.М. Зоря,

кандидат педагогічних наук, завідувач навчально-тренінгового центру STEM-освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ НОВОЇ ЯКОСТІ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

На сьогоднішній день надзвичайно гостро постало питання розвитку особистісних і професійних якостей людини в усіх сферах життя суспільства, в освітній галузі зокрема. Визнаючи необхідність розробки суттєво нової моделі освіти XXI століття, яка б відповідала на виклики сьогодення, у документах всесвітньої організації ЮНЕСКО основними напрямками реформування освітніх систем визначені глобалізація суспільних процесів, гуманізація і демократизація освіти; її орієнтація на безперервний розвиток особистості.

Гуманізація, гуманітаризація, національна спрямованість та демократизація освіти, перехід від інформативних – до активних форм і методів освітньої діяльності, створення умов для самовизначення, самореалізації і самоствердження особистості вихованця, перетворення позиції педагога і позиції учня в особистісно-розвивальні, творча спрямованість педагогічного процесу, його безперервність нині визначені основними тенденціями розвитку освіти XXI століття [143].

Однією із характерних особливостей модернізації українського суспільства є його глобальна інформатизація, яка зумовила використання нових інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життя (в освітній галузі – зокрема), що сприяє створенню інформаційного освітнього простору, у якому визначальною стає інтеграція освітніх та інформаційних підходів до змісту освіти, методів технологій навчання і виховання [там же].

З огляду на зазначене, методологічною основою розвитку національної системи освіти стали гуманістична концепція й особистісно орієнтована парадигма, які забезпечують переорієнтацію на особистість учня, визначають необхідність індивідуального й диференційованого підходу в організації освітнього процесу, спрямовують на активне формування в учнів механізмів саморозвитку, самовиховання й самоактуалізації з урахуванням освітніх потреб та потенційних здібностей кожного.

Домінуючу роль в особистісному та професійному становленні педагога в освітніх установах різного рівня галузі посідає саме методична робота, тому зазначені вище особливості модернізації системи освіти України у повній мірі стосуються й методичної роботи в закладах освіти. Вимогою часу стає підготовка фахівців нової якості – здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – бути патріотами рідної землі. Сьогодні кожен педагог повинен в повній мірі володіти всіма інноваціями, вміти ефективно і грамотно впроваджувати технології, застосовувати інноваційні засоби і форми навчання. Успішність реалізованої в закладах освіти методичної роботи багато в чому залежить від правильності поставлених цілей і завдань, підібраних методів і форм роботи з педагогічним колективом і з її змістом в цілому.

Інноваційна спрямованість сучасного суспільства є одним із ключових пріоритетів і визначає наявність у системі освіти креативних, компетентних, емоційно-інтелектуальних, когнітивно-гнучких та мобільних

педагогів, що володіють професійними компетенціями – головною складовою професіоналізму.

У Національній доктрині розвитку освіти, в розділі XII «Освіта і наука», зазначено, що «поєднання освіти й науки є умовою модернізації освіти, головним чинником її подальшого розвитку, що забезпечується розвитком освіти на основі наукових і технологічних досягнень; інноваційною освітньою діяльністю в навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форми власності» [1].

Саме забезпечення розвитку особистості педагога на основі його індивідуальних особливостей, педагогічних здібностей, можливостей, знань і умінь – одна з найважливіших складових системи методичної роботи.

Теоретичні аспекти методичної роботи педагога досліджувалися у працях видатних просвітителів і педагогів П. Ф. Каптерева, Я. А. Коменського, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинського, С. Т. Шацьким та ін. Дослідники основне завдання методичної роботи вбачали у створенні методів і початкових методик на основі знання предмета і з урахуванням вікових особливостей дітей.

Значна увага розумінню сутності і використанню нових форм методичної роботи приділялась у дослідженнях Ю. К. Бабанського, С. Ж. Гончарової, Т. Ф. Єсенкова, Л. П. Ілленко, Н. В. Немов, В. П. Симонова, Н. М. Полевійої, М. М. Поташикова, Г. В. Юдакова.

Питання про організацію внутрішньої системи методичної роботи як умови підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у науково-методичній літературі розглядалися В. І. Гончаровою, С. В. Кульневич, В. С. Лазарєвим, В. М. Лізінським, Т. Шевелева та ін.

У наукових дослідженнях останніх років проблемою удосконалення методичної роботи займалися О. В. Варгата, Н. В. Дудніченко, Г. С. Ковальчук, І. О. Колесник, О. М. Кутова, С. В. Майданенко, В. І. Павленко, О. І. Савчук, О. В. Темченко, О. В. Фісун та ін.

Вихідні концептуальні положення означеної проблеми викладені у Законі України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», наказі Міністерства освіти і науки України від 23.03.2018 р. № 283 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» та інших нормативних документах.

У період реформування системи освіти значно зросла потреба у вчителів, здатному оновлювати зміст своєї діяльності з допомогою критичного, творчого її освоєння, застосування інноваційних досягнень науки і використання передового педагогічного досвіду.

У зв'язку з цим змінюються функції методичного супроводу, що забезпечує діяльність вчителя, модернізуються підходи до організації методичної роботи на всіх освітніх рівнях.

У своїх працях провідний дослідник Ю. К. Бабанський дає наступне визначення методичної роботи: «Методична робота в освітньому закладі – це цілісна, заснована на досягненнях науки і передового педагогічного досвіду і на конкретному аналізі навчально-виховного

процесу система взаємопов'язаних дій та заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагога (включаючи і мотиви з управління професійним самоосвітою, самовихованням, самовдосконаленням педагогів), на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу освітнього закладу в цілому, а, в кінцевому рахунку, на вдосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання і розвитку конкретних вихованців» [4].

З цього визначення стає зрозумілим, що основною метою методичної роботи є зростання рівня педагогічної майстерності педагога і всього колективу освітнього закладу.

Ю. К. Бабанський наголошує, що найголовнішим у методичній роботі в освітньому закладі є надання реальної, дієвої допомоги педагогам у розвитку їх майстерності як сплав професійних знань, навичок і умінь і необхідних для сучасного педагога властивостей і якостей особистості [4].

Автор зазначає, що оскільки методична робота може істотно впливати на якість та ефективність навчання і виховання, кінцеві результати роботи освітньої установи, цілком правомірно розглядати методичну роботу як важливий фактор управління освітнім процесом.

На важливому аспекті методичної роботи акцентував увагу М. М. Поташник, який розглядає методичну роботу, насамперед як складову частину єдиної системи безперервної освіти педагогічних кадрів, системи підвищення їх професійної кваліфікації [39].

У педагогічній енциклопедії **методична робота** тлумачиться як частина системи безперервної освіти викладачів, вихователів. Цілями методичної роботи є засвоєння найбільш раціональних методів і прийомів навчання і виховання учнів; підвищення рівня загальнопедагогічної та методичної підготовленості педагога до організації та ведення навчально-виховної роботи; обмін досвідом між членами педагогічного колективу; виявлення та пропаганда актуального педагогічного досвіду [39].

С. Р. Молчанов наводить наступне визначення методичної роботи: «Методична робота – складова частина професійно-педагогічної (управлінської) діяльності, в рамках якої створюються теоретичні продукти, що забезпечують педагогічні або управлінські дії. Предметом методичної роботи виступають не тільки засоби професійно-педагогічної комунікації, але і зміст навчання (навчальні матеріали)» [39].

Які ж основні компоненти методичної роботи як системи? Відповідь на це питання можна отримати, взявши за основу виявлені в дидактиці основні компоненти системи навчання подані у працях Ю. К. Бабанського та М. М. Поташника, адже при всій своїй своєрідності методична робота в навчальному закладі являє собою особливий, індивідуальний приклад навчання. Серцевиною цієї системи є взаємодія учасників методичної роботи. Сьогодні у зв'язку з розширенням і ускладненням завдань освітньої установи, її зв'язків з навколишнім соціальним середовищем у ролі об'єктів методичної роботи виступають не лише педагоги, а й батьки, органи учнівського, самоврядування, сторонні зацікавлені організації та ін. [4].

Слідом за М. М. Поташником, Н. В. Немова, Н. П. Мішура, М. Л. Портнов зазначають, що методична робота по своїй природі є дуже демократичною, передбачає роль кожного педагога не лише як об'єкта управління, але й як активного учасника підвищення власної кваліфікації і майстерності [7].

В інтересах забезпечення продуктивної взаємодії учасників освітнього процесу в системі методичної роботи виділяються **такі компоненти**, як мета, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, умови підвищення кваліфікації педагогів в освітньому закладі, а також отримані в ході роботи позитивні зрушення-результати.

Єдність і взаємозв'язок усіх компонентів системи методичної роботи ведуть до підвищення цілісності, а отже і до зростання результативності методичної роботи. Ослаблення уваги до будь-якого з компонентів, або до встановлення зв'язків між ними, їх непокору головним цілям неминуче веде до зниження якості, втрати ефективності, перевантаження, негативному відношенню частини педагогів до самоосвіти і підвищення професійної майстерності та інших небажаних наслідків [8].

Методична робота в освітньому закладі займає особливе місце в системі управління, тісно пов'язана з його основними завданнями та функціями. Таким чином, методична робота може істотно впливати на якість і ефективність навчання і виховання, на кінцеві результати роботи освітньої установи, тому цілком правомірно розглядати її як важливий фактор управління.

Методична робота – важливий аспект підвищення кваліфікації, який забезпечує безперервність післядипломної педагогічної освіти, взаємозв'язок і спадкоємність самоосвіти, курсової підготовки та міжкурсової роботи.

У роботі з педагогічним загалом поряд із традиційними використовуються **нетрадиційні форми методичної роботи**, які охоплюють весь потенціал педагога: рівень і обсяг його компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до творчості, емоційної гнучкості, креативності та чіткого прийняття рішень. Наводимо перелік і опис основних:

«Атестаційне дефіле». Основним завданням проведення такої форми методичної роботи є розвиток ініціативи та творчого пошуку педагогічних знахідок, демонстрування та обмін педагогічним досвідом, секретами власної педагогічної майстерності, впровадження в практичну діяльність передового педагогічного досвіду і організація обміну досвідом роботи. Педагоги готують творчі звіти, презентації досвіду, цікаві виступи, які демонструють колегам у незвичному форматі.

Сьогодні у час розвитку високих технологій кожен прагне опанувати максимум інновацій. При цьому особливо цінними є знання, отримані від досвідчених майстрів та висококваліфікованих фахівців. Отримати нові знання і розкрити свій творчий потенціал сьогодні можна на методичному заході, який називається **воркшоп**. Термін workshop утворений від двох англійських слів: work (робота) і shop (магазин або майстерня). Досліпний переклад «робоча майстерня» якнайкраще розкриває суть воркшопів.

Ключова особливість воркшопу – інтенсивна діяльність всіх учасників (тут розкривається складова work). Теорія подається у «фоновому режимі» і тут же застосовується на практиці. Такий вид навчання надихає учасників, дозволяє їм повірити у власні сили і продовжити самовдосконалення. Workshop не може повністю замінити звичне отримання знань, але може дати істотний поштовх і зацікавити на початківців, так і досвідчених фахівців. Завдяки нестандартному підходу кожен учасник воркшопу зможе поглянути на проблему з нового ракурсу і самостійно знайти оптимальне рішення.

Для ознайомлення педагогів із цікавими та яскравими результативними ідеями може проводитися **«методичний аукціон»**, з допомогою якого можна цікавіше побудувати проведення семінару-практикуму.

Мікрогрупа чи окремих учасників висувають ідею і пропонують «удосконалити» її або замінити іншою. Аукціон проводять доти, поки не будуть внесені ідеї-правки. Найкращою визнають таку, за яку проголосує більшість. Ідеї висувають для втілення їх у життя, але розпочинають із висунення найфантастичніших думок. Під час проведення аукціону може розіграватися методична література тощо.

Методичний бенефіс – групова форма роботи, яка передбачає комплексне ознайомлення з носієм ефективного прогресивного педагогічного досвіду;

доповідь-розповідь про зміст досвіду, вивчення творчої лабораторії (робочого кабінету вчителя), ознайомлення з розробленими дидактичними матеріалами, сценаріями заходів, відвідування занять тощо.

Методична естафета – форма методичної роботи, яка складається з декількох етапів і сприяє впровадженню передового педагогічного досвіду:

I етап – «стоп-кадр» (фрагменти уроку), на якому вчитель демонструє нестандартні прийоми, методи, засоби навчання.

II етап – «калейдоскоп нестандартних уроків», у ході якого аналізуються творчі знахідки педагогів.

III етап – «трибуна вільних думок» – вчителі захищають моделі уроків і беруть участь у диспуті «Джерела педагогічної творчості».

Методичний дискусійний клуб – групова форма роботи, різновид ділової гри, що проводиться з метою підвищення інтересу до певних педагогічних проблем, вивчення рівня орієнтування педагогів у їхньому змісті, навчання їх комунікативної компетентності.

Методичний міст – різновид дискусії. Для участі у цій формі роботи залучаються педагоги різних освітніх закладів, керівники методичних об'єднань, батьки, діти. Метою проведення такої форми методичної роботи є обмін передовим педагогічним досвідом, поширення інноваційних технологій навчання і виховання.

Методичний ринг – форма методичної роботи, яка сприяє удосконаленню знань, дає можливість виявити загальну ерудицію та обізнаність педагогічних працівників із проблемою. Методичний ринг – це змагання різних методичних ідей щодо реалізації однієї й тієї ж проблеми.

Для організації методичного рингу заздалегідь визначається:

- ведучий-арбітр, який здійснює загальне керівництво засіданням, проводить інструктаж учасників щодо правил проведення методичного рингу та робить висновки про підсумки раундів і засідання загалом;
- опоненти та їх групи підтримки;
- група аналізу, яка оцінює рівень захисту відповідного погляду на проблему і рівень підготовки опонента.

Під час методичного рингу вирішується серія теоретичних і практичних завдань, розробляються методичні рекомендації щодо впровадження новаторських методик або знахідок майстрів педагогічної справи, визначаються шляхи реалізації проблеми, що обговорювалась.

Методичний тиждень – одна із форм колективної методичної роботи. Протягом тижня педагоги показують свою майстерність, організувавши відкриті форми роботи з дітьми, інтегровані заняття, уроки-практикуми та ін.

Методичний турнір є нетрадиційною колективною формою роботи з педагогічними працівниками, спрямованою на пошук, розвиток, підтримку передового педагогічного досвіду або пошук нових ідей, шляхів вирішення актуальних проблем освіти.

Методичний фестиваль – форма методичної роботи з великою аудиторією педагогічного загалу, що передбачає пропаганду передового педагогічного досвіду і ставить за мету обмін досвідом роботи, впровадження нових педагогічних знахідок. Проводиться з метою обміну досвідом роботи, запровадження в практику педагогічних ідей. Автори ідей і знахідок біля спеціальних стендів надають охочим консультації. Заявки на виховні заходи, методичні ідеї, цікаві педагогічні знахідки учасники фестивалю подають завчасно, лише після цього складається програма фестивалю.

Методичні гостини – індивідуально-групова форма, яка передбачає взаємообмін педагогічними делегаціями між закладами освіти за їх попередньої згоди.

Методичні посиденьки – форма методичної роботи, яка сприяє створенню сприятливого психологічного клімату у групі слухачів, а також виробленню найбільш доцільного підходу до вирішення певної педагогічної проблеми. Фасилітатор планує методичні посиденьки,

визначає доцільність даного заходу, передбачає вихід на кінцевий результат. На засіданні методичних посиденьок пропонують питання, суттєві для розв'язання ключових завдань освітнього процесу, наприклад, «Активізація навчальної діяльності». Тему оголошують слухачам заздалегідь, але до обговорення вони не готуються.

Майстерність фасилітатора виявляється у тому, що він у невимушеній формі викликає слухачів на відверту розмову з будь-якого питання і підводить її до певних висновків. Доцільно запропонувати присутнім каву, чай тощо задля забезпечення вільного спілкування.

Педагогічне ательє. Має на меті передачу педагогом-майстром іншим членам педагогічного колективу основних ідей свого передового педагогічного досвіду, практичних способів його реалізації. Провідні форми навчальних занять у педагогічному ательє – це: спільне обговорення концептуальної ідеї педагога-майстра, виконання індивідуально-практичних завдань і можливість їх використання педагогом у своїй роботі з дітьми. Педагогічне ательє – виклик традиційній педагогіці. Основне завдання педагогічного ательє – ознайомити педагогів із методами нестандартної педагогіки, з новими технологіями, нетрадиційними формами роботи.

Психолого-педагогічний брейнстормінг – це нестандартна форма методичної роботи, яка дає можливість виявити загальну ерудицію вчителів, являє собою різновид дискусії, змагання різних методичних ідей реалізації однієї і тієї ж самої проблеми.

Педагогічний салон – інноваційна форма методичної роботи з педагогічними кадрами, яка передбачає обмін думками з певного питання, заслуховування фахівців та характеризується спільною колективною справою.

Педагогічний стартап. Поняття «стартап» трактується як «щодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але серйозно планує стати офіційною), що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій...» [6] і в основному стосується IT-проектів. Використовуючи базові концепти бізнес-стартапів, ідейне навантаження, можливо адаптувати цю технологію в освітній діяльності освітніх закладів, яка уможливує реалізацію поставлених вище завдань. Під стартапом слід розуміти проект, який проходить окремі стадії, кроки (steps): інноваційна ідея (innovation idea), рефлексія (reflexion), вибудова концепції (conception's building), первинна презентація (first presentation), розробка продукту (product's development), апробація (approbation), верифікація (verification), зворотній зв'язок (feedback), промоція (promotion), користь (profit). Встановлюється дедлайн виконання стартапу, термін якого може бути визначеним від одного місяця до декількох років у залежності від складності проекту й фінансових витрат. Стартап виконується на основі інноваційних технологій, широких можливостей сучасного програмного забезпечення, є темпоральною структурою, яка займається пошуками відтворювальної, корисної моделі. Основними принципами стартапу є глобальне мислення, пошук партнерів, побудова стратегії, інноваційна ідея, чіткість мети, вдала назва й планування. Стартап має на меті отримати профіт для користувача й ініціатора проекту, одним із головних завдань є розповсюдження продукту стартапу (віртуального або фізичного) серед визначеної спільноти.

Українська кав'ярня (за інтерактивною методикою **The World Cafe**) – всесвітньо відома технологія, яка дозволяє залучити у процес обговорення учасників та створити майданчик для рефлексії отриманого досвіду, планування і створення нових творчих ідей і продуктів. Розмова між учасниками є творчим процесом, що сприяє обміну знаннями та досвідом, а також створенню можливостей для подальшого співробітництва. Цей метод відомий уже понад 20 років. Уперше він був використаний у 1995 році в США. Засновниками методу

вважають Хуаніту Браун і Девіда Іаакса (Juanita Brown and David Isaacs).

Усі учасники заздалегідь обирають тему обговорення, яка цікавить їх найдужче та розташовуються за відповідним столиком, коли в розкладі Форуму настає для цього час. Ініціатор обговорення (господар чи господиня столику) розповідають про свій досвід, роблять презентацію ідеї чи продукту та заохочують присутніх до обговорення та дискусії. Рух учасників поміж столиками не обмежується регламентом.

Соціально-психологічний театр. Суть соціально-психологічного театру як форми методичної роботи з педагогами полягає у тому, що акторам і глядачам (і ті, й інші обираються з числа педагогів) пропонується прожити на сцені своє минуле чи змодельовати майбутнє, побути тим, ким хочеться стати в реальному житті, або ж відтворити те, що існує в уяві. На сцені в ігровій формі створюються сюжети чи події, які висувують проблеми, що торкаються безпосередньо освітнього процесу чи ж взяті із буденного спілкування з учнями, батьками, колегами, адміністрацією. У першу чергу, зазначає Л. Жеребньова, соціально-психологічний театр – результат аналізу і трансформації проблеми на рівні групи. Це продукт, створений завдяки пережитим і висловленим почуттям, думкам та ідеям учасників дійства у процесі психологічної та педагогічної групової корекції. Дослідниця зауважує, що психологічна складова театру – це та глибинна робота, яка відбувається спочатку з акторами у процесі пошуку, обговорення та вирішення проблеми, а потім з глядачами під час вистави, у процесі їх особистісного психоемоційного включення у події, які зображуються. Соціальним театр робить застосування інтерактивних технік – спільного обговорення, пошуку варіантів розв'язання ситуації, групової дискусії, залучення глядачів до участі під час вистави. Власне соціальна функція театру реалізується у процесі всебічного колективного обговорення пропонуєваних (інколи навіть «незручних») тем, що веде до зняття напруження й конфліктності в стосунках, набуття досвіду ведення дискусії тощо [4, с. 10–11].

Процеси глобалізації та інтеграції у європейський простір зумовлюють інформатизацію української освіти, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті повинно забезпечити підвищення, передусім, ефективності навчання і виховання, а також підвищення ефективності системи методичної роботи з педагогами.

У відповідності до вище зазначених положень, вважаємо за необхідне описати сучасні дистанційні форми методичної роботи з педагогами.

Jitsi Meet – онлайн-чат, який використовує технологію з відкритим кодом під назвою WebRTC. Вона дозволяє передавати відео- та аудіо між браузерами за принципом «точка-точка», без виділеного сервера. Jitsi Meet не вимагає установки програм або реєстрації на будь-яких сервісах. Досить звичайного браузера (Mozilla Firefox або Google Chrome). Обмежень за кількістю учасників чату немає. Текстові логи, аудіо- і відеозапис вашого чату не ведуться і не зберігаються.

Microsoft Teams – центр для командної роботи в Office 365 від Microsoft, який інтегрує користувачів, вміст і засоби, необхідні команді для ефективнішої роботи. Ця форма об'єднує все у спільному робочому середовищі, яке містить чат для нарад, файлообмінник та корпоративні програми. Розроблений для смартфонів, що працюють на платформах Android, iOS, Windows Phone і комп'ютерів з операційною системою Windows 10 S, Windows 7+ або Mac OS X 10.10+.

Платформа для вебінарів **Cisco WebEx** – це хмарний сервіс для проведення будь-яких web-конференцій, що дозволяє учасникам обмінюватися інформацією у будь-який момент часу з глобального хмарного середовища, у

будь-якому місці, використовуючи комп'ютер або мобільні пристрої.

Cisco WebEx забезпечує такими зручними і практичними інструментами для спільної роботи, як: спільний доступ до робочого столу, клавіатури і миші, документам MS Office та інших програмних додатків; відео, чат і обмін особистими повідомленнями; запис web-сесії; голосування; засоби анотації та багато іншого.

Classtime – це онлайн-сервіс для миттєвих тестів. Перейшовши у вкладку, ви потрапляєте в робочий кабінет, який спочатку буде порожнім. Натиснувши кнопку «+» у правому верхньому куті, ви можете, додати віртуальний клас. Заповнивши назву групи, ви одразу ж отримуете можливість додавати до неї учнів шляхом надсилання згенерованого програмою коду або посилання (на електронну пошту).

Viber – застосунок VoIP для смартфонів, що працюють на платформах *Android, BlackBerry OS, iOS, Symbian, Windows Phone, Bada* і комп'ютерів з операційною системою *Windows, OS X* або *Linux*. Інтегрується з адресною книгою та авторизується за номером телефону. Дозволяє здійснювати безкоштовні дзвінки (оплата тільки за рахунок інтернет-трафіку) високої якості між смартфонами зі встановленим вайбером, а також передавати текстові повідомлення, зображення, відео та аудіо повідомлення.

Zoom забезпечує проведення необмеженої кількості конференцій, зустрічей і вебінарів. *Переваги:* якість відео та аудіо: трансляція відео з роздільною здатністю 720p. *Демонстрація екрану:* будь-який учасник може поділитися трансляцією свого екрану. Адміністратор (ведучий) має змогу вибрати декілька учасників для одночасного показу екранів; доступна можливість коментування. *Запис:* після зустрічі відео доступне у форматі MP4, аудіо у форматі M4A, також зберігаються текстові повідомлення (чат). Записи можна зберігати як на свій комп'ютер, так і у хмарне сховище Zoom. *Мобільні пристрої:* можливість планувати і починати події, надавати доступ до заходу, а також транслювати робочий стіл на мобільних пристроях. *Планування заходів з Outlook і Chrome:* можливість за допомогою безкоштовних плагінів створювати події з календарів Outlook і Google. Zoom легко інтегрується у різні системи календарного планування, завдяки чому користувачам простіше координувати час проведення заходів. *Великі події:* можливість збільшення кількості учасників до 500. *Хмарне сховище:* можливість зберігати відео у хмарі. Щоб скористатися програмою, її необхідно завантажити. На вебсайті потрібно ввести адресу вашої електронної пошти, на який прийде лист. За посиланням ви перейдете на сторінку реєстрації. Відразу ж можна ввести пошту колег і друзів і запросити їх до відеочату. Далі програма згенерує персональне посилання, перейшовши по ньому, ви отримаєте сервіс, який автоматично встановиться на ваш комп'ютер. Інтерфейс досить простий і зручний, значок програми автоматично закріпиться у вашій панелі завдань.

Skype – це безкоштовна для завантаження та проста у використанні програма, яка дає змогу спілкуватися користувачам з усього світу. Мільйони компаній і окремих користувачів за допомогою Skype безкоштовно здійснюють відео- і голосові виклики, проводять конференції, надсилають миттєві повідомлення та обмінюються файлами з іншими користувачами Skype.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинська Є. М. Вектори змін методичної роботи в закладах загальної середньої освіти в контексті реформування освіти в Україні. URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua>
2. Вапрата О. В. Реалізація функцій методичної роботи в контексті підготовки педагогів до здійснення естетичного виховання учнів URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../vargata.pdf

3. Жеребньова Л.В. Артеменко Л. В. Соціально-психологічний театр. Київ: Шкільний світ, 2011. 120 с.
4. Житник Б.О. Методичний poradник: форми і методи навчання. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 128 с.
5. Коваленко Л. А. Нетрадиційні форми методичної роботи [Текст] Управління школою. 2010. № 6. С. 19-31.
6. Коваленко Л. А. Школа методичного активу [Текст] Завучу. Усе для роботи. 2012. № 21/22. С. 38-39. Вкладка : Методист, № 22.
7. Ковганич Г. Методичне забезпечення професійного зростання педагогів [Текст] Позашкілля. 2015. № 12. С. 48-65.
8. Козлюк О. І. Нові підходи до організації методичної роботи в умовах освіти сталого розвитку [Текст]. Завучу. Усе для роботи. 2015. № 3/4. С. 39-49.
7. Колесникова О. Модель управління методичною роботою [Текст]. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2015. № 1. С. 11-19.
8. Колісник М. В. Модель методичної роботи [Текст]. Завучу. Усе для роботи. 2015. № 23/24. С. 4-24.
9. Костенко І. А. Практика реалізації науково-методичної проблеми школи [Текст] Завучу. Усе для роботи. 2012. № 5/6. С. 28-4-28-13. – Вкладка : Методист, № 14.
10. Кошельнікова Л. Інноваційні форми методичної роботи [Текст] : семінар заступників директорів шкіл у формі зустрічі в «Інтелект-кафе». Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2013. № 5. С. 61-64.
11. Лавриненко В. Я. Інноваційні форми організації методичної роботи [Текст]. Завучу. Усе для роботи. 2015. № 15/16. С. 32-37.
12. Ничкало Н. Г. Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення і майбутнього. Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. Київ, 2014. № 3(54): Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології, Т. 1. 380 с. С. 22-29.
13. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_163.
14. Палійчук Н.І. Основні напрямки методичної роботи в навчальному закладі / Н.І. Палійчук, С.М. Комісарова, Т.П. Караванова, Т.С. Богачик. Методична робота в школі : теоретичні засади, система роботи, досвід / укл. В.В. Григораш. Харків: Основа, 2009. С. 81-144. – (Серія «Адміністратору школи»).
15. Педагогическая энциклопедия. Т. 2. – Ленинград: Сов. энциклопедия, 1968. – 604 с.
16. Пикельная В. С. Методические рекомендации по организации методической работы заместителя директора по учебно-производственной работе среднего профтехучилища. Москва: Высшая школа, 1977. 49 с.
17. Полякова Г.А. Структура науково-методичної роботи . Відкритий урок. 2009. №7-8. С.17-18.
18. Радченко О. А. Використання оптимальних форм і методів методичної роботи [Текст] Завучу. Усе для роботи. 2009. № 17. С. 26-30.
19. Рязанцева С. І. Форми методичної роботи щодо формування креативного педагога [Текст] Все для вчителя. 2016. № 5. С. 6-7.
20. Савчук О. І., Ковальчук Г. С. Інноваційні підходи до організації навчальної та науково-методичної роботи в системі післядипломної освіти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedp/2010_3/67/.../savchuk.pdf
21. Спірін О. М. Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/788/594>. Назва з екрану.
22. Ставицька І. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті. Новітні освітні технології : матер. наук.-практ. конф., (Київ, 20 квітня, 2012 р.). Київ : НТУ «КПІ», 2012. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1054>. Назва з екрану.
23. Тесленко О. В. Удосконалення професіоналізму вчителя в системі методичної роботи як чинник підвищення якості освіти [Текст]. Управління школою. 2007. № 6. С. 21-22.
24. Тодчук О. Форми проведення методичної роботи . Директор школи. 1997. № 7. С. 4. 10.
25. Топузов О. М. Педагогічні інновації: від теорії до практики URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/716/ – Назва з екрану.
26. Хмарні сховища даних URL: <http://oksim.com.ua/index.php/167-khmarni-skhovishcha-danikh>. – Назва з екрану
27. Хорошун Н. В. Інноватика в системі методичної роботи [Текст] Завучу. Усе для роботи. 2011. № 13/14. С. 28-31.
28. Шевелева Т. Інноваційні технології в педагогічному досвіді науково-методичної діяльності вчителів. Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. Вип. LII. Ч. I. Слов'янськ : СДПУ, 2010. С. 63-68.
29. Шупік І. Управління організацією системи методичної роботи початкової школи як одна із ланок безперервної освіти педагогів URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/ShupikI.pdf
30. Яцина Н. З. Компетентнісний підхід до організації методичної роботи в школі [Текст]. Завучу. Усе для роботи. 2009. № 18. С. 10-15.

ДОДАТКИ

Додаток А

Плануємо Workshop

Зустріч з учасниками вимагає складної, багатопланової підготовки, що включає кілька етапів.

Вибір тематики. Перед тим як організувати воркшоп, потрібно визначитися з головною темою зустрічі. Необхідно враховувати не тільки компетентність ведучого, але й інтереси аудиторії. Тема повинна бути спрямована на актуальні проблеми. При цьому назва має інтригувати майбутніх учасників воркшопу і викликати емоційний резонанс.

Визначення мети. Жоден захід не можна організувати без постановки мети. Воркшоп – це потужний інструмент позиціонування бренду або продукту, тому він повинен бути частиною загальної маркетингової стратегії. Грамотно проведений workshop гарантовано приверне увагу і викличе підвищений інтерес.

Вибір тривалості заходу. Воркшоп може тривати від кількох годин до кількох днів. Вибір потрібно робити виходячи з теми та обсягу матеріалу. Для першого досвіду достатньо організувати двогодинний workshop, а в подальшому можна розширити часові рамки.

Вибір локації. Оренда в Москві та інших великих містах коштує дорого, тому необхідно врахувати відведений бюджет, щоб підібрати приміщення, що відповідає тематиці воркшопу.

Підготовка візуального ряду. Для спрощеного сприйняття інформації важливо підготувати цікаву подачу: слайд-шоу, плакати, відео.

Визначення учасників, вибір ведучих. Як правило, в workshop беруть участь кілька осіб. Тренер підносить інноваційну інформацію, а ведучий керує аудиторією.

Складання докладного плану воркшопу, списку тез. При опрацюванні матеріалу враховуйте особливості аудиторії, вік, рід занять. Говоріть з учасниками workshop зрозумілою їм мовою.

Висвітлення у ЗМІ. Важливо залучити цільову аудиторію і вибрати надійних інформаційних партнерів для workshop.

Продумування зворотного зв'язку. Учасники воркшопу напевно захочуть поділитися враженнями про подію. Невелика анкета або опитування у соцмережах допоможуть не тільки залучити додатковий інтерес, але і виявити допущені помилки і виправити їх у майбутньому.

О.В. Овчаренко,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЕМПАТІЙНІ ЯКОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ПОКАЗНИК ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Трансформаційні перетворення в суспільстві актуалізують запит на підготовку конкурентноспроможних, висококваліфікованих, компетентних педагогічних працівників, які володіють професійною майстерністю поряд з високо-розвиненими індивідуально-особистісними якостями. Особливої уваги заслуговує питання раннього розвитку дітей та участі в ньому значущих дорослих та вихователів, які не лише виконують навчально-виховну функцію, а й долучаються до процесу становлення особистості вихованців. У Законі України «Про освіту» вказано, що метою виховання дітей дошкільного віку є розвиток їх здібностей та необхідних життєвих навичок. Такими життєвими навичками є уміння комунікувати, взаємодіяти, самовиражатись, надавати підтримку та відчувати навколишній світ та оточуючих в ньому крізь призму власного світогляду та цінностей, що формуються в цей період. Цілісний розвиток дітей уможливорюється за умов гармонійного становлення особистості вихователя, розвитку, в першу чергу, його емпатійних здібностей, толерантності, здатності до саморегуляції емоційних станів. Актуальність дослідження полягає у вдосконаленні програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема, вихователів дошкільних навчальних закладів, в основу якої буде покладено розвиток їх емпатійних здібностей.

Формування цілей статті (постановка завдання): дослідити психологічні якості вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО), а саме: рівень ригідності як готовності до змін; рівень емпатії як складової емоційного інтелекту; рівень управління власними емоціями як складової процесу саморегуляції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Призначення сьогочасної дошкільної освіти полягає в сприянні особистісному розвитку вихованців, що можливо здійснити в супроводі професійного педагога. Професіоналізм сучасного вихователя дошкільного навчального закладу включає не лише теоретичну підготовку, а й духовне становлення, що містить такі елементи: самоосвіта, самовдосконалення, самовиховання. Вихователь «має бути джерелом радісного пізнавального і морального зростання своїх вихованців» [7, с. 210]. До особистості вихователя ставиться ряд вимог: мати високу психолого-педагогічну культуру, бути носієм загальнолюдських цінностей, виявляти конструктивну любов до дітей, дружнє ставлення, мати високу

ерудованість, креативність, володіти педагогічним тактом, тощо. У словнику за редакцією С. Ю. Головіна вказано: «...виховання як процес можливо реалізувати у взаємодії вихователів і вихованців, а також у взаємодії самих вихованців – повноправних суб'єктів, а не лише об'єктів виховання» [1, с. 106]. Для реалізації основної мети дошкільної освіти – розвитку особистості дитини з урахуванням її потреб, нахилів, здібностей – важливою є включеність педагога в суб'єкт-суб'єктні відносини з вихованцями, готовність до діалогу, а також «позитивне, тепле, емоційно забарвлене ставлення» [3, с. 83]. Поряд з цим, вихователь повинен мати гуманістичну спрямованість, бути обізнаним у психології дитинства на достатньому рівні. Дуткевич Т. В. пише: «Група дитячого закладу забезпечує сприятливий розвиток дошкільника за наявності наступних умов: високий рівень його спілкування з ровесниками; входження дитини у стабільне ігрове об'єднання, для якого властиві спільний інтерес до діяльності, взаємні симпатії, партнерські рівноправні відносини» [3, с. 95].

Мухіна В. С. [6] також підкреслює важливість розвитку у вихователя уміння враховувати потреби, здібності, індивідуальний темп, емоційні реакції, інтелектуальні можливості кожного вихованця, що покращує процес педагогічної взаємодії та сприяє конструктивному розвитку кожної дитини в колективі. Саме тому вихователь має бути звільнений від упереджених ставлень, особистих образ, деструктивних елементів досвіду педагогічної діяльності, що слугують бар'єрами на шляху до внутрішньої відкритості щодо кожної дитини та можливості беззаперечного прийняття її особистості. Наявність труднощів соціальної взаємодії вказує на рівень психічної ригідності індивіда, що трактується як «...неготовність, утруднення – аж до повної нездатності – в змінах наміченої суб'єктом програми дій в умовах, що потребують їх перебудови згідно нових ситуаційних вимог» [1, с. 698].

Торкаючись питання психологічної підтримки вихователів у їхній професійній діяльності, Фігдор Г. [12] наголошує на необхідності розвитку рефлексії та саморефлексії вихователя в умовах дитячих садочків. Вчений пише: «... оскільки емоційної напруги між вихователем (учителем) і дітьми уникнути неможливо, то послаблення цієї напруги, а також консультації і супервізії є хлібом насущним кожного педагога» [12, с. 81]. Внутрішня напруга, породжена конфліктністю відносин, невизначеністю соціальних ролей, втратою відчуття безпеки на роботі є основою професійного стресу. Накопичення та невчасне вираження емоційної напруги негативно впливає на міжособистісну

взаємодію, процес комунікації загалом. Діти, особливо дошкільного віку, досить вразливі до емоцій та переживань дорослих. Так, Н. С. Лейтесом твердить: «...вихователі часто не здогадуються, наскільки чуттєва система цінностей до думки оточуючих людей, яка формується у дитини, наскільки глибоко і точно маленькі діти здатні аналізувати складніші психологічні ситуації» [10, с. 201]. Відтак, для вихователя вкрай важливо вміти вчасно знімати емоційне психічне напруження, володіти навичками саморегуляції та управління власними емоційними станами.

Сучасна дослідниця Махмутазимова Ю. Р. [5] вказує на такі головні риси вихователя як-то любов до дітей, душевна щедрість, всестороння обізнаність. На її думку, саме вміння вихователя вірно розуміти мотиви поведінки дитини та визнавати її потреби сприяє оптимальному становленню особистості вихованця в соціальному середовищі. На наше переконання, розуміння внутрішнього світу дитини відбувається лише тоді, коли вихователь усвідомлює власні потреби та латентні мотиви, що знаходять вираження у спонтанних вчинках та емоційних діях.

У більшості наукових праць значна роль надається таким особистісним характеристикам вихователів, як чуйність, емпатійність, толерантність. **Згідно психологічних словників, емпатія трактується так:**

- розуміння емоційного стану іншої людини (Б. Д. Карвасарський);
- здатність емоційно реагувати на переживання інших людей, розуміти їх (О. М. Степанов);
- розуміння іншої людини шляхом емоційного входження в її переживання (С. Ю. Головін);
- пізнання внутрішнього світу іншого, емоційний відгук (С. Ю. Циркін).

У науковій психологічній літературі неодноразово наводяться дані з дослідження проявів емпатії в ранньому віці [9; 13; 15]. Зокрема, Carolyn Zahn-Waxler та Marian Radke-Yarrow [15] довели, що схильність до емпатії проявляється у 2-х річних дітей. Дитяча емпатійність відображає здатність розуміти інших, містить когнітивний та афективний компоненти, сприяє нівелюванню тенденцій до агресії, а в дорослому житті стає частиною позитивного розвитку особистості та продукує стан симпатії до інших людей. Разом з тим, у процесі соціалізації, емпатійні здібності дітей або посилюються, або пригнічуються в силу тих виховних впливів, які здійснюють дорослі. Схильність до емпатії набуває складної структури та найвищим її показником є духовне зростання особистості, набуття емоційної зрілості.

Коржук О. [4] наголошує на емпатії як базовій особистісній якості вихователя, який здатен проникатися внутрішнім світом дитини, розуміти її, конструктивно реагувати на прояви дитячої психіки. Розвинуті емпатійні здібності виступають джерелом реалізації емпатійної педагогічної взаємодії, яка, на нашу думку, можлива за умов визнання безумовної цінності дитини та сприйняття дитини як повноцінного суб'єкта дії.

В контексті педагогічної діяльності важливою є саме соціальна емпатія, розвиток якої скоріше пов'язаний із формуванням комунікативних умінь та навичок. Розенберг М. зазначає: «Емпатія виникає лише тоді, коли ми успішно відкидаємо усі упереджені думки і судження про інших. <...> Замість емпатії ми часто схильні пропонувати поради або розраду і пояснювати власну позицію і почуття. Що ж стосується

емпатії, вона потребує, щоб ми повністю зосередились на тому, що хоче висловити інша людина. <...> Основний компонент емпатії – присутність: ми повністю усвідомлюємо іншу людину та її переживання» [11, с. 127-129]. Соціальна емпатія пов'язана з умінням педагога проникати у світ почуттів дитини, мати емоційний відгук як на негативні, так і на позитивні переживання учнів чи вихованців, щоб краще розуміти себе та інших у системі відносин, не нав'язувати свій світогляд, але приймати світогляд кожного.

Перетятко Л. Г. та Юдіною Н. О. [8] проведено дослідження зв'язку емпатії з типом темпераменту педагогічних працівників та встановлено наступну відповідність: найвищий рівень емпатії простежується у педагогічних працівників із меланхолічним типом темпераменту в той час, як найнижчий рівень емпатійних здібностей спостерігається у педагогів-холериків. Можемо припустити, що презентовані дані відображають вроджену схильність до певного типу емоційного реагування відповідно до сили нервової системи. На нашу думку, емпатійність містить генетичну складову, проте формується протягом життя особистості та є компонентом ефективної міжособистісної взаємодії.

Результати дослідження. У нашому експериментальному дослідженні взяли участь 58 вихователів жіночої статі віком від 22 до 60 років, які на період тестування працювали у дошкільних навчальних закладах Черкаської області та міста Черкаси. Для проведення тестування нами були використані наступні методики: «Методика діагностики ригідності»; «Діагностика соціальної емпатії»; «Діагностика рівня емпатії за І. М. Юсуповим»; «Тест емоційного інтелекту за Н. Холлом».

Ми розділили групу досліджуваних на вікові підгрупи (перша підгрупа – вихователі віком від 22 до 40 рр; друга підгрупа – вихователі від 41 до 60 рр.). Порівняння даних за результатами методики щодо діагностики ригідності за віковими підгрупами наступні: показники 1-ї вікової підгрупи (19,4) не мають значущого зв'язку з показниками 2-ї вікової підгрупи (72,6). Відмінності за t-критерієм Стюдента достовірні ($< 0,07$). Загальні показники ригідності у досліджуваних вихователів наступні: середній показник «мобільність-ригідність» – 46 осіб (80 %); виражена мобільність – 9 осіб (15 %); виражена ригідність – 3 особи (5 %). Отже, більшість вихователів проявляють як риси ригідності, так і риси мобільності (пластичності), тобто готові адаптуватись до швидкої зміни обставин, змінити усталені життєві погляди (рис. 1).

Рис. 1. Показники ригідності у вихователів

Разом із тим, лише 15 % вихователів володіють впевненістю в собі, схильністю до оригінальних дій, які відповідають ситуації, можливістю відмови від

непродуктивних стратегій вирішення професійних завдань. Високі показники ригідності вказують на труднощі самоусвідомлення, фіксованість мислення та поведінки, що спостерігається у 5 % досліджуваних.

Додаткове опитування вихователів показало, що показник «мобільності-ригідності» пов'язаний із необхідністю адаптуватись до індивідуальних потреб вихованців, умінням змінювати усталену думку відносно певної виховної ситуації, готовністю відмовлятися від стереотипів та фіксованих форм поведінки, напрацюванням індивідуальних форм зняття емоційної напруги, досягнення внутрішньої рівноваги. Проте, за методикою діагностики ригідності було виявлено високі бали за «шкалою брехні», що вказує на суперечність у висловлюваннях досліджуваних. Таким чином, високі показники суперечності наявні у 38 досліджуваних (65 %), середні – в 11 осіб (19 %), а низькі – у 9 осіб (16 %). Отже, більшість вихователів спрямовані на мотивацію схвалення, тобто прагнуть виглядати кращими, підпорядковуватись соціальним нормам та загальним поглядам всупереч власним. Відтак, високі показники за даною шкалою демонструють занижену самооцінку, низький рівень відповідальності за власні вчинки, недостатню критичність власних дій, що межує з очікуванням отримати відповідну соціально-позитивну оцінку. Конформізм межує із психічною ригідністю, незрілістю, блокує творчий потенціал. Відповідно до отриманих даних, можна твердити, що виявлена за тестом готовність вихователів до зміни усталених поглядів та психічна мобільність скоріше є ознакою конформності, а не критерієм внутрішнього росту та розвитку.

Загальні дані за наступною методикою, а саме за тестом на визначення рівня соціальної емпатії наступні: у 34 опитаних вихователів (60 %) діагностовано середній рівень соціальної емпатії, що характеризується як стійкість до емоційних реакцій інших, вибірковість у прояві співчуття та співпереживання, управління власними емоційними станами. У 20 осіб (33 %) виявлено низький рівень соціальної емпатії, що вказує на емоційну стриманість. Високий рівень соціальної емпатії, що трактується як душевний відгук виявлено лише у 4 вихователів (7 %). На нашу думку, у вихователів дошкільних навчальних закладів мають бути значно вищі показники соціальної емпатії, що зумовлено специфікою їх професійної діяльності. Для більш детального аналізу отриманих даних ми представили результати, виходячи з вікових особливостей досліджуваних.

Відтак, результати тесту вивчення соціальної емпатії показали значно вищі показники рівня емпатії у другій віковій підгрупі досліджуваних вихователів в порівнянні з першою віковою підгрупою (рис. 2).

Рис. 2. Показники соціальної емпатії у вікових підгрупах
(1-ша вікова підгрупа; 2-га вікова підгрупа)

Так, у віковий період з 41 по 60 років вихователі значно краще в порівнянні з першою віковою підгрупою володіють навичками розуміння емоційних станів вихованців та своїх власних, значно чутливіші до сприйняття іншої особистості, схильні глибше розуміти специфіку взаємовідносин та надавати відповідну емоційну підтримку в певних життєвих обставинах. Проте, розвиток соціальної емпатії має нерівномірний характер, а з віком цей показник знижується у двох підгрупах.

Нерівномірність розвитку емпатійних здібностей видно на рис. 3.

Рис. 3. Вікова динаміка соціальної емпатії
(- вік досліджуваних; - показники в балах)

Виявлено позитивний достовірний зв'язок між показниками ригідності та емпатії досліджуваних вихователів ($r = 0,112$), що підтверджує припущення про те, що високоемпатійні особистості значно мобільніші, ніж інші. Відтак, розвиток емпатії сприятиме психічній зрілості особистості, формуванню психічної гнучкості, а зниження рівня ригідності покращить навички емпатійної взаємодії.

За наступним тестом на визначення емпатії (автор: І. М. Юсупов) ми отримали такі результати: 75 % осіб, які працюють у закладах дошкільної освіти мають виражений показник емпатії до дітей. Цей показник розкриває і зміст такої риси вихователя як любов до дітей, і, водночас, вказує на задоволеність роботою вихователя. Вихователі, у яких переважає емпатія до дітей легко справляються зі своїми професійними обов'язками, мають успіх у вихованні своїх вихованців, вони легко розуміють дітей і відчувають їх емоційний стан. Згідно отриманих даних за методикою І. М. Юсупова, решта вихователів мають виражений показник емпатії до батьків (12 %), людей похилого віку (5 %), тварин (5 %), незнайомих (3 %).

Для підтвердження отриманих емпіричних даних ми провели додаткове дослідження за допомогою тесту на емоційний інтелект Н. Холла. Даний тест містить такі шкали як емоційна обізнаність, управління своїми емоціями (емоційна неригідність), самомотивація (мимовільне управління своїми емоціями), емпатія, розпізнавання емоцій інших людей (а саме вплив на емоції інших людей). Тестування дало можливість зосередитись на таких ключових характеристиках досліджуваних як схильність до емпатії (шкала «емпатія») та психічна мобільність-ригідність (шкала «управління своїми емоціями»). За ключем до тесту виявлено середній рівень емоційного інтелекту вихователів. Отримані дані ми представили на діаграмі у вигляді середнього групового значення, незалежно від вікових параметрів досліджуваних (рис. 4).

Результати дослідження емоційного інтелекту

Рис. 4. Рівень емоційного інтелекту досліджуваних вихователів

Як видно із рис. 4, у вихователів дошкільних навчальних закладів значно вищі показники емпатії, емоційної обізнаності та умінь розпізнавати емоції. Проте, діагностовано низький рівень самомотивації та найнижчий рівень розвитку здатності до управління власними емоційними станами (рис. 5).

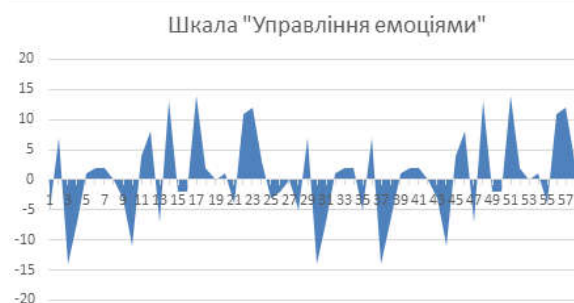

Рис. 5. Показники за шкалою «управління своїми емоціями»

Так, низькі бали за шкалою «управління своїми емоціями» також вказують на емоційну ригідність вихователів (згідно з тестом Н. Холла). Емоційна ригідність стосується фіксованості психіки на певних емоціях чи переживаннях, які можуть не відповідати актуальному моменту. Важливо розвивати здатність до управління власними емоціями, що є базовою навичкою особистості в саморегуляційних процесах, відіграє ключову роль в попередженні синдрому «емоційного вигорання» у педагогічних працівників.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Отже, ми виявили у вихователів дошкільних навчальних закладів схильність до конформізму, а також встановили позитивний достовірний зв'язок між показниками ригідності та емпатії. Низькі бали за шкалою «управління своїми емоціями» вказують на емоційну ригідність вихователів. Малий відсоток вихователів володіють високим рівнем емпатії як емоційним відгуком, що виступає провідним аспектом конструктивної педагогічної взаємодії в умовах дошкільних навчальних закладів. Виходячи із отриманих даних, вважаємо доцільним підвищувати рівень емоційного інтелекту вихователів, що містить такі елементи діагностико-корекційної роботи як: усвідомлення психотравмуючого особистого досвіду, що пов'язаний із стереотипним мисленням, усталеними формами поведінки, ригідністю; формування навичок самоорганізації життя, самоуправління власними емоційними станами, саморегуляції; формування самооцінки та самоцінності особистості; розвиток та

удосконалення навичок професійного педагогічного спілкування.

Психокорекційна основа занять як форма підвищення кваліфікації педагогічних працівників сприятиме зняттю емоційної напруги та нівелюванню деструктивних особистісних утворень, доланню конформних установок, зниженню рівня ригідності, розвитку емпатії педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика, 2-е изд., перераб. и доп. Минск: Харвест, 2007. 976 с.
2. Довгань Н. О. Особистісна складова психологічної готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з обдарованими дітьми. Вісник післядипломної освіти, № 5. Вид.: Національна академія педагогічних наук України, Університет менеджменту освіти, державний вищий навчальний заклад, Асоціація безперервної освіти дорослих, 2011. С. 237 – 244.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
4. Коржук О. Емпатія як професійно значуща якість особистості вихователя дітей дошкільного віку. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. № 23. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 2012. С. 84 – 90.
5. Махмутазімова Ю. Р. Роль воспитателя в детском саду в формировании личности ребенка. Actual problems of applied sciences Journal World. 3(13), 2019, OEAPS Inc. (OPEN EUROPEAN ACADEMY OF PUBLIC SCIENCES), Barcelona, Spain, pp. 24-28 (9781797437873). URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2594458>
6. Мухина В. С. Детская психология. Учебник для студентов пед. ин-тов / Под ред. Л. А. Венгера. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Просвещение, 1985. 272 с, ил.).
7. Падалка О. І. Пріоритетні педагогічні цінності в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 1. С. 209 – 213.
8. Перетятко Л. Г., Юдіна Н. О. Аналіз емпатії та темпераменту як компонентів педагогічної діяльності. Психологія і Особистість, 1(11). 2017. С. 146–154. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.260197>
9. Психология детства. Учебник / Под редакцией члена-корреспондента РАО А.А. Реана. СПб.: «Прайм-ЕВРО-ЗНАК», 2003. 368 с. (Серия «Мэтры психологии»).
10. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтеса. М.: Издательский центр «Академия», 1996. 416 с.
11. Розенберг М. Ненасильственное общение: Язык жизни / Перев.с англ. М.: ООО Кн.изд. «София», 2018. 288 с.
12. Фигдор Г. Психодинамическая педагогика. М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2000. 288 с.
13. Чемберлен Д. Разум вашего новорожденного ребенка / Перевод с английского. М.: Независимая фирма «Класс», 2005. 224 с. (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 108).
14. Швець Т. А. Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: спеціальність: 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти». Дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2016. 260 с.
15. Carolyn Zahn-Waxler and Marian Radke-Yarrow. The Origins of Empathic Concern. Motivation and Emotion, Vol. 14, No. 2, 1990. p.107 – 130. URL: <http://doi.org/10.1007/bf00991639>

П.В.Теслюк,

доцент кафедри психології комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат психологічних наук, доцент

ФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНИХ ВИКРИВЛЕНЬ: АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ З ПСИХОЛОГІЇ

Проблема перцепції або сприймання, тобто цілісного відображення предметів, ситуацій та подій, яке виникає в процесі безпосередньої дії фізичних подразників на рецепторні поверхні органів відчуття, є предметом дослідження у декількох галузях психології: загальної, соціальної, вікової, педагогічної та ін. Сприймання характеризується як пізнавальний психічний процес, необхідний етап пізнання, який пов'язаний з мисленням, пам'яттю, увагою, мотивацією тощо. У сприйманні беруть участь когнітивні механізми, які інтерпретують сенсорну інформацію [3, с.55]. З розвитком соціальної психології виокремлюється поняття «соціальна перцепція», яка визначається як сприймання, розуміння й оцінка людьми соціальних об'єктів: інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот та ін. [2, с.273]. Даний термін уведений американським психологом Дж. Брунером у 1947 році для позначення факту соціальної обумовленості сприймання, його залежності не лише від характеристик стимулу (об'єкта), але й від минулого досвіду суб'єкта, його цілей, намірів, від значущості ситуації тощо [4, с.332].

Сприймання соціальних об'єктів має ряд специфічних рис, що якісно відрізняють його від сприймання неживих предметів: сприймаючий суб'єкт не пасивний і не байдужий стосовно соціального об'єкта; людина прагне трансформувати уявлення про себе в сприятливе для реалізації власних цілей; увага суб'єкта соціальної перцепції зосереджена, насамперед, не на аспектах створення нового образу як результату відображення реальності, а на причинних і оцінних інтерпретаціях значущого об'єкта, що сприймається (каузальна атрибуція); сприймання соціальних об'єктів характеризується більшою злитістю пізнавальних компонентів з емоційними (афективними), значною залежністю від особливостей мотиваційно-змістовної діяльності сприймаючого суб'єкта [4, с. 333].

Сприйняття людиною людиною відноситься до області соціальної перцепції, але не вичерпує її. Дослідники виділяють три класи соціальних об'єктів: інша людина, група і соціальна спільнота. Суб'єктом сприймання може виступати не лише окремий індивід, але й група. У залежності від співвідношення суб'єкта й об'єкта сприймання виділяють три самостійні класи у процесах соціальної перцепції:

міжособистісне сприймання, самосприймання та міжгрупове сприймання.

Процес соціальної перцепції забезпечується певними механізмами та супроводжується феноменами, що іноді спричиняють необ'єктивність та викривлення сприймання. Дослідження в галузі соціальної психології пов'язують соціально-перцептивні деформації з наступними феноменами сприймання: егоцентризм – викривлення інформаційного поля з метою підтвердження власної значимості; ідентифікація – розуміння й інтерпретація іншої людини шляхом отождолення себе з нею – та пов'язана з нею імітація, що ведуть до часткової або тимчасової втрати власної ідентичності; стереотипізація; каузальна атрибуція; ефекти ореолу, загального враження, первинності та новизни; прагнення до внутрішньої несуперечливості образу «Я» іншої людини тощо. Часто власні деструкції викривлено представляються суб'єктом як вияв психологічної сили, оскільки мають суб'єктивну значущість, пов'язану з інфантильними фіксаціями [1, с.357]. Соціально-перцептивні викривлення – це складний та багаторівневий психологічний феномен, пов'язаний із дією захисної системи психіки у її базових та ситуативних проявах [1, с.353]. Соціально-перцептивні викривлення можуть породжувати непорозуміння у стосунках, неадекватну поведінку, у цілому соціальну дезадаптованість суб'єкта. Відтак, соціально-перцептивні викривлення виступають одним з основних предметів як індивідуальної, так і групової діагностико-психокорекційної роботи. Мета такої роботи полягає, зокрема, у наближенні суб'єкта до об'єктивної соціальної реальності, яке відбувається завдяки рефлексії елементів ілюзорності у її сприйманні. Повнота і адекватність сприймання соціальної реальності залежать від рівня сформованості особистості, рівня етико-естетичних вимог, від загальної культури, віку, статі суб'єкта [5, с.182] і можуть значною мірою підвищуватись завдяки психокорекційній роботі.

Розглянемо фрагмент практичного заняття з психології (виконання учасниками заняття психодраматичної вправи), який дозволить окреслити можливі форми соціально-перцептивних викривлень.

У процесі групової дискусії однією з учасниць заняття, яку умовно позначимо Л., була поставлена

проблема її стосунків з сусідами. Учасниця Л. навела один з епізодів їхнього спілкування. Коли Л. зі своїм чоловіком робили ремонт у власній квартирі, сусідка в розмові з нею зауважила, що гуркіт під час ремонту заважає спати їхній дитині-немовляті. На що Л. порадила сусідці вкладати дитину спати в колясці на вулиці, коли вони створюють шум під час ремонту.

Під час практичного заняття викладачем було поставлене завдання спонтанно вербалізувати свою можливу реакцію у ситуації «сусідки, яка отримала зазначену пораду від Л».

Наводимо висловлювання деяких учасників практичного заняття:

1. Добре. Ми підемо погуляємо. І взагалі дитина в мене не боїться ніякого гуркоту, гуркотить скільки завгодно. Зробіть ремонт – запросите на новосілля.

2. Я піду погуляю з дитиною, робіть ремонт (за умови, якщо це не заважає дитині – *уточнення автора відповіді*).

3. У мене є невідкладні справи, які б я хотіла зробити, поки дитина спить. Я вам буду дуже вдячна, якщо ви підете з нею погуляєте.

4. А у мене теж є до вас пропозиція: може, ви залишите свою професійну діяльність і будете робити ремонт зранку, коли ваша дитина не спить.

5. Я б дуже вас просила на сьогодні про ремонт не говорити, а ввечері ми з вами домовимось.

6. Чому ви мені розкажете, що мені робити з дитиною? Ідіть стукайте на вулицю.

7. Дякую вам, що нагадали, що для дитини корисні прогулянки на повітрі, але ми вже сьогодні гуляли.

8. Ми сусіди і нам треба знайти спільну мову, щоб з перших днів не стати ворогами.

9. Вибачте, але я кожного дня гуляти зі своєю дитиною не можу. Коли вона спить, мені потрібно встигнути щось зробити.

10. Ви собі уявляєте, що на вулиці температура складає мінус двадцять. Просто неможливо зараз гуляти з дитиною. Їй потрібно зараз трохи поспати. Вона вже декілька годин не може заснути, і я не можу нормально відпочити через гуркіт. Так що, будь ласка, вимкніть ваші прилади, припиніть роботу на декілька годин, дайте людям відпочити, а потім продовжуйте свою роботу.

Психологічний аналіз наведених висловлювань проведемо у порядку їх представленості з метою виявлення різних форм соціально-перцептивних викривлень. При цьому будемо дотримуватися принципу безоцінних суджень, тобто в аналізі уникатимемо оцінок у категоріях «добре» чи «погано». Критерієм аналізу виступатиме психологічний зміст репліки-поради Л., яка стала основою для виконання психодраматичної вправи. Психологічні характеристики окремих аспектів висловлювань, які не можуть бути співвіднесені зі сферою свідомого їх авторів, братимемо у лапки.

Очевидно, що порада, яку Л. дає своїй сусідці, вказує на її неохочість йти на компроміс; незручності, що переживає маленька дитина, не виступають для Л. тим аргументом, який би примусив її припинити

роботу. Необхідно також звернути увагу на те, що Л. демонструє певну авторитарність, даючи пораду, яку сусідка в неї не просила.

Характерна особливість **першого висловлювання** полягає у тому, що його автор «забула», що, згідно сюжету вправи, вона сама просила сусідів не грукати. Таким чином, можемо констатувати соціально-перцептивне викривлення у формі **неадекватного відображення ситуації в цілому**, яке виникає, очевидно, через небажання автора висловлювання опинитися у ситуації залежності, а значить, слабкості. У генезі даного соціально-перцептивного викривлення можна простежити дію механізму зміщення. Феномен зміщення описаний З.Фрейдом у контексті проблеми сновидіння. У розглянутому висловлюванні констатуємо зміщення психологічного акценту на цінності невразливості перед зовнішніми впливами, всі інші аспекти ситуації залишаються поза увагою автора. Розкриття глибинно-психологічних передумов такого зміщення потребує додаткового дослідження, що виходить за рамки теми даної статті і тому не розглядається.

У **другому висловлюванні** можемо виявити соціально-перцептивне викривлення у формі **неадекватної інтерпретації ситуації**: якби ремонт не заважав дитині, то взагалі не було б ніякої розмови між сусідами з цього приводу. Існує суттєва відмінність у викривленнях у першому і другому випадках. Якщо автор першого висловлювання взагалі «відмовляється» сприймати зміст запропонованої ситуації, то автор другого висловлювання адекватно відображає цей зміст, але інтерпретує його так, що дитині гуркіт під час ремонту *може й не заважати*, у чому й полягає відступ від реальності.

Порівняння двох розглянутих висловлювань дозволяє зробити висновок, що соціально-перцептивні викривлення можна класифікувати за *мірою вираженості*: від певних перекирвань окремих аспектів соціальної ситуації (як у другому висловлюванні) до повністю неадекватного її відображення (у першому висловлюванні).

Автор третього висловлювання виявляє «нерозуміння» того, що її материнські функції інша людина не схильна брати на себе. Важко уявити, що Л. захоче гуляти з чужою дитиною, якщо вона демонструє небажання припинити ремонт заради її спокою. Отже, в даному випадку можна констатувати **прогностичне** соціально-перцептивне викривлення. У взаємозв'язку із зазначеним характером розглянутого висловлювання перебуває логіка драматичної ситуації, яку автор пережила у своєму житті, про що розповіла у подальшій роботі на занятті: вона потрапила в обтяжливу залежність від іншої людини саме внаслідок невірного прогнозу щодо поведінки людини, якій довірилася.

Аналіз четвертого висловлювання дозволяє провести аналогію з результатами дослідження першого. В обох випадках констатуємо соціально-перцептивні викривлення у формі неадекватного відображення («нерозуміння») ситуації в цілому. Проте акцент у такому «нерозумінні» ставиться порізненому. Якщо в першому висловлюванні ситуація

суб'єктивно «переструктурується» таким чином, що маленька дитина «виявляється невразливою» перед негативними зовнішніми впливами, то автор четвертого висловлювання взагалі «не може уявити» цю дитину своєю, і тому її батьками «стають» сусіди, що роблять ремонт. У подальшій роботі на практичному занятті були виявлені характерні особливості особистісної проблеми автора розглянутого висловлювання, пов'язані, зокрема, з труднощами у налагодженні інтимних стосунків. Очевидно, що при такій особистісній проблемі перспективи народження власної дитини є досить невизначеними. Останнє, на нашу думку, є однією з детермінант соціально-перцептивного викривлення, констатованого в аналізі даного висловлювання.

П'яте висловлювання дозволяє виявити «упевненість» автора у тому, що це Л. просить її дозволити продовжувати ремонт, а не навпаки, автор просить Л. його припинити. Таким чином, у даному випадку можемо констатувати викривлення, яке виникає, зокрема, через «небажання» автора бути «людиною, яка прохає». Ситуація переструктурується таким чином, що інша людина про щось просить автора, тим самим ігнорується об'єктивна картина ситуації, представленої у завданні. При цьому відкидаються інтереси партнера, ігнорується його право робити ремонт у власній квартирі, що, звичайно, закриває перспективи домовленості, про яку йдеться наприкінці висловлювання. Отже, у розглянутому випадку ми зустрічаємося з **комбінованим** соціально-перцептивним викривленням у формі поєднання неадекватної інтерпретації ситуації та прогностичного викривлення.

Аналіз шостого висловлювання допомагає розкрити соціально-перцептивне викривлення у формі **неповноти сприймання, селекціонування інформації, особливої чутливості до певних її аспектів**. Адже Л., даючи пораду сусідці, не стільки розповідає, що робити з дитиною (текстова складова інформації), скільки «повідомляє» партнеру, як важливо для неї зробити ремонт (*підтекстна* інформація). Автор висловлювання виявляє особливу чутливість саме до текстової складової поради Л. Очевидно, це пов'язано з тим, що подібна порада «б'є» по ідеалізованому «Я» автора, його суб'єктивну логіку можна виразити словами: «*ніхто* не може мені вказувати, що я маю робити з власною дитиною». У результаті автор висловлювання виявляється зовсім нечутливим до підтекстної складової інформації, яка в даному випадку виражає справжній інтерес партнера (закінчити ремонт).

Викривлення у **сьомому висловлюванні** можна констатувати у зв'язку з тим, що Л. не ставить за мету своєю порадою нагадати сусідці про корисність прогулянок, автор висловлювання **приписує** вказаний зміст словам Л. Таким чином, аналіз висловлювання дозволяє виявити соціально-перцептивне викривлення у формі **приписування власного змісту тій інформації, що надходить**. У результаті такого приписування соціальна ситуація суб'єктивно навантажується додатковим змістом, якого об'єктивно не існує. Отже, у генезі розглянутого

викривлення простежується дія механізму згущення. Відтак, можемо зробити висновок про те, що механізми зміщення (див. аналіз першого висловлювання) і згущення дієві не лише у процесах сновидіння (як це було доведено З. Фрейдом у роботі «Тлумачення сновидіння»), але й при формуванні соціально-перцептивних викривлень.

У восьмому висловлюванні констатуємо гіперболізацію деструктивного потенціалу поради Л.; за цією гіперболізацією, очевидно, приховується внутрішня агресивність автора висловлювання, її готовність до ворожнечі. Таким чином, аналіз висловлювання дозволяє виявити соціально-перцептивне викривлення у формі гіперболізації, посилення певних аспектів змісту соціальної ситуації. Дана форма викривлення, як і попередня, забезпечується психологічним механізмом згущення. Порівняння восьмого і другого висловлювання показує різнонаправленість викривлень, які демонструють їх автори: у другому висловлюванні можемо констатувати мінімізацію деструктивності поради Л.

Автор дев'ятого висловлювання також «посилює» деструктивний аспект змісту фрази Л.: від Л. не було пропозиції гуляти з дитиною кожного дня. Очевидно, автор висловлювання боїться стати заручником, жертвою ситуації, у цьому дане «посилення» відрізняється від констатованого у восьмому висловлюванні, в якому подібного страху немає, а є готовність до конфронтації. Отже, соціально-перцептивне викривлення в одній і тій же формі може мати різне семантичне наповнення в залежності від характеру особистісної проблеми суб'єкта.

Згідно автору десятого висловлювання, порада Л. могла прозвучати, коли температура на вулиці дорівнює мінус двадцять градусів. Приписування іншій людині такої жорстокості і складає сутність викривлення у даному випадку. Необхідно звернути увагу на те, що, представляючи ситуацію, Л. не зазначала, якою була температура, коли відбувалися описані нею події. За виявленим «приписуванням», як показала подальша робота на занятті, стоїть відповідний життєвий досвід автора висловлювання (страждання від невинуватої жорстокості інших людей). Отже, в генезі даного соціально-перцептивного викривлення можна простежити дію психологічного механізму переносу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко Б.Б. Соціально-перцептивні передумови психологічних викривлень та їх взаємозв'язок з регресивними проявами суб'єкта // Педагогічний процес: теорія і практика: Зб. Наук. Праць інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2004. Вип. 2. С. 351-358.
2. Психология. Словарь / Под ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. Москва: Политиздат, 1990.
3. Солсо Л. Когнитивная психология. Москва: Тривола, 1996.
4. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2004. – 640 с.
5. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтко. Київ: Вища школа, 1982.

І. М. Литвин,

кандидат педагогічних наук, завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Ставлення до людей різних соціальних категорій віддавна було тестовим показником людяності та толерантності суспільства. Позаяк люди з інвалідністю складають найчисельнішу групу меншин, а комфорт та можливості реалізації потреб таких людей не приватна, а суспільна проблема – питання всебічної допомоги тим, хто гостро цього потребує, завжди на часі.

Кожна держава відповідно до можливостей і рівня свого розвитку, формує соціальну та економічну політику щодо захисту прав та інтересів осіб з особливими освітніми потребами чи людей, які мають психофізичні порушення.

Сучасне українське суспільство характеризується посиленням уваги до проблем осіб з особливими освітніми потребами, здатних повноцінно сприймати, розуміти та примножувати матеріальні й духовні цінності. Важливим є формування громадської думки у необхідності ціннісного, толерантного ставлення до цієї категорії людей.

Серед актуальних проблем становлення особистості особливо відчутними і гострими є питання, пов'язані з інтегруванням дітей з особливими освітніми потребами в сучасне соціальне, а в першу чергу, освітнє середовище.

Метою даної статті є аналіз проблеми формування позитивного ставлення у суспільстві до дітей з особливими освітніми потребами та створення умов для їх успішної інтеграції у суспільство, надання їм можливостей отримувати якісну освіту.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Учені намагаються дослідити теоретичні основи цього явища, визначити його суттєві ознаки та закономірності розвитку, виявити чинники та розкрити соціально-педагогічні умови, що впливають на процес інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у соціальне середовище. Питання соціальної захищеності, отримання якісних освітніх послуг, зайнятості, привертають увагу науковців і практиків. Значний внесок у їх розробці належить таким ученим, як: С. Бандурі, Д. Богині, І. Бондар, О. Богуцькому, Б. Генкін, І. Гнибіденко, О. Грішновій, М. Долішній, С. Дорогощову, Т. Заєць тощо.

Не зважаючи на помітні напрацювання і здобутки вітчизняних та зарубіжних учених, проблема інтегрування дітей з інвалідністю та з особливими освітніми потребами у соціум ще залишається недостатньо вивченою. Це спонукає науковців і практиків до її подальшого теоретичного осмислення та прийняття дієвих рішень, які б сприяли оптимізації соціально-педагогічної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітнє

середовище. Методологічною і теоретичною основою таких досліджень стали ідеї соціальної обумовленості розвитку людини як особистості, теорії діяльності й особистісного підходу, індивідуальної й соціальної суб'єктності людини в її особистісному саморозвитку у взаємодії з іншими суб'єктами (І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, М. Малофєєв та ін.); праці, що відображають концептуальні підходи соціально-педагогічного інтегрування осіб з психофізичними порушеннями (І. Іванова, Р. Овчарова, А. Капська, С. Архипова); дослідження, присвячені окремим практичним аспектам соціально-педагогічної реабілітації інвалідів, які навчаються (І. Зверева, В. Бочарова, О. Безпалько, С. Григор'єва, Г. Лактіонова, І. Литвин, Н. Морозов, С. Пальчевський, Н. Софій, С. Харченко, Л. Харченкота інші).

Аналіз останніх досягнень напруму досліджень

Сучасне українське суспільство декларує демократичний напрям розвитку, наслідуює гуманістичні традиції, проповідує принципи толерантності, створює умови для комфортного життя всім категоріям громадян. У цьому контексті надзвичайно непростою є розв'язання проблеми соціальної інтеграції осіб з особливими освітніми потребами.

Згідно з останніми свідченнями Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожна десята дитина з'являється на світ з фізичними або психічними порушеннями. У середньому близько 10% населення будь-якої країни є людьми з фізичними або сенсорними порушеннями розвитку.

Проблема інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в життя звичайного суспільства в якості повноправних учасників і, по-друге, готовністю даного суспільства прийняти їх у такій якості є **надзвичайно актуальною**. Наразі відбувається докорінне переосмислення парадигми навчання й виховання дитини з особливими потребами, оновлення змісту, форм і методів навчання, зорієнтованого на становлення особистості такої дитини як суб'єкта освітньо-виховного процесу, створення сприятливих умов для її фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я, правового й соціального захисту. Економічні умови нашого життя складаються таким чином, що частина дітей та молоді з порушеннями розвитку не можуть отримувати корекційно-розвиткову допомогу, тому що там, де вони живуть, немає відповідних фахівців. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є інтегроване навчання дітей із порушеннями зору, слуху та опорно-рухового апарату **в освітніх закладах за місцем проживання**. У багатьох зарубіжних країнах успішно впроваджується такий досвід, коли інтегроване та спеціальне навчання співіснують.

Жити повноцінно більшість із них не може через соціальні та фізичні бар'єри. Не є винятком і наша країна. Тривалі десятиріччя ми сором'язливо робили вигляд наче непомічаємо того факту, що серед нас живуть люди з обмеженням рухливості й іншими фізичними порушеннями. Проте максимально допомогти їм компенсувати їхні порушення — громадянський обов'язок кожного з нас і суспільства загалом. Робота в цьому напрямі законодавців, архітекторів, проектувальників уже ведеться.

Базовим міжнародним документом є Декларація про права інвалідів, прийнята Генеральною асамблеєю ООН у грудні 1971 року. Головним міжнародним документом, що забезпечує концептуальний підхід до роботи з дітьми, що мають психофізичні порушення, є прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». У цьому документі особлива увага приділяється таким групам населення, як діти, жінки, люди похилого віку, малозабезпечені прошарки населення, особи з кількома видами інвалідності, біженці-інваліди.

Конвенція про права інвалідів та Факультативний протокол до неї були прийняті 13 грудня 2006 року в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку і були відкриті для підписання 30 березня 2007 року. Конвенцію підписали 82 сторони при одній ратифікації. Вона являє собою перший всеосяжний договір у галузі прав людини XXI століття і є першою конвенцією про права людини, відкритою для підписання регіональними організаціями. Ця Конвенція знаменує собою «зміну парадигми» в тому, що стосується відносин і підходів до проблем людей з інвалідністю.

Україна ратифікувала Конвенцію про права інвалідів та Факультативний протокол до неї 16 грудня 2009 р., а з 6 березня 2010 р. Конвенція та Факультативний протокол стали частиною Українського законодавства. Те, що наша держава ратифікувала Конвенцію, означає, що вона зобов'язалася гарантувати права і свободи, встановлені Конвенцією, своєму громадянину, а також іноземній особі, що знаходиться на її території.

Дана тематика не втрачає актуальності сьогодні, проблема соціально-правового захисту дітей з інвалідністю потребує подальшого вдосконалення. Основними напрямками соціальної політики стосовно осіб з інвалідністю є:

- профілактика інвалідності, як система державних заходів з попередження інвалідності;
- медико-соціальна експертиза, що базується на нових визначеннях інвалідності;
- реабілітація осіб з інвалідністю, спрямована на поновлення здоров'я і особистого статусу інваліда, професійних і соціальних зв'язків;
- соціальне обслуговування осіб з інвалідністю, що передбачає вдосконалення і розвиток нових форм допомоги і видів послуг;
- створення безбар'єрного середовища, що забезпечує нормальну життєдіяльність інвалідам у різних сферах перебування.

Законодавчою базою для діяльності є Конституція України, Закони України, підзаконні акти, міжнародно-правові акти затверджені Верховною Радою України. Основну увагу приділено нормам законодавства, які безпосередньо визначають життя окремих інвалідів,

їх правове становище, стосунки між ними та органами влади й місцевого самоврядування. Хоча окремі норми законодавства України, які відповідають Конвенції ООН про права дитини, іншим міжнародним актам, не завжди реалізуються повною мірою. Насамперед це пов'язано з тим, що законодавство України про дитину з інвалідністю та з особливими освітніми потребами має більш декларативний, ніж практичний характер, що не дає змоги Україні гарантувати дотримання та реалізацію встановлених їм прав.

На сьогодні в Україні налічується понад 3 мільйони осіб з особливими освітніми потребами, і хоч ця цифра вражає, за словами Олександра Лук'янова, автора низки соціально-економічних проєктів, спрямованих на розвиток громадського руху осіб з інвалідністю України, «про проблеми людей з інвалідністю в нашій державі зазвичай згадують лише напередодні Міжнародного дня інвалідів, котрий щорічно відзначається 3 грудня та 1 червня до Дня захисту дітей, проте, права й умови життя людей з інвалідністю навіть віддалено не відповідають базовим канонам Конвенції ООН» [5].

Справді, в Україні нечасто можна спостерігати за тим, що люди з інвалідністю беруть участь у звичних справах, можуть дозволити собі відвідати прем'єрні кінопокази, виставки чи насолодитися концертом улюбленого виконавця. І це відбувається не через їхню нездатність це робити, адже здебільшого такі особи — сильні, вольові люди, здатні навчатися, працювати та вдосконалюватися, вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями й інтересами. Це відбувається через відсутність елементарних законодавчих та побутових умов. Якщо їх немає, будь-яка причина втрати здоров'я та працездатності такої людини стає поштовхом до втрати стабільності в матеріальному та психологічному житті, натомість зростає відчуття песимізму, ущербності не тільки в них особисто, а й в усіх, хто їх оточує [2].

Сучасне міжнародне законодавство визначає право осіб з особливими освітніми потребами, які традиційно розглядалися як одержувачі соціальної допомоги, суб'єктами права, які мають право на освіту на засадах рівних можливостей.

ЮНЕСКО визначає інклюзивну освіту як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби дітей через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі». Це такий спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, — і це є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або домашньому та індивідуальному навчанню. Але питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні. Жоден з них не має відчувати себе іншим — **і це головне завдання інклюзії.**

На даний час Закон України «Про освіту», є новаторським та відкриває широке поле впровадження інклюзії у системі освіти. Одним з ключових напрямків

спільної ініціативи є експертна підтримка розробки та впровадження ефективної державної політики в сфері інклюзивної освіти в Україні. Чи не вперше в Україні виділено значне державне фінансування на створення рівних умов для дітей з особливими освітніми потребами.

Ще одним важливим кроком, який ініціювало Міністерство освіти і науки України та його партнери – це створення інклюзивно-ресурсних центрів, в області їх створено 27, вони покликані визначати особливі освітні потреби дітей не на основі міжнародної класифікації хвороб, як це було раніше, а на основі міжнародної класифікації функцій дітей з особливими потребами. Окрім того, ці центри територіально більш доступні, оскільки вони створюються у розрахунку один центр не більш як на 7 тис. дітей, які проживають на території об'єднаної територіальної громади (району), та не більш як на 12 тис. дітей, які проживають у місті (районі міста).

Крім того, 5 липня 2017 року підписано Закон «Про інклюзивну освіту» («Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»). Цим законом, зокрема, закріплюється право на освіту осіб з особливими освітніми потребами і надається їм можливість здобувати освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі безоплатно в державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від «встановлення інвалідності». Також, передбачається можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форми навчання; визначаються поняття «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне освітнє середовище»; надається можливість особам з особливими освітніми потребами отримати психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу, створити для таких осіб інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах.

Але очевидно, щобазовим документом для створення інклюзивної освіти в Україні концепція «Нової української школи», яку затвердила Національна Рада Реформ. За словами її ініціатора, міністра освіти Лілії Гриневич, концепція прописує реформування освіти до 2029 року.

У Новій українській школі кожен вчитель вмітиме працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Завдання «розроблення та запровадження обов'язкового курсу для всіх педагогічних працівників щодо особливостей роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в рамках інклюзивного навчання» включено до Плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження «Нової української школи». В основі концепції «Нової української школи» лежить гуманне, толерантне ставлення до всіх учасників освітнього процесу, адже толерантність – це повага права іншого бути таким, яким він є: головне – Людина, а не її інвалідність.

ДЕКІЛЬКА ПОРАД ЩОДО СПІЛКУВАННЯ з ОСОБАМИ з ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

- Коли Ви хочете запропонувати свою допомогу, запитайте спочатку чи вона потрібна.
- Розмовляючи з людиною, яка пересувається на візку, намагайтесь розташуватися так, щоб її та Ваші очі були на одному рівні, тоді Вам буде простіше вести розмову;
- Розмовляючи з людиною, яка має труднощі в спілкуванні, слухайте її уважно. Майте терпіння її

вислухати, чекайте доки людина закінчить фразу. Не виправляйте її та не намагайтесь пояснити щось замість неї. Якщо це потрібно, ставте короткі запитання, які потребують коротких відповідей.

- Розмовляючи з людиною з порушеннями зору, обов'язково назвіть себе і тих людей, які прийшли з Вами. Якщо Ваша розмова проходить в групі, не забувайте пояснити до кого Ви на даний час звертаєтесь. Озвучуйте все, що ви пишете на дошці або показуєте на екрані.

- Щоб звернути на себе увагу людини з порушеннями слуху помахайте рукою, або доторкніться до неї. Говорячи з нею, дивіться їй у прямо у вічі і говоріть чітко. Деякі люди читають по губам. Намагайтесь стояти так, щоб Вас та Ваші уста було добре видно та щоб Вам нічого не заважало (чашка з кавою, їжа, папка і т.п)

- Не забороняйте дитині задавати питання про людину з інвалідністю. Відкрите спілкування допомагає змінити ставлення до людей з інвалідністю та ліквідувати непорозуміння.

Але найважливіше - це все ж таки ставлення оточуючих. Тільки-но ми перестанемо жахатися від осіб з особливими освітніми потребами і позбудемось паталогії в суспільстві, яка не дозволяє нам спокійно сприймати всіх без винятку, незважаючи на індивідуальні відмінності, саме тоді кількість подібних ситуацій почне стрімко зменшуватися. Діти з особливими потребами перестануть сидіти в чотирьох стінах, а ми з вами ще на один маленький крок станемо ближчими до держави, в якій ми всі так хочемо жити.

Особи з особливими потребами - такі ж як і ми. Їх багато, ми їх так мало бачимо серед нас тому, що ми не вміємо бути серед них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. Наук. праць / За заг. ред. П. Таланчука, Г. Онкович. Київ: Вид-во «Університет «Україна», 2009. 316с.
2. Бродська В. Інваліди серед нас. Хто вони? Текст. дані. URL:<http://dobro.church.ua/2016/02/16/invalidiserednas-xto-voni>
3. Закон України № 2053-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (LawofUkraineNo. 2053-VIII “OnAmendmentstotheLawofUkraine “OnEducation” regard inthepeculiaritiesofaccessofpersonswithspecialeducation inneedstoeducational services”) (2017). Retrievedfrom: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii>.
4. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (TheLawofUkraine “On thebasisofsocialprotectionofinvalidsinUkraine”) (2018). URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
5. Лук'янов О. Джерела та шляхи вирішення проблем людей з інвалідністю URL:<https://www.gurt.org.ua/blogs/1711/>
6. Толерантне ставлення до людей з особливими потребами. – Інформація URL:<http://km-rda.gov.ua/infosim/3802-tolerantne-stavlennia-do-liudey-z-osoblivimipotrebami.html> 4
7. Соціально-правовий захист дітей та молоді з особливими потребами в УкраїніURL: <http://web.znu.edu.ua/herald/>

Н. Г. Миколенко,

вихователь комунального закладу «Смілянська спеціальна загальноосвітня школа - інтернат I-II ступенів Черкаської обласної ради»

«МИР ДІТЯМ ПЛАНЕТИ ЗЕМЛЯ!»

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДО ДНЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Мета: виховувати у дітей повагу до оточуючих, толерантність, патріотизм та любов до України, розвивати творчі здібності дітей, сприяти формуванню позитивного сприйняття оточуючого світу.

Обладнання. Повітряні кульки, квіти, стрічки, скриня, чарівний ключ, сувій з указом.

Перебіг заходу

Зал прикрашений квітами, кульками, банерами, на яких різнокольоровими фарбами написано слово «Мир». На сцені встановлені мікрофони. За півгодини до початку свята починає звучати музика, лунуть українські дитячі пісні для створення святкового настрою. Оформлено сцену з теми «Я малюю світ».

Перед сценою стоять стільці, лавки, на перших рядах будуть сидіти діти у вишиванках — гості свята.

Ведуча. Доброго дня, пані та панове, ми раді вас вітати у нашому залі! Хочемо повідомити вам чудову новину: до нас завітали учасники «Євробачення-2020». Тільки один виступ, тільки сьогодні, спішіть це побачити! ГУРТ «КРАЯНИ» з композицією «Василина» Зустрічайте оплесками!!!

Танок «Василина». Виконують гурт «Країни»

Ведуча. Наші діти - чемні й бешкетливі, сумні й веселі, а іноді не за віком серйозні, наповнюють життя змістом, приємними турботами.

Бесіда.

Ведучий. Якби люди відразу з'являлись на світ дорослими, якою була б наша планета? (Відповіді дітей).

- Чи були б моря такими синіми?

- Гори - височенними?

- Ліси - таємничими?

- Чи шумів би затишно дощ, а сонце тішило своїм теплом і світлом?

- Земля без дітей? . . . Ні, не уявити цього. Тому й звучить упродовж багатьох років у нашому житті гасло: «Мир дітям планети Земля!» Тому щороку перший день червня називаємо Міжнародним днем захисту дітей.

Чарівний, світлий і ні з чим незрівнянний світ дитинства, країни доброти, сміху і радості, безмежного і безтурботного щастя, звідки усі ми родом. Діти чомусь завжди прагнуть скоріше подорослішати, а ми, дорослі, ностальгічно згадуємо безтурботні дитячі роки. Але всьому свій час. Тому з великим задоволенням вітаю всіх присутніх із цим дитячим святом. День захисту дітей вже багато років відзначається на всій планеті.

Дитина читає вірш Надії Красоткіної «День захисту дітей».

День захисту дітей — чудове свято,
Тут стільки сонця, радості, пісень!
Любові, щирості й тепла багато..
І це для нас знаменний дуже день.
Бо вишиванки нам подарували,
Які усім прийшлися до лиця.
Іх з добрим серцем люди вишивали.
Ці обереги гріють нам серця.
І будуть завжди нас оберігати,
Бо в них любов, турбота і тепло.
І ця любов нас буде зігрівати,
Щоб у житті нам затишно було.
Низький уклін за це вам, добрі люди.
І за молитву, й свічку при ній.
Нам вишиванка оберегом буде
Колись в дорозі довгій і складній.

Учень 1. Свято покликане привернути увагу суспільства до проблем дітей. День захисту дітей був заснований в листопаді 1949 року в Парижі рішенням конгресу Міжнародної демократичної федерації жінок, вперше відзначався в 1950 році.

Учень 2. У цей день особливо гостро піднімається питання дитинства, а отже майбутнього у всесвітньому масштабі, адже і сьогодні, у III тисячолітті сотні, тисячі дітей не мають можливості нормально жити і розвиватися, вчитися і лікуватися. Тому різні громадські організації багатьох держав, враховуючи основні положення конвенції ООН про права дитини, борються за щасливе, достойне життя будь-якої дитини у всіх куточках Землі.

Виходять діти-ведучі.

Ведучий.

День дитинства, миру на Землі,
Наше літо ніжить в теплі.

День дитинства - в селах, у містах.
Розливайся пісне на вустах.

День дитинства - в помислах, піснях
Нам до щастя торувати шлях.

Звучить пісня про дитинство «Дитинство босоного». Н.Май.

*Дитинство босоного,
Поклич мене в дорогу,
Я буду за тобою
Стежинкою їти.
Дитинство моє світле,
Кульбабкою розквітну
І запали у небі
Світла золоті.*

Приспів:

*За туманами рясними,
Деся за обрієм землі,
Там дитинство залишило
Світлі спогади свої.*

Ведуча.

Сьогодні, 1 червня, дорослі і малі.
Стрічають літо і радіють всюди.
В цей перший літній день на всій Землі
День захисту дітей святкують люди.
До слова запрошується директор школи.

Ведуча.

Боряться за мир усі дорослі
Щоб під чистим небом ми росли.
Щоб не було війни! І в цілм світі
Зростали діти, сонечком зігріті.

Ведучий.

За те хай боряться і тато, й мама,
Щоб рідний край був схожий на весну.
Хай діти всіх країн разом із нами
Про дружбу пісню заспівають голосну.

Звучить пісня-кароке про дружбу: «Справжній друг» Муз. Б. Савельєва, Сл. М. Пляцковського

Ведуча.

Світ барвистий, веселковий.
Різно-різнокольоровий.
Він народжений красою.
Щедро скроплений росю.

Ведучий.

В чистих барвах, як обнова. —
Вся планета кольорова.
І на ній веселі діти
В мирі, дружбі хочуть жити.

«Композиція з кульками в маленьких долоньках». В кінці композиції створюють напис «МИР» з кульок.

Дитина після таночку.

Скрізь хай буде сонечко,

Не гуркоче грім.

Миру бажаємо людям усім!

Ведучий.

Коли оглянути весь світ з вершини синіх гір

Та крикнути всім людям на землі: Озвіться, - хто за мир!

І полетять слова ті на семи вітрах за гори і ліси.

І враз з усіх земних країв озвуться голоси.

Ведуча.

Найбільше я хочу, щоб мир був на світі.

Як небо - у зорях, а сад наш - у квітах.

Найбільше я хочу, щоб сонце щоранку

Зі мною віталось, присівши на ґанку.

Звучить пісня-карооке « Якщо добрий ти» Муз. Б. Савельєва, Сл.М. Пляцковського, переклад О. Лобової .

Ведучий.

Ми за те, щоб мир був на землі

Для всіх дітей на цілім світі.

В нас планета не тісна - це всім відомо

Має кожному вона бути рідним домом.

Ведуча.

Сійте усмішки, сонцем зігріті.

Миру і щастя всім дітям на світі.

Таночок «Модниці». Звучить латиноамериканська музика, танцюючи виходять герої казок з квітами, кульками, стрічками, несуть з собою скриню, танцюють, радіють, вигукують: Ура! Карнавал!

1-й герой.

Як чудово, що у дівчорі таке радісне свято!

2-й герой.

І ми герої з казок, які ви, сподіваюсь, знаєте, передаємо вам, дорогі наші діти, подарунок від нашої королеви Літляндії. У цій чарівній скрині указ її величності і коли його зачитати, почнуть здійснюватися мрії і відбуватися різні дива.

1-й герой.

Розпочнеться надзвичайне свято! Ну що готові? Тоді відкриваємо скриню!

3-й герой.

Ой лишенько, поки ми сюди добиралися – загубився чарівний ключик, без якого неможливо відкрити скриню!

1-й герой.

Якщо до 12 години дня не зачитати указ, то літо не розпочнеться. І дуже швидко до нас знову повернеться люта зима зі снігами та арктичними віхами!

(Звучить музика «Звуки природи» «Хурделиця»)

2 герой.

Ні, ні, ні – ми не повинні цього допустити. Ключик швидше знайдеться, якщо ми виконаємо нескладні завдання, а в цьому нам допоможуть діти, Так?

ЗАВДАННЯ: Треба пригадати ввічливі слова!

Прошу вас продовжити відразу

Таку нескладну мою фразу:

1) Нам посміхнеться морж і тюлень,
Коли почують слова...**(добрий день)**

2) Якщо їсти вже не в силі,
Скажем кухарям...**(спасибі)**

3) А бути грубіаном –ні! Не личить!

Якщо винні скажем....**(вибач)**

4) Приємно буде мамі й татові

Від слів люб'язних – я вам..**(дякую)**

5) Якщо до тістечок ти ласий,

Скажи бабусі : Дай..**(будь ласка)**

6) Ти будеш дуже необачливий,

Якщо не скажеш**(до побачення!)**

1-й герой. Ура! Перше завдання виконано. Наступне – треба затанцювати танець, але я не вмію танцювати... Може знову діти допоможуть?

Таночок «Цукерочки». Всі казкові герої залишають сцену .

Звучить музика «Квікстеп» і з'являються танцюючи Кіт Базиліо та Лисиця Аліса.

Зупиняються, роблять вигляд виснажених та зголоднілих, викликають до себе жалість.

Кіт. Подайте, заради Христа, бідному голодному коту!

Лисиця. А чому тільки тобі, я теж бідна і теж голодна, півгодини тому їла тістечка і **знову хочеться..**

Кіт. Хіба тебе 2 метра краси, прогoduеш? Скоро до неба дістанеш, а я такий і залишусь – маленький, худенький ... і голодний!

Лисиця. Тихо, тихо ти, диви, що я знайшла!

Кіт. Що, їжа? Ти ба, справжнє золото, якщо його продати, то можна купити мені інвалідну коляску.

Лисиця. А чому це тільки тобі? Ми його порівну поділимо!

Кіт. Ніколи!

Лисиця. Віддай!

З'являються герої казок.

1-й герой. А що це ви тут наше добро ділите, це наш чарівний ключик, він допоможе здійснити всі наші бажання, а ще прийде літо....

Кіт і Лисиця: І буде їжа!

2-й герой. А зараз дізнаємось, залишайтеся з нами.

Ключик, ключик чарівний,

Нашу скриню нам відкрий!

(Просять дітей, щоб допомогли сказати чарівні слова)

(Всі схилиються над скринєю та витягують сувій з указом, розглядають його з усіх сторін – розгортають та пропонують прочитати дітям – **УРА! КАНІКУЛИ РОЗПОЧАЛИСЬ!**)

Звучить пісня «Канікули» Муз.А. Олейнікової, Сл. Л. Ратич.

Всі учасники сценки виходять за лаштунки. На сцені ведучі.

Ведуча. В небі ластівка летить,

З вітром листя шелестить.

Воду п'є лелека, сонце палить, спека. . .

Дозріває жито дощикою умить.

Ось і прийшло до нас літо.

Ведучий. Здрастуй літо, здрастуй літо!

Теплим сонечком зігріте.

Здрастуй поле і лісок!

Здрастуй річка і пісок!

Сценка «Що ми залишимо після себе...»

Ведучий виводить за руку Сонечко-дівчинку.

Ведучий. Де зелені хмари яворів

Заступили неба синій став.

На стежині сонце я зустрів.

Привітав його і запитав:

Ведуча. Все на світі бачиш ти з висот.

Всі долини і гірські струмки.

Де ж найбільший на землі народ?

Де ж найкраще місце землі?

Дівчинка-сонечко.

Правда, все я бачу з висоти.

Всі народи різні, а земля

Там найкраща, де вродився ти.

Давайте будемо всі дружити,

Як птах - із небом, як з лугом - квіти,

Як вітер - з морем, поля - з дощами.

Дружити вірно, як сонце з вами!

Заключна тріумфальна пісня «Ми за мир»

Муз. О. Первова-Рошка, Сл. М. Білівська.

Злітають до неба рядками дитячі листи-журавлі...

І чути молитву мами про мир на своїй землі.

І в золоті ниви колосся... а світ онімів від зла...

І діти, раптом, стали дорослі, - до нас увірвалася війна.

Приспів: Нам потрібне мирне небо,

Сине-сине, світле-світле,

Миру нам сьогодні треба!

А кожен герой – він не воїн, він батько, він син у пітьмі...
Не знає він сну і спокою, і лиш запитання німі...А
скільки коштують сльози? Чи знаєш ціну життя?

Чи є та причина заради якої не стане у мамі дитя?
Дай руку, бо разом ми сила, і серце запалим своє
Це наше майбутнє, це наша країна, вона в наших
душах є!. Ми вільні! Така наша доля. У нас є правда своя.
Не будемо жити ніколи в неволі! Ми сильні! Єдина сім'я!

Приспів:

Ти росіянин, румун, українець,
Німець, поляк, вірменин чи єврей.
В кожного з нас є тут своя родина,
Та Україна одна для людей!

В нас Україна одна,
Ми в цій країні єдині,
Боже, храни Україну!

Ведуча. Наше свято підходить до завершення. Ми
бажаємо вам, щоб щастю кожної дитини не було кінця,

Ведучий. Щоб завжди над нами світило ясне
сонечко, а небо було голубим і безхмарним.

Ведуча. Миру вам, добра і приємного літнього
відпочинку!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бужик, Л. В. Діти мають право [Текст] : [сценарій до Дня захисту дітей] Все для вчителя. 2015. № 9. С. 10–11.
2. Галайко Н. В. Вони - майбутнє України! [Текст] : [сцен. виховного заходу до Дня захисту дітей - 1 червня] Позакласний час. 2010. № 5. С. 14-15.
3. Веселковий світ дитинства. Свято до дня захисту дітей. URL:<https://sonechko.zp.ua/svyato-do-mizhnarodnogo-dnya-zahystu-ditej/>.
4. Дитячий ранок «Веселковий світ дитинства» URL:<https://dzhereltse-mudrosti.webnode.com.ua/stor%D1%96nka-b%D1%96bl%D1%96otekarya/stsenar%D1%96i/>
5. Куріпта В. І. Літературно-музична композиція "Сонце дитинства" до Міжнародного дня захисту дітей [Текст] Початкове навчання та виховання. 2005. № 15. С. 28-30.

Надія Богуч,

вихователь дошкільного навчального закладу №18 м. Черкас

«...УСМІШКА ТВОЯ – ЄДИНА, ОЧІ ТВОЇ ОДНІ...»

ЗАНЯТТЯ З МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОЇ ГРУПИ

Мета: привернути увагу дітей до власної особистості; розвивати почуття індивідуальності, власної значущості, самоповаги; виховувати почуття доброти, людяності, взаємоповаги; формувати уміння брати до уваги думки та бажання інших; утримуватись від агресивних дій; вчити послідовно висловлювати свої думки, збагачувати словниковий запас дітей, формувати у дітей навички друкування цифр та виконання малюнків.

Попередня робота: під час повсякденних справ та ігор заохочувати позитивні вчинки малят, учити вихованців помічати та називати позитивні якості власної вдачі та вдачі своїх товаришів; читати різноманітні художні твори, знаходити та обговорювати аналоги із повсякденного життя.

Обладнання: люстерко, дитячі приладдя для малювання (олівці або фломастери, папір формату А4); картки із зображенням казкових героїв, картки із цифрами, кругами, зелені листочки із картону, набори цифр, портрет Циферкіна, аудіоапаратура.

Хід заняття

Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

Василь Симоненко

Вихователь. Діти! Я вас люблю. Ви сьогодні дуже гарні. Ваші щічки рожевіють, а очі сяють. Я переконана, що у вас чудовий настрій. То ж давайте поміркуємо. Як ви думаєте, хто найголовніший на землі?

Діти. Бог, мама, президент, король.

Вихователь. Так, звичайно, людина. А ви хочете побачити найголовнішу людину для кожного із вас?

Діти. Так, хочемо.

Вихователь. Тож підійдіть до мене по черзі і побачите у моєму чарівному люстеркові найголовнішу для себе людину. (Діти зазирають і бачать себе).

Вихователь. Так, виявляється, що найголовніша людина – це кожен із вас, і той, хто поряд з вами, кому ви можете віддати тепло і доброту свого серця. І я хочу, щоб кожен із вас від сьогоднішнього дня почував себе найголовнішим, найрозумнішим, наймудрішим і найкрасивішим.

А якою взагалі повинна бути будь-яка людина?

Діти. Доброю, привітною, лагідною, вихованою, працьовитою, щирою, розумною, з чудовим настроєм.

Вихователь. А що впливає на настрій людини?

Діти. Музика, природа, хвороба, оточуючі люди, погода і т. д.

Вихователь. А як можна підняти настрій людині?

Діти. Подарувати подарунок, почастувати смачним, запросити в гості, заспівати чи затанцювати, сказати їй лагідні слова.

Вихователь. Тож піднімемо настрій собі. Прикрасимо нашу галявину квітами. Адже про квіти як в народі говорять?

Діти. «Квітка – усмішка природи».

Дидактична гра «Галявина». Кожна дитина отримує маленьку «галявинку» із зеленого картону, на якій створена аплікація із квітів.

Вихователь. «Друзі, порахуйте, будь ласка, квіти і покладіть поряд із квітами цифру, яка позначає число на 1 більше від числа квітів на «галявинці». (Діти виконують роботу, а потім разом із вихователем аналізують).

Вихователь. Настрій у вас, малята, уже чудовий. Нехай він у вас таким залишається надовго. Для цього давайте ще скажемо кожен про себе декілька приємних слів.

ДИДАКТИЧНА ГРА «ПРИКРАСЬ ДЕРЕВО».

Вихователь. Ось, діти, дерево. Його потрібно прикрасити листочками.

Кожен листочок буде відповідати гарному слову про вас.

Діти беруть листочки, підходять до дерева із такими словами: “Я – розумна і красива”; “Я – працюючий і швидкий”; “Я – кмітлива і привітна” і т. д. вішають листочки на дерево, розглядають його.

Дитина. “Дерево прикрашає листя, а людину – добрі діла”.

Вихователь. Любі друзі! Серед такої краси, яку ви створили власними руками і знаннями, що вам хочеться робити?

Діти. Співати, слухати музику, складати вірші, сміятись і т. д.

Вихователь. То відпочинемо тут і все це зробимо. (Діти розповідають смішинки, гуморески, вірші про природу).

У квітки жива душа,

Така як твоя і моя.

Я жити хочу, й хочеш ти,

Квітка хоче рости і цвісти.

Перестав усе як треба:

Засобакали гавки,

Закицькали нявки,

З жаблами кваки,

З качкалами кряки,

З кізкалами меки,

Забаранили беки.

З зірки сховалось небо

Перестав усе як треба.

Г. Бойко

СИНЯК ПІД ОКОМ

Мати сину доріка:

- Ти моя мороко!

Так я й знала: синяка

Принесеш під оком!...

А хлопчина зморщив лоб,

Підступла завзято:

- Коли знала, то чого б

Зранку не сказати?

МОВЛЕННЄВА ВПРАВА:

«Мені весело, коли.....»

«Мені сумно, коли.....»

«Мені подобається, коли.....»

«Я люблю, коли.....»

«Я радію, коли.....»

Вихователь. Ви розказували чужі твори. А давайте спробуємо самі творити.

ДИДАКТИЧНА ГРА «ЧУДНІ РИМИ»

До кожного зображення предметів, що є у руках дитини, підбираються інші зображення, назви яких найкраще римуються: каструля – цибуля, лак – мак, рак – сак і т. д. (Діти виконують завдання, вихователь перевіряє, допомагає).

Під звуки веселої музики з'являється клоун Кльопа, з різнокольоровими кульками. Під музику він проводить із дітьми фізкультхвилинку. Коли музика стихає, Кльопа весело вітається з дітьми, знайомиться з ними, жартує і пропонує їм гру.

ДИДАКТИЧНА ГРА «ВЕСЕЛІ КУЛЬКИ».

На паперових яскравих кульках написані цифрові ряди, але деякі цифри пропущені. Діти вставляють пропущені цифри. За правильно виконану роботу отримують від Кльопа справжню повітряну кульку.

(Коли буде виконане завдання, клоун прощається й йде.)

Вихователь. Діти, про ваші яскраві враження від зустрічі із Кльопою можна здогадатись із виразу ваших облич. А чи зможете ви визначити за виразом обличчя настрій казкових героїв?

ДИДАКТИЧНА ГРА «ЗНАЙДИ МАСКУ».

Діти розглядають казкових героїв і підбирають кожному маску відповідно до виразу обличчя: сум,

радість, здивування, захоплення, злість, тривога і т.д. (Під ніжну музику діти виставляють рисунки і маски парами на фланелеграфії).

Вихователь. Діти, поки ви виконували завдання, я познайомилась із симпатичним чоловіком. Це – пан Циферкін. (Вихователь вивішує портрет казкового героя Циферкіна.)

Живе він у країні Математика. Цей пан – майстер на всі руки. Може навіть із геометричних фігур людей і тварин нарисувати. Я йому сказала, що ви також можете чудеса творити. А він не повірив. То ж давайте його переконаємо. Ось він передав вам оці круги: (вихователь дістає із альбому).

ДИДАКТИЧНА ГРА «ЧАРІВНІ КРУГИ»

Діти на власний розсуд дорисовують до кругів різні елементи і отримують різноманітні рисунки – гудзик, кульбабу, людину, колесо, бублик, кульку, курча, цукерку, ліхтар і т. д.

Діти розглядають рисунки, обмінюються враженнями і складають Циферкіну в альбом..

Вихователь. А чому ми на одну і ту ж подію реагуємо по – різному, один і той же предмет розглядаємо під різним кутом зору?

А це тому, що ми усі різні. У кожної людини є своє Я. Це те, що живе в середині кожного із нас. Його будиночок – ваше серце. Але часто ми не слухаємо свого внутрішнього голосу. А як би всі слухали свого Я, то на Землі не було б зла. Спробуймо послухайте свого Я. Що воно каже.

Діти промовляють вголос один за другим:

* Будь добрим до себе, будь добрим до інших.

* Не нашкодь собі, не нашкодь іншим.

* У мене хороший настрій, я бережу себе і добра до інших.

* Завжди пам'ятаю: день ясніший, як усмішка сяє.

* Хто людям добра бажає, той сам його здобуває.

* Я буду добрим до інших, я не хочу нашкодити собі!

* Багато в світі є чудес – все викликає інтерес!

* Прожену я геть образу – стану радісною зразу!

* Буду слухняною.

* Буду веселою.

Вихователь. Любі діти, я сьогодні отримала велике задоволення від співпраці з вами. І я хочу, щоб ми з вами подарували один одному пушинку – ласкавинку. Нехай вона піде по колу і поселиться у нашій душі і зігриває нас завжди.

(Діти по колу передають із рук в руки рожеву пушинку і говорять один одному компліменти).

Вихователь декламує вірш **Надії Красоткіної**

Я ПИШАЮСЬ ТОБОЮ, ДИТИНО

Я пишаюсь тобою, дитино,

І безмежно тебе люблю.

Серцем завжди з тобою невпинно

І на думці себе ловлю,

Що для мене ти промінь щирий,

Світла зірка ясна-ясна.

Прагну я, щоб жили ми в мирі,

А у душах цвіла весна.

Вихователь. Друзі! Не варто соромитися казати ласкаві, ніжні, привітні слова. Не важливо, як ви їх промовляєте – чи в голос, чи подумки, аби тільки вони прижилися у вашому серці, знайшли там свій будиночок. Заповніть його любов'ю до всього, що вас оточує. Серце буде рости, і будиночок буде рости, і виросте у вашому серці храм любові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ: Світоч, 2008. 430 с.
2. Панасюк Т. Інноваційні технології: обмінюємось досвідом. *Дошкільне виховання*. 2010. №7. С. 19 - 23.
3. Шелестова Л. Формування цілісної картини світу у старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2010. №3. С.5 -9.

М.І. Галушко,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИКОРИСТАННЯ БІОЕНЕРГОПЛАСТИКИ В КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Чим більше упевненості в русі дитячої руки, тим яскравіше мова дитини, чим більше майстерності в дитячій руці, тим дитина розумніша.

В.О.Сухомлинський

Якісно сформоване усне мовлення є запорукою всебічного повноцінного розвитку дитини. Багатство лексики дає можливість дитині легко висловлювати свої думки, робить змістовними і повноцінними її стосунки з однолітками та дорослими, активізує психічний розвиток. Чітка звуковимова та дикція необхідна не тільки для результативного спілкування, але і для успішного оволодіння письмом. Перед тим, як записати слово, ми спочатку його промовляємо про себе. Тому порушення звуковимови призводять до неправильного використання букв при письмі. Як же зробити процес корекції мовленнєвих порушень максимально ефективним, як сформувати у дитини артикуляторні (рухомовленнєві) вміння та навички. Звернемося до наукових досліджень і наведемо приклади специфічних вправ, спрямованих на розвиток основних рухів органів артикуляції.

Дослідження відомих фізіологів (В.М.Бехтерева, М.М.Кольцової, О.М.Леонтьєва) підтверджують тісний взаємозв'язок рухів рук з розвитком мозку. Центри, що відповідають за мовлення, і рухи пальців рук у головному мозку людини знаходяться у безпосередній близькості. Стимулюючи дрібну моторику і активізуючи таким чином відповідні ділянки мозку, ми активізуємо і сусідні ділянки, що відповідають за мовлення. Взаємозв'язок моторної і мовленнєвої ділянок проявляється в тому, що людина, яка відчуває труднощі в доборі потрібного слова, допомагає собі жестами, і навпаки: зосереджена на процесі письма чи малювання дитина мимовільно висовує язик.

Учителі-логопеди в своїй роботі успішно застосовують артикуляційну гімнастику, що містить сукупність специфічних вправ, спрямованих на розвиток основних рухів органів артикуляції. Щоденне виконання гімнастики зміцнює м'язи мовного апарату, при цьому рухи язика і губ стають точними, сильними, впевненими. Дитина з допомогою артикуляційних вправ учить диференціювати рухи органів мовлення, що беруть участь у процесі утворення звуків, довгий час утримувати артикуляційну позу.

Нажаль, щоденні заняття гімнастикою знижують інтерес дітей до цього процесу, що, в свою чергу, призводить до зменшення ефективності виконання артикуляційних вправ. На допомогу може прийти незвичний метод виконання артикуляційної гімнастики **з використанням біоенергопластики**. Така гімнастика допомагає довгий час утримувати інтерес дитини, підвищувати мотиваційну готовність, підтримує позитивний емоційний настрій дитини і педагога протягом усього заняття.

Біоенергопластика — поєднання рухів артикуляційного апарату з рухами кистей рук. Вона містить три основних поняття:

- «біо» — людина як біологічний об'єкт;
- «енергія» — сила, необхідна для виконання певних дій;
- «пластика» — плавні рухи тіла, рук, що характеризуються неперервністю, енергетичною наповненістю, емоційною виразністю.

Для корекційної логопедичної роботи найбільш значущим є поєднання біоенергопластики з рухами органів мовлення. Під час виконання артикуляційної вправи рука показує положення органів артикуляції у цей момент.

Артикуляційні вправи у цій гімнастиці об'єднані в комплекси, котрі використовуються для розвитку м'язів органів мовного апарату і формування артикуляційних рухів при вимові шиплячих, свистячих і сонорів. Артикуляційна гімнастика з біоенергопластикою використовується тільки на індивідуальних заняттях з постановки звуків, розвитку і корекції фонематичного слуху, оскільки вимагає максимальної зосередженості для освоєння точних і синхронних рухів рук і артикуляційних органів. Комплекс вправ підбирається після ретельного обстеження звуковимови і рухів артикуляційних органів загальноприйнятими в логопедії методами і прийомами. Приблизне планування проведення артикуляційної гімнастики з біоенергопластикою налічує сім етапів. Час тривалості етапів може варіюватися залежно від індивідуально-типологічних особливостей дитини. Спочатку з дитиною розучують вправи без використання рухів рук. Потім поступово підключаються вправи з біоенергопластикою. Для створення позитивного настрою у дітей під час виконання гімнастики доцільним буде використання персонажів рукавичкового театру.

Метою використання артикуляційної гімнастики є:

- зміцнення м'язів мовного апарату;
- розвиток сили, рухливості і точності рухів органів артикуляції;
- об'єднання простих рухів у складні артикуляційні комплекси.

Метою використання біоенергопластики є:

- розвиток координації рухів, дрібної моторики пальців рук;
- підвищення мозкової активності та активізація інтелектуальної діяльності;
- розвиток пам'яті, довільної уваги, міжпівкульної взаємодії;
- формування вміння розуміти та виконувати словесну інструкцію.

На першому етапі (1-2 тиждень вересня) проводиться обстеження будови і рухливості органів артикуляційного апарату.

На другому етапі (3-4 тиждень вересня) відбувається знайомство з будовою органів мовлення і традиційними артикуляційними вправами. Виконання вправ логопед супроводжує рухами своєї ведучої руки.

На третьому етапі (перший тиждень жовтня) артикуляційна гімнастика виконується традиційно. На цьому етапі педагог знайомить дитину з персонажами рукавичкового театру. Дорослий пояснює і показує артикуляційні вправи, супроводжуючи їх рухами ведучої руки в рукавичці. Дитина дивиться, запам'ятовує і потім повторює, при цьому можливе використання рухів ведучої руки.

Четвертий етап (5-7 тижнів). Протягом цього періоду виконується артикуляційна гімнастика з біоенергопластикою. Логопед показує вправу і супроводжує її рухами руки. Дитина повторює за педагогом і використовує свою ведучу руку в рукавичці. Важливо слідувати за тим, щоб кисть дитини не напружувалась, щоб рухи були плавними і невимусненими. Необхідно дотримуватись синхронності і точності дій мовних органів і кистей рук.

П'ятий етап (2 тижні). Артикуляційна гімнастика виконується так само, тільки логопед супроводжує вправу рухами іншої руки. Дитина повторює за педагогом і використовує другу руку в рукавичці.

Шостий етап (5-7 тижнів). На цьому етапі логопед супроводжує вправи рухами обох рук. Дитина повторює і використовує обидві руки в рукавичках. Необхідно домагатись правильного і синхронного виконання рухів, одночасно важливо стежити за плавністю дій пальців і кистей рук.

Сьомий етап. На даному етапі використовуються казки про пригоди героїв рукавичкового театру. До цього часу діти засвоюють артикуляційні вправи з синхронними рухами рук. Педагог розповідає казку, називає вправу, а дитина виконує вправи і супроводжує їх рухами обох рук. Артикуляційна казка спочатку виконується перед дзеркалом. Коли дитина чітко відчуватиме положення органів артикуляції, диференціюватиме рухи язика, губ, нижньої щелепи, артикуляційну казку можна виконувати без зорової опори.

Отже, поєднання артикуляційних вправ з біоенергопластикою сприяє заохоченню дітей до виконання артикуляційної гімнастики, що значною мірою підвищує її ефективність, позитивно впливає на розвиток артикуляційної і пальчикової моторики, удосконалює координацію рухів, розвиває пам'ять, увагу, мислення. Синхронне виконання вправ органами мовного апарату і руками вимагає від дитини високої концентрації зорової і слухової уваги, вміння добре орієнтуватись у просторі, максимальної точності відтворення рухів. Наводимо приклади артикуляційних вправ з використанням біоенергопластики:

ВПРАВА «БЕГЕМОТ» (СТАТИЧНА)

Вихідне положення - дитина сидить перед дзеркалом, рот закритий. На рахунок «один» потрібно відкрити рот, при цьому язик повинен вільно лежати в роті, кінчик знаходиться біля нижніх зубів.

Кисть руки знаходиться горизонтально на рівні сонячного сплетіння, 4 пальці зімкнуті з великим пальцем. На рахунок «один» великий палець опускається вниз, 4 зімкнутих пальці піднімаються вгору.

Коментар логопеда: Широко відкрили ротик – позіхає бегемотик, А тоді закрили рот – спочиває бегемот

ВПРАВА «ЖАБКА» (СТАТИЧНА)

Рот закритий, губи зімкнуті. На рахунок «один» посміхнутися, зуби не оголювати. Потім повернути губи у вихідне положення.

Кисть руки знаходиться горизонтально, пальці випрямлені і зімкнуті, долоня злегка розслаблена, направлена вниз. На рахунок «один» трішки прогнути долоню, пальці злегка спрямувати вгору.

Коментар логопеда: Робим жабку-скрекотушок – дотяглися ми до вушок. Дотягнулись, посміхнулись і додому повернулись.

ВПРАВА «ХОБОТ» (СТАТИЧНА)

Вихідне положення - дитина сидить на стільці перед дзеркалом, голова прямо, рот закритий. На рахунок «один» витягнути зімкнуті губи вперед. Потім повернути губи в вихідне положення.

Пальці випрямлені і зімкнуті, долоня злегка розслаблена, направлена вниз. На рахунок «один» зігнути 4 пальці і зімкнути з великим пальцем руки.

Коментар логопеда: Слоник хобот простягає – гратись з нами він бажає.

Губи «хоботком» ми склали – на слоненятко схожі стали.

ВПРАВА «ВІТРІЛЬНИК» (СТАТИЧНА)

На рахунок «один» відкрити рот, підняти язик за верхні передні зуби і впертись в альвеоли. Потім повернутися у вихідне положення.

Пальці випрямлені і зімкнуті, долоня злегка розслаблена, спрямована вниз. На рахунок «один» - кисть руки з зімкнутими пальцями підняти вгору і трішки вигнути.

Коментар логопеда: Морем вітерець гуляє наш вітрильник підганяє.

Він біжить собі по хвилях під розгорнутим вітрилом.

ВПРАВА «ГОЛКА» (СТАТИЧНА)

На рахунок «один» витягнути губи вперед трубочкою.

Просунути між губами вузький язик. На рахунок «один» зімкнути пальці в кулак, залишити випрямленим тільки вказівний палець.

Коментар логопеда: Наче голка язичок, як тоненький гострячок. Один, два, три, чотири, п'ять – треба голку нам прибрать.

ВПРАВА «СЕРДИТА КІШКА» (СТАТИЧНА)

Відкрити рот, опустити язик за нижні передні зуби і спертися на альвеоли. Середню частину язика округлити, трішки просунути вперед.

На рахунок «один» зімкнуті пальці зігнути в нижніх і середніх фалангах, утримувати долоню у формі ковша з опущеними вниз пальцями.

Коментар логопеда: Є у нас смугаста кішка, любить пошипіти трішки. Спинку вигнула дугою, сердиться на нас з тобою.

ВПРАВА «ЧИСТИМО ЗУБИ» (ДИНАМІЧНА)

На рахунок «один» кінчик язика опустити за нижні передні зуби і виконувати рухи зі сторони в сторону. На рахунок «два» підняти кінчик язика вгору і так само виконувати рухи зі сторони в сторону.

На рахунок «один» опустити кисть руки вниз і виконати рухи зі сторони в сторону. На рахунок «два» підняти кисть вгору і так само виконувати рухи зі сторони в сторону.

Коментар логопеда: Ми, звичайно, дуже любимо регулярно чистити зуби.

Один, два, три, чотири, п'ять – будемо ротик полоскати.

ВПРАВА «ГОЙДАЛКА» (ДИНАМІЧНА)

На рахунок «один» відкрити рот, опертися язиком на альвеоли за верхніми передніми зубами. На рахунок «два» опустити язик вниз до альвеол за нижніми передніми зубами.

На рахунок «один» підняти зімкнуті пальці вгору, на рахунок «два» опустити долоню вниз.

Коментар логопеда: На гойдалці гойдаємось, вгору піднімаємось.

Вгору піднімайся, донизу опускайся та міцніш тримайся.

ВПРАВА «ГОДИННИК» (ДИНАМІЧНА)

На рахунок «один» відкрити рот, висунути кінчик язика і торкнутися лівого куточка рота. На рахунок «два» торкнутися кінчиком язика правого куточка рота.

Пальці випрямлені і зімкнуті, долоня направлена вниз. На рахунок «один» повернути кисть вліво, на рахунок «два» - повернути вправо.

Коментар логопеда: Тік-так, тік-так, язичок працює в такт, Наш годинник поспішає, язичку допомагає.

ВПРАВА «КОНЯЧКА» (ДИНАМІЧНА)

Відкрити рот, присмоктати язик до піднебіння. Під рахунок ритмічно і сильно клацати язиком. 4 пальці зімкнути з великим пальцем. Під рахунок з'єднувати і роз'єднувати 4 пальці з великим пальцем руки, при цьому пальці залишаються зігнутими в нижніх фалангах.

Коментар логопеда: Скаче коник по лужку, по зеленім бережку.

Піднімаєм язичок і галопом на лужок.

ВПРАВА «ІНДИК» (ДИНАМІЧНА)

На рахунок «один» висунути язик, підняти до верхньої губи і загнути вгору. Рухати язиком по губи вперед-назад і промовляти при цьому «бл, бл, бл»

Долоня спрямована вгору, пальці напівзгинуті. Під рахунок згинати пальці в верхніх і середніх фалангах, виконуючи хапальні рухи.

Коментар логопеда: Це поважний індик, він пишатися звик.

Всіх із двору проганяє, пишне пір'я розпускає.

Наводимо приклад артикуляційної казки з використанням біоенергопластики:

АРТИКУЛЯЦІЙНА КАЗКА «ВЕЛИКА МАНДРІВКА»

Жили собі на світі двоє друзів – Бегемотик Веселун та Жабка Зеленушка. Вони дуже любили різні пригоди. Одного разу Веселун запропонував Зеленушці піти разом у мандри – білий світ побачити, нових друзів відшукати. Зеленушка дуже зраділа і на її обличчі засяяла широка посмішка (впр. «Жабка»). Зібрали друзі собі харчів на дорогу і наступного ж ранку вирушили у велику мандрівку. Веселун так хвилювався перед походом і через це не виспався. Всю дорогу він широко відкривав рота і позіхав (впр. «Бегемот»). Але недовзі друзі почули дуже голосний звук. Веселун так налякався, що аж позіхати перестав. Здалеку до них наближався хтось дуже великий.

Та це ж слон! – вигукнула Зеленушка. Слон наблизився до друзів, підняв вгору свій довгий хобот і голосно затрубив (впр. «Хобот»). Веселун та Зеленушка запропонували слону свою дружбу і далі вони пішли вже втрьох. Аж раптом побачили посеред дороги довгий гумовий шланг. Друзі здивовано зупинились. Шланг заворушився, і звірята побачили, що це ніякий не шланг, а величезна змія. Вона підняла свою голову і загрозливо висунула довгий язик (впр. «Голочка»). Перелякані друзі звернули з дороги і чимдуж помчали лісовою стежкою. Їм все здавалося, що змія повзе слідом і от-от накинеться на них. І лише коли добігли до лісової галявини, зупинились і перевели подих. Слон сказав, що був дуже радий познайомитись, але на сьогодні з нього уже досить пригод. Він підняв вгору хобот і затрубив на прощання (впр. «Хобот»). А Веселун та Зеленушка рушили далі. За лісом був великий луг, на якому паслись коні. Коні оточили друзів і почали їх розпитувати – хто вони та куди мандрують. Звірята розповіли про свої пригоди, а коні були захоплені їх відчайдушністю та прагненням до пригод.

Тут недалеко вже починається море, – сказав вороний коник, – якщо хочете, ми можемо вас туди підвезти. Друзі з радістю пристали на таку пропозицію, бо, по правді сказати, вони вже страшенно втомилися, але соромились в цьому зізнатися. І ще вони ніколи в житті не бачили моря, тому спритно скочили на коней і помчали (впр. «Конячка»). Море вразило їх своєю красою і величчю. Зіскачили друзі з коней, подякували їм і пішли морським берегом далі.

А що ж знаходиться там, за морем, – гадали вони вголос, – цікаво було б дізнатися... Невдовзі побачили вони недалеко від берега невеличкий човник з красивим різноколовим вітрилом (впр. «Вітрильник»). У човнику сидів незвичайний смугастий звір, схожий на великого kota.

Пане Кім, пане Кім! – загукали звірята, – перевезіть нас на той берег!

Який я вам кіт?! – розсердився звір, голосно рикнув і сердито вигнув спину (впр. «Сердита кішка»), – я Тигр, король джунглів!

Вибачте, будь ласка, якщо ми Вас образили, ми просто ніколи не бачили Тигра, – почали вибачатись друзі.

Тигр був дуже добрим. Він підігнав вітрильник ближче до берега і запросив Веселуна та Зеленушку на борт. Звірята розповіли йому про свої пригоди. Тигр дуже дивувався, як вони набрались сміливості зайти так далеко від дому. Але перевезти друзів на той берег моря категорично відмовився, адже така мандрівка була б дуже довгою і небезпечною.

Зате морську прогулянку під вітрилом я вам гарантую, – сказав Тигр, – але вранці – погляньте на годинник (впр. «Годинник»), час уже нам вечеряти і лягати спати. І справді, звірята навіть не помітили, як настав вечір. Вони повечеряли з Тигром, почистили зуби (впр. «Чистимо зуби») та вмостилися спати прямо на палубі вітрильника під зоряним небом. На світанку, коли звірята прокинулись, вітрильник був уже далеко від берега. Він мчав хвилями вперед і ніс Веселуна та Зеленушку до нових пригод (впр. «Вітрильник»). Друзі отримали незабутні враження від морської прогулянки. Вітрильник пристав до берега. Звірята подякували Тигру і вирішили, що на цьому їх мандрівка закінчується, час повертатись додому. І все було б добре, якби вони не обрали дорогу, що пролягала через пташиний двір. На пташиному дворі було дуже гамірно. Кури, гуси, качки перекикували один одного і не можна було зрозуміти нічого ніяк. Навіть коли Веселун і Зеленушка зайшли у двір і чемно привіталися, їх ніхто не почув. Звірята навіть роззубилися. Аж тут у двір вийшов великий Індик (впр. «Індик») і всі птахи враз замовкли. Індик привітав мандрівників, розпитував про їх пригоди, а інші птахи почали наввипередки ставити питання, знову зчинився неймовірний галас. Друзі поспіхом попрощались і залишили пташиний двір. Невдовзі на високому пагорбі вони побачили гойдалку. Ох і зраділи Веселун та Зеленушка! Такої великої красивої гойдалки вони ще не бачили. І гойдатися на ній можна було відразу вдвох. Звірята гойдалися та весело реготали (впр. «Гойдалка»). Нагойдавшись досхочу, стомлені та задоволені Бегемотик Веселун та Жабка Зеленушка повернулися додому. Але скоро вони знову вирушать у наступну подорож, адже пригоди ніколи не закінчуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачина О.В., Левашева Г.Ф., Попова Т.В. Интегративный подход в коррекционно-развивающей деятельности учителя-логопеда ДОУ. Логопед. 2009. №1. С. 12-17
2. Бушлякова Р.Г. Артикуляционная гимнастика с биоэнергопластикой. Москва: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2011. 240 с.
3. Ерошкина С.Т. Пальчиковый игротренинг. Логопед. 2007. № 4. С. 81-89
4. Загорская Е.А. Тренинг общения для родителей, имеющих детей с ограниченными возможностями здоровья. Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. 2004. №4. С. 55-58
5. Калягин В.А. Когда ребенок плохо говорит: советы психолога. Санкт-Петербург: КАРО, 2004. 186 с.
6. Лозбякова М.И. Учимся правильно и четко говорить: пособие для логопедов, воспитателей и родителей. Москва: Вентана-Граф, 2015. 304 с.
7. О йога-данс или биоэнергопластика. 2009. URL: <http://www.bioenergoplastika.ru/>
8. Сиротюк А.Л. Коррекция обучения и развития школьников: Адаптация «леворукого» ребёнка. Кинезиология на уроках физкультуры. Тренинг межполушарного взаимодействия. Москва: ТЦ Сфера, 2001. 45 с.
9. Степанова О.А. Организация логопедической работы в дошкольном образовательном учреждении. Москва: ТЦ Сфера, 2003. 112 с.
10. Филичева Т.Ю., Чиркина Г.В., Туманова Т.В. Коррекция нарушений речи: Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи. Москва: Просвещение, 2010. 271 с.
11. Ястребова А.В. Хочу в школу. Система упражнений, формирующих речемыслительную деятельность и культуру устной речи детей. Москва: АРКТИ, 1999. 134 с.

СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ НА ЗАНЯТТЯХ МАТЕМАТИКИ

Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, здобути в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання. У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися.

В.О. Сухомлинський

Головна мета діяльності викладача – створити ситуацію успіху для розвитку особистості дитини, відчувати радість від здолання труднощів, дати зрозуміти, що задарма в житті нічого не дається, **скрізь необхідно докласти зусиль**.

У сучасних умовах важливо усвідомити й прийняти **принципову педагогічну установку – кожний студент може добровільно вибрати для себе рівень засвоєння й звітності в результатах своєї навчальної праці**. Не слід вирішувати за студента, який рівень засвоєння відповідає його можливостям, але варто створити в групі такі умови, за яких досягнення обов'язкового рівня буде реальним, а студенти, здатні рухатися далі, будуть зацікавлені в цьому просуванні.

Діяльність студента є чинником розвитку його особистості. Здійснюючи зусилля, він розвиває здібності, набуває досвіду і навичок. Проте чинником розвитку особистості стає не стільки здійснення операцій під час розв'язування задач, скільки здобутий результат, пережитий як досягнення, успіх. Відчуття успіху зміцнює впевненість у власних силах, пробуджує почуття гідності, бажання рухатись уперед і взагалі – вчитися.

Центральне місце приділяється системам завдань, тому що вони служать основними засобами формування прийомів навчальної діяльності студентів.

Для побудови навчального процесу з урахуванням психологічної особливості кожного із студентів, а також їх індивідуальних здібностей, я пропоную використовувати наступну відкриту диференціацію, коли всі студенти на практичних заняттях діляться на дві групи. Кожній групі пропонуються свої варіанти (достатній або високий рівень) аудиторних, домашніх і контрольних завдань. Розглянемо принцип диференційованого навчання на прикладі організації навчання студентів з розділу «Лінійна алгебра».

Викладач на початку пари перевіряє рівень теоретичної підготовки студентів по заданій темі (математичний диктант; тестові завдання; фронтальне опитування), а потім нагадує основні етапи розв'язування типових вправ (ці вправи підготовлені заздалегідь викладачем і виводяться на екран). Наступний етап заняття – розв'язування завдань достатнього та високого рівнів складності. Таким чином, для кожного студента створено умови, що дозволяють працювати у своєму режимі. Завдяки такому підходу існує можливість слідувати за рівнем досягнень студентів і за необхідності поступово поглиблювати, ускладнювати завдання для кожної групи.

Для перевірки знань готуються завдання у вигляді контрольних робіт достатнього і високого

рівнів. Студенти з середнім рівнем підготовки можуть вибрати тестові завдання.

Що дає такий спосіб перевірки навичок?

1. Об'єктивну оцінку знань і вмінь.
2. Стимул навчатися на межі можливого.
3. Стимул навчатися систематично.
4. Демократизацію процесу навчання.
5. Встановлення безконфліктних стосунків з викладачем.

Завдання для роботи в аудиторії достатнього та високого рівнів з розділу «Лінійна алгебра», підготовлені для двох груп студентів

Системи лінійних рівнянь

Достатній рівень

I. Розв'язати СЛР:

- А) за формулами Крамера;
- Б) методом Гауса.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Високий рівень

I. Розв'язати СЛР за формулами Крамера:

$$\begin{cases} 3x_1 + 2x_2 + x_3 = 5, \\ 2x_1 + 3x_2 + x_3 = 1, \\ 2x_1 + x_2 + 3x_3 = 11. \end{cases}$$

$$\begin{cases} 14x + 4y + 6z = 30, \\ 5x - 3y + 2z = 15, \\ 10x - 11y + 5z = 36. \end{cases}$$

$$\begin{cases} 2x + 3y + z = 14, \\ 3x - y + 2z = 5, \\ x + 2y - z = 7. \end{cases}$$

$$\begin{cases} 3x - 5y + 3z = 1, \\ x + 2y + z = 4, \\ 2x + 7y - z = 8. \end{cases}$$

$$\begin{cases} x + 2y + 3z = 13 \\ 3x + 2y + 2z = 16 \\ 4x - 2y + 5z = 5 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x + 3y - 6z = 1 \\ 7x + 9y - 9z = 5 \\ 2x - 4y + 9z = 28 \end{cases}$$

II. Матричним методом розв'язати СЛР

$$\begin{cases} x_1 + x_2 + 2x_3 = 1 \\ 2x_1 + x_2 + 2x_3 = 4 \\ 4x_1 + x_2 + 4x_3 = 2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 3x + 1z = 2 \\ x + 2y = 3 \\ x + y + 2z = 5 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x + 2y - x = 3 \\ 3x + 4y + x = 1 \\ 5x + y - 3z = 2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 4x + y + 4z = 2 \\ x + y + 2z = 1 \\ 2x + y + 2z = 0 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 2x - y + 1z = 5 \\ 3x + 4y - 2z = 3 \\ x + 3y + 1z = 4 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x - 4y = 5 \\ 2x - 3y + 1z = 7 \\ x + 4y + 2z = 1 \end{cases}$$

III. Розв'язати СЛР методом Гаусса

$$\begin{cases} x + 3y + 3z = 5 \\ x + 3y + 4z = 6 \\ 2x - y - z = 1 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 2x - 3y + 5z = 0 \\ 8x + 2y - x = 21 \\ 2x + 11y - 16z = 21 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x - 2y + 1z = 4 \\ 2x - y + 1z = 3 \\ 3x + 2y + 2z = 2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x - y + 2z = 1 \\ x + 2y - 3z = 3 \\ 2x - y + 3z = 2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x + y - z = 2 \\ 3x - y + 2z = 9 \\ 4x + 4y - 3z = 5 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x_1 - 2x_2 + x_3 + x_4 = 1 \\ x_1 - 2x_2 + x_3 + x_4 = 1 \\ x_1 - 2x_2 + x_3 + 3x_4 = 3 \end{cases}$$

Тестові завдання з розділу «Лінійна алгебра»

Варіант 1

Визначник (детермінант) другого порядку дорівнює за означенням:

- А) різниці добутків елементів головної і побічної діагоналей;
- Б) різниці добутків елементів побічної і головної діагоналей;
- В) різниці добутків елементів першого і другого рядків;
- Г) різниці добутків елементів першого і другого стовпців.

1. Матриця, в якій число рядків дорівнює числу стовпців, називається:

- А) квадратною;
- Б) квадратною;
- В) рівною;
- Г) узгодженою.

2. Визначник не зміниться, якщо:

- А) його рядки замінити відповідними стовпцями;
- Б) переставити місцями два рядки;
- В) переставити місцями два стовпці;
- Г) якщо до елементів одного рядка додати відповідні елементи іншого рядка, помножені на одне й те саме число.

3. Квадратна матриця називається діагональною, якщо:

- А) всі її елементи, що знаходяться на головній діагоналі, дорівнюють нулю;

- Б) всі її елементи, крім тих, що знаходяться на головній діагоналі, дорівнюють нулю;

- В) всі її елементи, що знаходяться на побічній діагоналі, дорівнюють нулю;

- Г) всі її елементи, крім тих, що знаходяться на побічній діагоналі, дорівнюють нулю.

4. Визначник дорівнює нулю, якщо:

- А) його рядки замінити відповідними стовпцями;
- Б) до елементів одного рядка додати відповідні елементи іншого рядка, помножені на одне й те саме число;

- В) переставити місцями два стовпці;

- Г) визначник має два однакових рядки.

5. Кількість рядків (стовпців) квадратної матриці називається:

- А) порядком;
- Б) розміром;

- В) рівнем;
- Г) степенем.

6. Мінором M_{ij} елемента a_{ij} визначника називається:

- А) визначник, який утворюється з даного визначника викресленням елементів головної діагоналі;

- Б) визначник, який утворюється з даного визначника викресленням елементів головної та побічної діагоналей;

- В) визначник, який утворюється з даного визначника викресленням j -го рядка i -го та стовпця;

- Г) визначник, який утворюється з даного визначника викресленням i -го рядка та j -го стовпця.

7. Матриця A називається узгодженою з матрицею B , якщо:

- А) кількість рядків матриці A дорівнює кількості стовпців матриці B ;

- Б) кількість рядків матриці B дорівнює кількості стовпців матриці A ;

- В) кількість стовпців матриці A дорівнює кількості рядків матриці B ;

- Г) кількість стовпців матриці B дорівнює кількості рядків матриці A .

8. Визначник n -го порядку дорівнює:

- А) сумі добутків будь-якого рядка визначника на алгебраїчні доповнення відповідних елементів іншого рядка;

- Б) сумі добутків елементів головної діагоналі на їхні алгебраїчні доповнення;

- В) сумі добутків елементів будь-якого рядка (стовпця) на їхні алгебраїчні доповнення;

- Г) сумі добутків будь-якого стовпця визначника на алгебраїчні доповнення відповідних елементів іншого стовпця.

9. Для існування оберненої матриці A^{-1} необхідно і достатньо:

- А) щоб матриця A була виродженою;

- Б) щоб матриця A була невиродженою;

- В) щоб матриця A була діагональною;

- Г) щоб матриця A була квадратною.

Варіант 2

1. Визначник третього порядку обчислюється за правилом:

- А) кутів;
- Б) чотирикутника;

- В) трикутника;
- Г) стовпів.

2. Добуток числа рядків m на число стовпців n називають:

- А) степенем матриці;
- Б) рангом матриці;

- В) площею матриці;
- Г) розміром матриці.

3. Визначник поміняє знак, якщо:

- А) його рядки замінити відповідними стовпцями;

- Б) переставити місцями два рядки;

- В) Спільний множник, що мітиться в усіх елементах одного рядка винести за знак визначника;

- Г) до елементів одного рядка додати відповідні елементи іншого рядка, помножені на одне й те саме число.

4. Які матриці можна додавати:

- А) узгоджені;

- Б) однакові за розміром;

- В) в яких кількість стовпців однакова;

- Г) будь-які.

5. Визначник не дорівнює нулю, якщо:

- А) визначник має два однакових рядки;
- Б) у визначнику елементи двох рядків пропорційні;
- В) кожен елемент n -го рядка є сума двох доданків;
- Г) один з рядків визначника складається тільки з нулів.

6. Дві матриці $A_{m \times n} = (a_{ij})$ та $B_{m \times n} = (b_{ij})$ називаються рівними, якщо:

- А) мають однакову кількість рядків;
- Б) елементи що стоять на відповідних місцях рівні між собою;
- В) однакових розмірів і мають рівні відповідні елементи;
- Г) мають спільний дільник.

7. Визначник дорівнює:

- А) сумі добутків елементів якого-небудь рядка на їхні мінори;
- Б) сумі добутків елементів якого-небудь рядка на їхні алгебраїчні доповнення;
- В) сумі добутків елементів головної та побічної діагоналей;
- Г) сумі добутків елементів головної діагоналі на їхні алгебраїчні доповнення.

8. Квадратна матриця A називається виродженою, якщо:

- А) $\det A = 0$;
- Б) $\det A \neq 0$;
- В) $\det A = 1$;
- Г) $\det A \neq 1$.

9. Розкладаючи визначник четвертого порядку за елементами другого рядка, скільки визначників і якого порядку отримаємо:

- А) три визначники четвертого порядку;
- Б) чотири визначники третього порядку;
- В) три визначники третього порядку;
- Г) визначник не можна розкласти за елементами другого рядка.

10. Для існування оберненої матриці A^{-1} необхідно і достатньо:

- А) щоб матриця A була виродженою;
- Б) щоб матриця A була невиродженою;
- В) щоб матриця A була діагональною;
- Г) щоб матриця A була квадратною.

Варіант 3

1. Якщо система має хоча б один розв'язок, то вона називається:

- А) визначеною;
- Б) невизначеною;
- В) сумісною;
- Г) несумісною.

2. Якщо система не має жодного розв'язку, то вона називається:

- А) визначеною;
- Б) невизначеною;
- В) сумісною;
- Г) несумісною.

3. Система лінійних рівнянь є однорідною, якщо:

- А) всі вільні члени дорівнюють нулю;
- Б) всі вільні члени не дорівнюють нулю;
- В) хоча б один з вільних членів не дорівнює нулю;
- Г) хоча б один з вільних членів дорівнює нулю.

4. Дві системи називаються еквівалентними, якщо:

- А) вони мають один спільний розв'язок;
- Б) вони мають одну і ту ж множину розв'язків;
- В) не мають розв'язків;
- Г) мають лише один розв'язок.

5. За допомогою якого методу не можна розв'язати систему лінійних рівнянь:

- А) метод Гауса;
- Б) метод Крамера;
- В) метод Кронекера-Капеллі;
- Г) матричний метод.

6. В якому випадку формули Крамера не мають змісту:

- А) визначник системи дорівнює нулю;
- Б) визначник системи дорівнює одиниці;
- В) визначник системи не існує;
- Г) в усіх випадках.

7. Розв'язок системи у матричному вигляді можливий, якщо:

- А) матриця системи одинична;
- Б) матриця системи вироджена;
- В) матриця системи нульова;
- Г) матриця системи невироджена.

8. Скільки розв'язків має однорідна система, якщо $\Delta \neq 0$:

- А) безліч;
- Б) два;
- В) єдиний;
- Г) жодного розв'язку.

9. Визначник дорівнює нулю, якщо:

- А) його рядки замінити відповідними стовпцями;
- Б) до елементів одного рядка додати відповідні елементи іншого рядка, помножені на одне й те саме число;
- В) переставити місцями два стовпці;
- Г) визначник має два однакових рядки.

10. Кількість рядків (стовпців) квадратної матриці називається:

- А) порядком;
- Б) розміром;
- В) рівнем;
- Г) степенем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Валєєв К. Г. Вища математика [Текст] : навч. посібник: у 2-х ч. / К. Г. Валєєв, І. А. Джалладова. – Київ : КНЕУ, 2001. – Ч. 1. – 546 с.
2. Валєєв К. Г. Джалладова І. А. Математичний практикум [Текст]: навч. посібник. – Київ: КНЕУ, 2004. 682 с.
3. Высшая математика для экономистов [Текст] / Под ред. проф. Н. Ш. Кремера. – Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. 439 с.
4. Дюженкова Л. І. Вища математика. Приклади і задачі [Текст] / Л. І. Дюженкова, О. Ю. Дюженкова, Г. О. Михалін : посібник. – Київ: Академія, 2002. – 624 с.
5. Збірник задач з лінійної алгебри та аналітичної геометрії [Текст] / В. І. Діскант, Л. Р. Береза, О. П. Грижук, Л. М. Захаренко. – Київ : Вища шк., 2001. – 303 с.
6. Лиман Ф. М. Вища математика [Текст] / Ф. М. Лиман, С. В. Петренко, О. О. Одинцова : навч. посібник. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – Ч. 1. – 224 с.
7. Овчинников П. Ф. Высшая математика [Текст] / П. Ф. Овчинников, Ф. П. Яремчук, В. М. Михайленко. – Київ : Вища шк., Головное изд-во, 1987. – 552 с.
8. Рудавський Ю. К. Лінійна алгебра та аналітична геометрія [Текст] : навч. підручник / Ю. К. Рудавський, П. П. Костробій, Х. П. Луник, Д. В. Уханська. – Львів : Бескид БіТ, 2002. – 262 с.

Допоміжна

1. Высшая математика для экономистов [Текст] / Под ред. проф. Н. Ш. Кремера. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 439 с.
2. Гетманцев В. Д. Лінійна алгебра і лінійне програмування [Текст] / В. Д. Гетманцев : навч. посібник. – Київ : Либідь, 2001. – 256 с.
3. Лиман Ф. М. Вища математика [Текст] / Ф. М. Лиман, С. В. Петренко, О. О. Одинцова : навч. посібник. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – Ч. 1. – 224 с.
4. Навієв Е. Х. Лінійна алгебра та аналітична геометрія [Текст] / Е. Х. Навієв, В. М. Владіміров, О. А. Миронець : навч. посібник. – Київ : Либідь, 1997. – 152 с.
5. Пастушенко С. М. Вища математика. Основні поняття, формули, зразки розв'язування задач [Текст] / С. М. Пастушенко, Ю. П. Підченко : навч. посібник. – К. : Діал, 2000. – 160 с.
6. Сборник индивидуальных заданий по высшей математике [Текст] : учеб. пособие : в 3-х ч. / Под общей редакцией А. П. Рябушко. – Минск : Вышэйшая школа, 1990. – Ч. 1. – 270 с.

Н. В. Зімодріна,

вихователь дошкільного навчального закладу (ясла - садок) № 38
«Золотий ключик» Черкаської міської ради

ФАКТОРИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Емоційне вигорання педагогів є однією з актуальних науково – практичних проблем сучасної освіти, яка приводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни професії та роду діяльності.

У психології немає єдиної думки щодо сутності поняття «синдром емоційного вигорання». Більшість досліджень носить описовий і епізодичний характер. Наукової літератури, яка розкривала б науково-практичні дослідження в цій сфері, ще не досить.

Аналіз робіт В.В. Бойко, Н.Є. Водоп'янової, К. Маслач, В.Є. Орла, Т.І. Ронгінської, М.М. Скугаревської, О.С. Старченкової, Ф.Дж. Сторлі, Д.Г. Трунова, Т.В. Форманюк, Х. Фреденбергера та ін., присвячених емоційному вигоранню, показує, що в дослідженнях немає єдиного погляду на структуру і динаміку синдрому. Не визначене місце емоційного вигорання серед інших понять, пов'язаних із професійною дезадаптацією вчителя: професійна деформація, професійний аутизм, стрес, дистрес. Оскільки немає єдиних діагностичних критеріїв, даний синдром важко діагностувати. За опублікованими даними також достатньо складно зробити однозначні висновки про ефективність тренінгів, спрямованих на зменшення вигорання, оскільки в дослідженнях використовуються різні вибірки, часові межі, інструменти вимірювання і методи навчання.

Л.О. Китаєв-Смик вважає синдром емоційного вигорання хворобою спілкування, наслідком душевної перевтоми. К. Маслач і Т.М. Титаренко описали емоційне вигорання як синдром фізичного, емоційного виснаження, що виникає на фоні стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням, і полягає в розвитку негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втрати розуміння і співчуття до клієнтів. Ф. Сторлі говорила про те, що синдром емоційного вигорання є результатом конфронтації з реальністю, коли людський дух виснажився в боротьбі з обставинами, які важко змінити. Г.Фрейденбергер визначав емоційне вигорання як хронічну втому, депресію і фрустрацію, коли індивід вимушений займатись справою, яка не задовольняє його амбіції й не приносить очікуваного результату.

Дослідники відзначають, що синдром емоційного вигорання - це реакція на хронічний стрес, що досягнув своєї межі. М.О. Амінов відносить синдром вигорання до професійних захворювань, а К. Маслач і М. Лейтер вказують на те, що вигорання є професійною кризою. Дж. Карулл і У. Уайт розглядають вигорання як екологічну дисфункцію, яка викликається інтегральною взаємодією особистісних факторів і факторів навколишнього середовища.

Є.П. Ільїн і Л.В. Куліков відносять синдром емоційного вигорання до психічних станів. Є.П.

Ільїн вважає, що вигорання являє собою синдром емоційного виснаження, деперсоналізації і зниження робочої продуктивності; це вид професійного хронічного стану індивідів, що працюють із людьми. Л.В.Куліков розглядає емоційне вигорання як професійний стрес, що набуває форми затяжного протікання, а В.В. Бойко і Т. В. Форманюк - як форму професійної деформації особистості.

Синдром вигорання входить до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10). У класифікаційній рубриці «Проблеми, пов'язані з труднощами подолання життєвих ускладнень, труднощами управління власним життям» синдром вигорання знаходиться під номером Z 73.0.

Професійна діяльність педагога в усі часи була однією з найбільш емоційно напружених. В епоху соціальних та економічних змін, коли ламаються ціннісні пріоритети в суспільстві й виникає безліч суперечливих вимог до освітньої діяльності, педагогу стає працювати дедалі складніше.

Це пов'язано з великою кількістю непередбачуваних та неконтрольованих комунікативних ситуацій, з нерегламентованим режимом роботи, з високою мірою особистої відповідальності вчителя, з неможливістю отримати однозначні підтвердження ефективності своєї діяльності.

Після того як феномен емоційного вигорання став загально признаним, закономірно виникає питання про фактори, які впливають на розвиток або навпаки, гальмують його.

Емоційне вигорання обумовлюється не окремим чинником професії, а цілим комплексом. Тому ті проблеми, які виникають при аналізі впливу окремих незалежних чинників, можуть бути відбиттям сукупного впливу професії, її соціального статусу, престижу в суспільстві.

Дослідження Т.І. Ронгінської довели, що у 28% учителів виражені ознаки синдрому вигорання, що виявляється в занепокоєнні і безпредметних страхах, зниженні здатності до релаксації та конструктивних рішень професійних проблем, у відчутті незадоволеності своєю діяльністю, у тенденції до відмови від пошуку рішень і уникненню проблем у складних ситуаціях. Для 53% учителів характерні відчуття незадоволеності своєю діяльністю, переживання невідповідності між власним внеском і одержуваною винагородою; вони знаходяться в групі ризику з розвитку вигорання. Лише невелика кількість учителів (10%) проявляє риси поведінки, які сприяють ефективній педагогічній діяльності і збереженню психічного здоров'я. Для вчителів із педагогічним стажем 15-20 років характерні педагогічні «кризи», виснаження. У 30 % показник ступеня соціальної адаптації рівний або нижчий, ніж у хворих на неврози [2, 27].

Т.В. Форманюк виділяє **три основні чинники, що сприяють емоційному вигоранню педагогів: особистісний, рольовий і організаційний** [2,28].

Особистісний фактор включає мотивацію, способи реагування на стреси, і низьку оцінку значущості роботи, незадоволеність професійним зростанням, недолік автономності. Найуразливіші в цьому відношенні педагоги, які реагують на стрес за типом А: агресивно, нестримано, прагнучи до суперництва. До емоційного вигорання схильні вчителі, які працюють з високою самовіддачею та відповідальністю.

Професія вчителя належить до розряду стресогенних, які вимагають від педагога великого резерву самовладання і саморегуляції, її відрізняє висока емоційна завантаженість, низький соціальний статус, фінансова неспроможність, фемінізованість і загальна тенденція «старіння» вчителів. Праця педагога відноситься до найбільш напружених в емоційному плані видів професійної діяльності: за ступенем напруженості навантаження вчителя в середньому більше, ніж у менеджерів і банкірів, генеральних директорів і президентів асоціацій.

Вчителі як працівники бюджетної сфери порівняно з персоналом комерційних структур більше схильні до емоційного виснаження і мотиваційно-настановного вигорання. Це доводить, що чинник, який опосередковує вигорання, - це не тільки комунікативне навантаження (інтенсивність, тривалість і когнітивна складність ситуацій спілкування), але й низька матеріальна винагорода, незадоволеність якістю життя, переживання соціальної несправедливості, незахищеності, втрата соціального престижу.

У професії вчителя різноманітні когнітивно складні ситуації спілкування з іншими людьми пред'являють високі вимоги до якості спілкування і комунікативної компетентності, велика відповідальність за результат комунікації, відсутність позитивного результату або мотиваційного підкріплення (позитивного зворотного зв'язку). Ці особливості праці вчителя сприяють виникненню і розвитку синдрому емоційного вигорання у педагогів.

О.В. Кузьменкова і Л.М. Мітіна вважають основною причиною внутрішньо-особистісних суперечностей у педагога дисонанс між оцінкою вчителем своїх особистісних якостей і способів поведінки, діяльності і спілкування - «Я-діюче» і очікуваною оцінкою інших - «Я-відбите». Зіткнення «Я-діючого» і «Я-відбитого» в професійній самосвідомості вчителя може створювати психологічні труднощі для здійснення професійної діяльності [2,32].

Не тільки професійний розвиток, а і професійна деформація. Професійна праця не тільки розвиває індивіда, але й може призвести до професійної деформації, яка проявляється в тому, що у педагога з'являються негативні особистісні якості: жорсткий командний стиль спілкування, нетерпимість до інакомислення, звичка образливо вказувати на помилки. Професійна діяльність учителів відрізняється від інших категорій праці постійною нервово-психічною і емоційною напругою, обумовленою як змістом, так і умовами педагогічної

роботи. Серед учителів виявляються такі негативні явища, як грубість і жорстокість по відношенню до учня, песимізм, відсутність почуття гумору, некритичне відношення до себе, безапеляційність, консерватизм, підвищена агресивність.

Стрес типовий для педагогічної діяльності через її насиченість такими стрес-агентами, як соціальна оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна. Серед симптомів емоційного вигорання, які виявляються першими у педагогів, можна виділити загальне відчуття стомлення, вороже ставлення до роботи, невизначене відчуття занепокоєння, сприйняття роботи як такої, що постійно ускладнюється і стає менш результативною. Учитель легко впадає в гнів, зосереджується на деталях, стає підозрілим. Серйозними проявами емоційного вигорання є поведінкові зміни і ригідність.

Педагог, який відчуває на собі дію синдрому емоційного вигорання, прагне подолати ситуацію, уникаючи співробітників і учнів, фізично і в думках відсторонюючись від них. Учитель може впасти в депресію і сприймати ситуацію, що склалася, як «безнадійну». Він може навіть змінити професію.

Синдром емоційного вигорання є стресовою реакцією, яка виникає в результаті тривалих професійних стресів середньої інтенсивності. Учителі працюють у неспокійній, емоційно напруженій атмосфері, яка вимагає постійної уваги і контролю за взаємодією в системі «вчитель-учень». За таких умов стрес виникає в результаті дії багатьох стресогенів, які накопичуються в різних сферах життєдіяльності. Коли вимоги, як зовнішні, так і внутрішні, постійно переважають над ресурсами педагога, у нього порушується стан рівноваги, що веде до емоційного вигорання. Вигорання, таким чином, є наслідком некерованого стресу [2,30].

Рольовий фактор пов'язаний із рольовою конфліктністю й рольовою невизначеністю.

Професійна діяльність учителя завжди містить у собі перенасичену емоціями комунікативну діяльність: спілкування з учнями, колегами, адміністрацією, батьками. Усе це створює для вчителя умови постійної емоційної напруги.

Одні учасники педагогічного процесу вважають головним здоров'я дитини, інші вимагають глибоких знань, а треті віддають першість вихованості. Але хоч які пріоритети обрав для себе вчитель, завжди будуть люди, невдоволені його роботою.

Виникають ситуації, при яких спільні дії не узгоджені, коли немає інтеграції зусиль, конкуренція на першому плані, в той час як, результат праці залежить від злагоджених дій. В таких умовах вчитель не задовольняє свої очікування, навіть якщо він затратив багато часу і сил. Робота в ситуації розподіленої відповідальності, де сильно виражений «колегіальний початок», призупиняє розвиток синдрому професійного виснаження, навіть тоді, коли навантаження може бути суттєво збільшеним. Розвивається «комплекс найвідповідальності»: я зроблю це якнайкраще і нехайно. Діти, батьки, керівництво багато очікують від педагогів, які все несуть на своїх плечах і не можуть зупинитися.

Учитель постійно спускається до рівня учнів, щоб розуміти їх і бути зрозумілим. Вчитель іноді

відчуває сильний стрес. Це ситуації, які він не може конструктивно подолати. За тиждень треба підготувати відкритий перегляд уроку, терміново зробити річний план, а вчитель не встигає. І адміністрація постійно запитує: «Ну, що вже зробили?» І цей тиждень виснажує вчителя більше, ніж робота за рік. І людина вже думає: «У мене недостатньо компетенції». Неадекватно реагує на певні події в житті; з'являється емоційно-моральна дезорієнтація; знехтування професійними обов'язками; знижується рівень емоцій, тобто вчитель не емпатує.

Ю.Л. Львов виділяє такі чинники, які сприяють розвитку емоційного вигорання педагогів: 1) прагнення використовувати нові досягнення науки і неможливість їх реалізувати в стислі терміни навчання; невідповідність очікуваного результату і фактичного; 2) виникнення і розвиток шаблонів у роботі й усвідомлення того, що потрібно міняти ситуацію, яка склалась, але як міняти – невідомо; 3) можливість ізоляції вчителя в педагогічному колективі, коли його інновації не підтримуються колегами, що викликає відчуття тривоги, самотності.

Організаційний фактор включає характеристики професійних завдань, характер керівництва, ступінь відповідальності.

Вчителі, які потрапили у вир реформи освіти, постійно стикаються з різними, не завжди продуманими нововведеннями, часто змінюваними вимогами, нескінченними перевітками. Це порушує звичайний плин шкільного життя, створює додаткове напруження.

Вигорання є дуже інфекційним і може швидко поширюватися серед співробітників. Ті, хто є сильним до вигорання, циніками, негативістами і песимістами; взаємодіючи на роботі з іншими людьми, які перебувають під впливом такого самого стресу, вони можуть дуже швидко перетворити цілу групу колег на зібрання хворих на емоційне вигорання. Найбільша вірогідність того, що це трапиться, існує в колективах з високим рівнем стресу. Велика відповідальність за розвиток вигорання співробітників лежить на керівникові, тому що існують такі робочі місця та ситуації, які, в певному розумінні, просто створені для вигорання. Більшість людей, які працюють у цих місцях, дуже вразливі. Вони перебувають у високо стресових ситуаціях, де від них очікується високий рівень виконання роботи і де вони мають великий контроль над тим, що або як вони роблять.

На вигорання страждають не тільки люди, але й організації. Так само, як і індивідуума, який страждає від вигорання, в організаціях виявляються різні симптоми цього явища: висока плинність кадрів; зниження залучення працівників до роботи; пошук «жертвового ягняти»; антагоністичний груповий процес і наявність парних угруповань; режим залежності, що проявляється на у вигляді гніву на керівництво та проявах безпорадності й безнадійності; розвиток критичного ставлення до працівників; недостатня згуртованість персоналу; зниження ініціативи, що прогресує; зростання незадоволеності роботою.

О.О. Прохоров виявив динаміку змін поведінки вчителів у річному циклі і показав, що в кінці навчального року падають активність, стійкість,

адекватність поведінки і зростає напруженість. Стомлюваність у педагогів як симптом вигорання виявляється вже після 4 годин роботи. Учителі молодших класів схильні до емоційного вигорання більше, ніж вчителі - предметники.

Емоційне вигорання молодих педагогів.

Останнім часом емоційне вигорання все частіше зустрічається в молодих педагогів. Пропрацювавши рік, два вини вигорають і шукають іншу роботу. Такий педагог приходить в школу, відчуває невпевненість перед дитячим колективом, не має бажання або часу якісно підготуватися до уроків, не зацікавлює дітей, а тільки контролює, виникають конфліктні ситуації, діти зривають уроки, а то і взагалі не приходять. Для вчителя це удар по професійній ідентичності.

«Вигорання» пов'язано з тим, що робота вчителя може бути: багаточасовою, оцінюється не належним чином, характер керівництва не відповідає змісту роботи, адміністрація обмежує можливість професійного росту.

Адміністрація закладу і педагогічне вигорання педагогів. Адміністрація може пом'якшити розвиток вигорання, якщо надасть робітникам можливість професійного зростання, налагодить соціальні і інші позитивні моменти, підніме мотивацію. Адміністрація має чітко розподілити обов'язки, продумати посадові інструкції, організувати здорові взаємовідносини співробітників. Коли в колективі відкриті і дружні стосунки, керівник може поговорити з вчителем по людськи: «Може, тобі у відпустку піти, відпочити? Може змінити предмети? Можливо ти хочеш вести якийсь предмет додатково? Може в тебе була мрія вести театральний гурток? У нас є можливість виділити кошти на придбання костюмів.» І тоді для цього педагога буде віддушина. Це не психологічний прийом, а адміністративний крок, коли керівництво підтримує вчителя і дає йому можливість видихнути. Є варіанти, коли заклад запрошує незалежних спеціалістів для проведення безкоштовних (для працівників) навчальних заходів з емоційного вигорання. Керівництво розуміє співробітників, визнає що є проблема емоційного вигорання, намагається її вирішити, допомогти педагогам. Вчитель розуміє – він не наодинці з своєю проблемою. Відсутність цих чинників негативно впливає на попередження синдрому емоційного вигорання учасників педагогічного процесу.

Соціально – демографічний і гендерний фактори. Т.В. Зайчикова, Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко вивчали зв'язок між синдромом емоційного вигорання у педагогів і такими характеристиками, як стать, сімейний стан, кількість дітей у сім'ї. У педагогів не було виявлено великої різниці між статтю і емоційним вигоранням. У чоловіків більш виражений перший компонент вигорання - **«напруга»**, тоді як у жінок більш виражені другий і третій компоненти синдрому **«резистенція»** і **«виснаження»**. У стресовій ситуації чоловіки більш схильні до емоційної **«відчуженості»**, до сприйняття ситуації як критичної, що негативно впливає на відносини з оточенням. Чоловіки не шукають соціальної підтримки, тому у них частіше виникає відчуття «загнаності в клітку». Жінки в стресовій ситуації більш схильні

до емоційного **виснаження**, вони більш емоційно відкриті, але, емоційно переживаючи за кожну людину, що знаходиться поряд (і на роботі, і вдома), вони ставлять під загрозу своє емоційне здоров'я. Ризик «вигоріти» залежить від того, наскільки функції, які виконують працівники, відповідають їхнім статево-рольовим орієнтаціям. Чоловіки більш чутливі до впливу стресорів у тих ситуаціях, де від них потрібна демонстрація чоловічих якостей, таких як фізичні дані, емоційна стриманість, демонстрація власних досягнень у роботі. Жінки більш чутливі до стресових чинників при виконанні обов'язків, що вимагають від них співчуття, виховних умінь, підкорення. На виникнення синдрому емоційного вигорання у жінок-вчителів впливає і той факт, що вони витримують більше фізичне перевантаження через додаткові домашні та сімейні обов'язки.

Вигорання частіше загострюється тоді, коли життя людини обмежене тільки професійною діяльністю. Вчителі, які мають сім'ї, відрізняються від неодружених колег і тих, що знаходяться в розлученні, особливостями поведінки в стресових ситуаціях. Таким чином, якщо відносини в сім'ї не компенсують стрес на роботі, у одружених педагогів найближче оточення може сприйматись як додаткове джерело стресу і викликати бажання усамітнитись для збереження емоційного здоров'я. Дослідники відзначають високий ступінь схильності до вигорання у неодружених вчителів. Неодружені чоловіки більш схильні до емоційного вигорання, ніж незаміжні жінки. Чоловіки, які ніколи не були одружені, мають більшу схильність до вигорання, ніж ті, що знаходяться в розлученні.

Проблема емоційної гнучкості, зокрема емоційної стійкості, є однією з актуальних психологічних проблем. Професія вчителя містить у собі багато як суб'єктивних, так і об'єктивних труднощів, що позначається на формуванні синдрому емоційного вигорання. Це висока насиченість робочого дня; постійне спілкування з дітьми, колегами, керівництвом закладу, батьками; висока відповідальність за результат спілкування; певна залежність від партнерів по спілкуванню; необхідність розуміти їхні індивідуальні особливості і домагання; конфліктні або напружені ситуації спілкування, що викликані недовірою, незгодою. Це відсутність права на помилку, що призводить до розширення трудового часу (робота вдома), і незадоволеність професійним статусом, і відсутність умов для самовираження та самореалізації. Оплата вчительської праці не відповідає енергетичним затратам педагога. Проте найважливішою причиною формування синдрому емоційного вигорання є невміння педагогів опанувати сучасні методи швидкого відновлення своїх психічних сил і наявність (у прямій або непрякій формі) шкідливих емоційних навичок (таких, як образливість, дратівливість, гнів та ін.).

Як боротися з вигоранням:

- дозволяйте собі робити помилки, не будьте еталоном для всіх;
- говоріть «ні», якщо Вас щось не влаштовує;
- просіть допомоги, якщо Ви її потребуєте;
- відстоюйте свою точку зору;
- не погоджуйтесь з несправедливим ставленням;

- знаходьте моменти насолоди від своєї роботи;
- відпочивайте, дозволяйте собі не працювати в вихідний, робіть собі подарунки;
- мрійте наодинці, коли вас ніхто не відволікає, відключайте телефон;
- інколи переглядайте власні рішення і приймайте інші;
- ставте запитання, якщо щось не зрозуміло, не соромтеся;
- говоріть про свої потреби якщо потрібна емоційна підтримка;
- вчіться у дітей, бо робота з дітьми – це взаємообмін;
- інколи ставте себе на перше місце,
- визначте пріоритети, поділіть справи на важливі на найближче майбутнє, важливі на пізніше, не такі важливі і ті, що можна взагалі не робити, це дозволить скласти план та розподілити завдання, тоді між «хочу» і «треба» буде рівновага.

Особисто для себе пройдіть тест за методикою Людмили Галицької «Моє професійне дерево». На аркуші паперу з одного боку напишіть «За що я можу сказати «спасибі» своїй роботі», з іншого – «За що моя робота може сказати «спасибі» мені». До кожного треба написати щонайменше 20 тверджень. Якщо вийде, то емоційного вигорання немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Емоційне вигорання / Упоряд.: В. Дудяк. Київ: Главник, 2007. 128с. (Серія «Психологічний інструментарій»).
2. Кузнецов М. А., Грицук О. В. Емоційне вигорання вчителів: основні закономірності динаміки. Харків: Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2011. 206 с.
3. Назаренко К. Стрес і стресостійка поведінка. *Психолог*. 2012. С.43- 47.
4. Панаскевич Г. Профілактика стресів у педагогічній діяльності. *Психолог*, 2008. – С.19 – 20.
5. Синдром емоційного вигорання педагогів. Фрагменти книги «Профілактика синдрому емоційного вигорання педагогів» / уклад. А. Г. Дербеньова, А. В. Кунцевська. – Харків: Вид. група «Основа», 2009. – 224с.
6. Синдром емоційного вигорання педагогів. Фрагменти книги «Профілактика синдрому емоційного вигорання педагогів» / уклад. А. Г. Дербеньова, А. В. Кунцевська. – Харків: Вид. група «Основа», 2009. 224с.
7. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової Київ, 2006. 365 с.
8. Токар М. Збереження психологічного здоров'я педагогів. *Психолог*. №47. 2007. С. 10-12.
9. Топол В. URL: <https://nus.org.ua/articles/chuty-sebe-yak-borotys-z-profesijnym-vygorannyam-u-vchyteliv/>
10. Форманюк Т.В. Синдром «емоціонального вигорання» как показатель профессиональной дезадаптации учителя. *Вопросы психологии*. 1994 г. № 6. С.56 – 63.

Л. В. Ковтун,

вихователь Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату І-ІІ ступенів Черкаської обласної ради

«ДОТОРКНЕМОСЬ СЕРЦЕМ ДО ПРЕКРАСНОГО» ПОЕТИЧНА КАВ'ЯРНЯ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Мета: створити атмосферу духовного спілкування учасників з літературою, відкривати красу поетичного слова; розвивати творче мислення, акторські здібності учасників; виховувати любов до поезії, духовних скарбниць української культури.

Обладнання: мультимедійна дошка, поетичні збірки, презентація, роздатковий матеріал, музика.

*«Поезія так відрізняється від прози,
як танець від прогулянки пішки».*

Джон Вейн

Перебіг заходу

Ведуча. Доброго дня, шановні гості нашої поетичної кав'ярні. Щорічно 21 березня у всьому світі відзначають День поезії. Цей день було встановлено за ініціативи ЮНЕСКО: організація вважає, що саме поезія може стати відповіддю на найважливіші духовні запити людства. Але для цього їй потрібно приділити якнайбільше уваги! Саме тому ми й зібралися на поетичні посиденьки, щоб відчутти велику силу літературного слова. А оскільки ми знаходимося у кав'ярні, то, звісно, пропонуємо своє невелике меню:

1. Ранкова кава з привітаннями.
2. Асорті «Поетична квітка».
3. Коктейль «Музичний».
4. Поетичні вергуни «Викликаємо музу».
5. Гумористичний штрудель з усмішками.
6. Вінегрет «Чудернацька мозаїка».
7. Десерт повчальний зі смаком щастя.

Ведуча. Отже, починаємо дегустувати першу страву. Поезія... Вона збагачує і хвилює, дарує насолоду та будить нашу уяву, вона плекає високі почуття і робить нас крилатими...

Мені здається, що немає людини, яка б була байдужою до поетичного слова. Тож давайте сьогодні забудемо про все, відкладемо наші проблеми, негаразди на потім і поринемо у світ високих почуттів на свято Поезії, Любові, Вірності, Кохання...

Наталія Віргуш «Так гарно, ніби і справді перед щастям»

*Так гарно, ніби і справді перед щастям.
В морознім небі місто — мов летить.
І я у нім. І часто, часто, часто
я чую сміх дитячий крізь блакить.
Не плачте, не сумуйте, не тривожтесь —
Не для печалей кришталевий день.
Вдивляйтеся пильніш у перехожих —
Можливо, там мадонна ваша йде.
Дерева в інії. І снігу чиста тайна.
Так рідко день, в якому все співа.
Миріться і виконуйте прохання,
Знаходьте в душах цілені слова.
Бо гарно так, немов перед любов'ю,
яку чекає від людей земля.
Сіяє день. Можлива інша доля.
І добрий погляд смутку віддала.*

Ведуча. Завдання поезії – розтворювати душу читача, примусити людину відгукнутися. Це нематеріальний, але цілком відчутний дотик. Поезія може віднайти сховані у кожному з нас глибини.

*Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.*

*Хтось ними плакав мучився болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!*

Все повторялось: і краса, й потворність.

Усе було: асфальти й спориші.

*Поезія — це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.*

Мабуть, кожен з нас знає цю чудову поезію Л.Костенко. На нинішньому поетичному олімпі України серед інших майстринь слова живе вона як «нерозгадане чудо», «голос народу» зі своєю долею.

«Мене не можуть люди не почути...», - слушно сказала поетеса. Поезія Ліни Костенко – матеріал для глибоких роздумів небайдужої людини, до того ж освіченої, здатної до самовдосконалення, до філософського осмислення буття. І ми переконалися в цьому!..

Читання улюблених поезій учасниками

Ведуча.

Нам треба жити кожним днем,

Не ждять омріяної дати.

Горить сьогоднішнім вогнем,

Бо «потім» може й не настати.

Поезія. Таке коротке і таке змістовне слово! Вона і втішить, і пригорне, і приголубить. Часто спогади ніжним серпанком оповивають душу, та на серці тихий сум за втраченим. Вночі думається краще, коли навколо тиша. Часто згадується рідне село, де все було наймиліше. Думки бродять рідними місцями. Мої вірші є своєрідним поетичним щоденником. Усі свої болі, все, що почула, побачила, виливаю на папері. З поезією стає легше на душі». З цими словами Ліни Костенко важко не погодитись. Я вам бажаю, щоб після прочитання та прослуховування поезій, які ми сьогодні приготували, у вас теж ставало легше на душі.

Читання поезій.

Ведуча. Звісно, поезія не може нести в собі такої кількості фактів, цифр, документів, як публіцистика. Однак поетичне слово, здатне проникати в таємниці людської душі, закликає людину мислити образами, не дає нашій душі зачерствіти. А виразні засоби мови поезії збагачують мовлення людини, розширюють кругозір, допомагають спілкуванню, Психологи відзначають, що люди, що звертаються до поезії є добрішими, емоційнішими тих, хто до неї байдужий. Поезія може навіть відкрити таємниці нашої душі.

Читання поезій.

Ведуча. *Я вибрала Долю собі сама.*

І що зі мною не станеться, —

у мене жодних претензій нема

до Долі — моєї обраниці.

Ліна Костенко

Ведуча. А що ж таке людська доля? Можливо, вона намальована на долоні кожного з нас або позначена зорями на нічному небі? А може, при народженні людина опиняється на роздоріжжі і сама мусить вибирати стежку, якою йтиме?

У народі кажуть: доля посміхнулася, чи доля відвернулася. То, можливо, доля — це неземна дівчина, що веде нас по життю; коли посміхнеться, нам пощастить..... Доля поетів прозирає крізь вірші, поезія є долею, тому виокремити щось одне — важко.

Ведуча. Перш ніж зрозуміти світ, людей, життя, варто зрозуміти себе, віднайти своє «я». «Пізнай самого себе», — писав філософ Г.С. Сковорода. Лише тоді ти зможеш, бодай хоч трохи, пізнати світ».

Що таке поезія?

Молитва.

Звернення до Бога і людей.

Це-любви невимовне світло,

Що до Тебе крізь цю ніч веде.

Читання поезії «Життя іде і все без коректур».

Інтимна лірика Ліни Костенко не є виключенням, вона щедра на душевні зізнання й відкриття. Давайте спробуємо музичного коктейлю у приготуванні учасниці нашої зустрічі.

Наразі прозвучить вірш Ліни Костенко «Очима ти сказав мені люблю!» у музичному супроводі.

Ведуча. Змінюються часи і влада, змінюються життя і людський світогляд. Але незмінними залишаються найвищі істини, незмінною лишається людська потреба любити.

Читання поезій учасниками.

Ведуча. Поезією ми захоплюємося, вивчаємо, презентуємо, а також пишемо власну...Переходимо до наступної страви і спробуємо викликати музу. Кожен з нас знає, що таке акровірш.

Акрівірш — це вірш, в якому початкові букви кожного рядка, що читаються зверху вниз, утворюють яке-небудь слово або фразу. А так як всі ми - люди творчі, то спробуємо написати власний акровірш з теми «ШКОЛА».

Наступне завдання: продовжити віршик, першим рядочком якого є слова: «Падав сніг на поріг...».

Ведуча. Ми ще раз переконалися, що наші учасники — найкреативніші. Але не забуваймо, що наші учні - це ті вигадники! Тож поспракуймо гумористичним штруделем з цієї теми. Перегляд «Ералашу».

А ще пам'ятаймо, що інколи діти нас провокують, але ми завжди маємо бути на сторожі! («Класне відео»)

Ведуча. Налаштовані на позитив, скуштуємо чудернацького вінегрету. Рецепт простий. Як і в будь-якому вінегреті, складові змішані між собою. Ваше завдання — скласти ці слова. А ми відзначимо учасники якого столика зроблять це найшвидше.

СЛОВА:

тутелірара, тящас, сягонняне, гакни, чістътвор, шаду, бітекаблїю, непрагня, нокпочивід, ріляшко, надилію, тинаїс, свігладто, карилі, гінальориність, зимука, хотельави, ницяємта, тождоста, рождопо, ханконя.

Ведуча. І ось ми переходимо до десерту. А десерт непростий, а з присмаком щастя. Мабуть, кожен не раз замислювався, що ж воно таке.

ЩАСТЯ - ЦЕ НЕ КІНЦЕВА СТАНЦІЯ, А СПОСІБ ПОДОРОЖУВАННЯ

Ми переконуємо себе, що життя стане кращим, коли ми одружимося/вийдемо заміж, заведемо дитину, потім іншу. Потім ми засмучуємося, що наші діти ще маленькі, і чекаємо, що все стане кращим, коли вони підروуться.

Потім ми переживаємо, що вони стали підлітками, і нам треба якось справлятися з ними, шукати до них підхід. Безсумнівно, ми станемо щасливішими, коли вони виростуть зі своїх «... надцяти» років. Ми говоримо собі, що наше життя стане кращим, коли чоловік вирішить свої справи, коли візьметься відпустити, коли буде красивіша машина, коли остаточно вийдемо на пенсію.

Істина в тому, що немає кращого часу для того, щоб бути щасливим, ніж зараз.

Якщо не зараз, то коли? Твоє життя завжди буде сповнене подіями. Краще прийняти все, як є, і вирішити бути щасливим, не дивлячись ні на що. Дуже довгий час здавалося, що життя от-от розпочнеться. Справжнє життя. Але завжди виникала якась перепона на шляху, своє випробування, яке потрібно пройти; робота, яку потрібно доробити; рахунок, який потрібно оплатити; час, який потрібно присвятити. А от потім заживемо. Але потім приходить розуміння, що всі ці перешкоди і були життям.

Це розуміння допомагає побачити, що немає ніякого шляху до щастя.

ЩАСТЯ - ЦЕ І Є ШЛЯХ

Тому насолоджуйтеся кожним моментом. Досить чекати закінчення школи, початку навчання, чекати, коли втратиш 10 доларів, заробиш 10 доларів, коли буде робота, до заміжжя, до вечора п'ятниці, до недільного ранку, чекати нової машини, до повної виплати по заставних, до весни, до літа, до осені, до зими, до першого чи п'ятнадцятого числа, коли твою пісню прокрутять по радіо, коли помреш, коли народишся знову... перш ніж вирішиш бути щасливою.

ЩАСТЯ - ЦЕ ШЛЯХ, А НЕ ПУНКТ ПРИЗНАЧЕННЯ

Заведіть «щоденник щастя». Шукати радість — це як шукати колір. Коли ви, наприклад, шукаєте синій, ви бачите його скрізь. Тож почніть помічати й записувати речі, які приносять вам радість.

Ви відчуєте себе щасливішим. Добре слово, веселий час, коли ви гралися з собакою, приємний телефонний дзвінок — кожна дрібниця додасть настрою. Навіть тоді, коли у будні перечитуватимете щоденник перед сном.

Н.Красоткіна

Щасливі люди, що уміють жити

Щасливі люди, що уміють жити

В оцій красі, що є навколо нас.

Хто вміє просто квіти поради́ти,

І в небо подивитись має час...

Від запаху акації п'яніє,

Вдихає бузиновий аромат...

Хто бачити красу природи вміє,

У того щастя є, як результат.

Бо в його серці завжди вільна-воля,

Й душа готова в небо підлетіти.

Тому в людини і щаслива доля,

Бо перед нею — дивовижний світ.

І йде вона захоплено й натхненно,

А в серці щастя, радість і любов.

Живе вона у світі цим пісню,

Позбавлена пересуду й оков.

Вона живе у світі осяйному,

За мрією казковою летить.

Закохана і зачарована у ньому...

І лише так людина має жити.

Ведуча. Заповітні мрії повинні здійснюватися. Що для цього потрібно? Щонайперше, це наважитись мріяти й не зупинятись виконувати прагнення своєї душі. Тож нехай те, що сьогодні було мрією, вже завтра стане частиною життя.

І це... Відсвяткувати День поезії можна наприклад, вивчивши вірш, або написавши свій власний, оновити свою поетичну бібліотеку, взяти участь у поетичному флешмобі. Поезія лікує, надихає, розчулює, смішить. Вона не вимагає від вас багато уваги й часу — але якщо ви все ж знайдете для неї трохи місця у своєму житті — вона вам неодмінно віддячить.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костенко Л. Річка Геракліта/Л.Костенко; упор. О.Пахльовська. Київ: Либідь, 2011. 336с.
2. Панченко В.Є. «Народу гілочка тернова...»: Диптих про поезію Ліни Костенко. 2-ге вид. Київ: Веселка, 2007. 64с.
3. Усі українські письменники та їхні твори. 11 клас. Харків: вид-во «Ранок», 2008. 448 с.
4. Єфремова А. 10 ідей, як зустріти Всесвітній день поезії URL: lsgvsesvitniidenpoeziiipismennika.blogspot.com/2016/02/blog-post.html?m=1
5. Сценарій виховного заходу до Всесвітнього дня поезії «Поетична кав'ярня» URL: <https://naurok.com.ua/scenariy-vihovnogo-zahodu-do-vsесvitnogo-dnya-poezii-poetichna-kav-yarnya-26774.html>
6. Шенькарук А. В. Урок-свято «Поезія - це завжди неповторність» URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/outschool/34693/

І.А. Левченко,

учитель фізики Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради Черкаської області

ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ РІВНОВАГИ. ВИЗНАЧЕННЯ ЦЕНТРА МАС ПЛОСКИХ ФІГУР

РОЗРОБКА УРОКУ ІЗ ФІЗИКИ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ

Мета:

формувати в учнів основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрову компетентність, математичну компетентність, ініціативність і підприємливість, уміння вчитися впродовж життя.

Впроваджувати наскрізні лінії: громадянську відповідальність, здоров'я і безпеку, підприємливість і фінансову грамотність.

Виховувати свідоме розуміння значення знань у житті людини, готовність до колективних форм діяльності, зацікавленість учнів у результатах своєї роботи, відповідальність за здобуття ЗУН, впевненість при прийнятті рішень, навички раціонального використання часу, акуратність під час проведення експерименту.

Тип уроку: лабораторний практикум.

Обладнання та наочність: штатив з муфтою та лапкою, важіль із балансирами, набір тягарців (масою 100г), динамометр, лінійка, картон, ножиці, тонкий цвях (шпилька або голка), шило, гайка (або інший невеликий вантаж), нитка завдовжки 20–25 см, олівець, циркуль, швабра, кубик гральний, монета, стілець, драбина, «невалаяка», правила з техніки безпеки для учнів у кабінеті фізики, бланк звіту, тести в програмі Kahoot (або в інших тестових програмах), презентація до уроку, комп'ютерне забезпечення, на дошці висить портрет М.В. Ломоносова.

Хід уроку

Девіз: «Дослід цінніший від тисячі думок, народжених увагою».

М.В. Ломоносов

План-схема уроку

№ з/п	Етап уроку	Час, хв	Методи й форми роботи з класом
1.	Організація класу	0,5	Метод «Асоціативний куш»
2.	Мотивація навчальної діяльності	2	Метод «Прес»
3.	Проходження тестів	5	Он-лайн сервіс Kahoot
4.	Фізкультхвилинка	6	Метод «Ланцюжок»
5.	Формування практичних навичок та вмінь	27	Робота в групах
6.	Рефлексія	3	Метод «Сенкан»
7.	Підбиття підсумків уроку	1	Евристична бесіда
8.	Домашнє завдання	0,5	Пояснення учителя

I. Організація класу

Вправа «Асоціативний куш». Підібрати синоніми до слова рівновага: (баланс, врівноважений стан, стійкість тощо).

II. Мотивація навчальної діяльності

Чому важливо вивчати рівновагу тіл?

(Діти відповідають за зразком: Я вважаю ... оскільки ...наприклад... отже ...)

III. Тести (теорія)

(Діти проходять тестування з даної теми з допомогою безкоштовного он-лайн сервісу «Kahoot» або в інших тестових програмах).

Наприклад: 1. Центр тяжіння для трикутника – це точка перетину...

А	Б	В	Г
медіан	бісектрис	перпендикулярів	всі відповіді правильні

2. Центр мас паралелограма – це точка перетину...

А	Б	В	Г
бісектрис кутів	перпендикулярів	діагоналей	всі відповіді правильні

3. Точка перетину медіан в трикутнику називається...

А	Б	В	Г
центроїд трикутника	барицентр трикутника	центр тяжіння	всі відповіді правильні

4. Центр мас кола – це точка перетину...

А	Б	В	Г
довільних хорд	діаметрів	варіанти А) і Б)	правильної відповіді немає

5. Якщо тіло після зміщення знову повертається в положення рівноваги, то така рівновага...

А	Б	В	Г
стійка	нестійка	байдужа	всі відповіді правильні

6. Якщо будь-які зміщення тіла не порушують його стану рівноваги, то така рівновага...

А	Б	В	Г
стійка	нестійка	байдужа	всі відповіді правильні

7. Якщо незначне зміщення тіла викликає подальше значне відхилення його від початкового положення, то рівновага...

А	Б	В	Г
стійка	нестійка	байдужа	всі відповіді правильні

8. В якій праці Архімед подає постулати, які стали фундаментом статички?

А	Б	В	Г
«Про рівновагу важеля»	«Про нестійку рівновагу»	«Про байдужу рівновагу»	«Про рівновагу плоских фігур»

9. Який з постулатів Архімеда описаний таким чином: Однакові тягарі, прикладені до однакових плечей важеля, зрівноважуються...

A	B	B	Г
I постулат	II постулат	III постулат	IV постулат

10. Однакові тягарі, прикладені до неоднакових плечей важеля, не перебувають у рівновазі; тягар, прикладений до довшого плеча, падає вниз...

A	B	B	Г
I постулат	II постулат	III постулат	IV постулат

11. Якщо тягарі, підвишені до будь-яких плечей важеля, перебувають у рівновазі і якщо до одного з тягарів що-небудь додати, рівновага порушиться, і він падатиме вниз...

A	B	B	Г
I постулат	II постулат	III постулат	IV постулат

12. Так само, якщо один тягар зменшити, то рівновага порушиться, і тоді інший тягар падатиме вниз...

A	B	B	Г
I постулат	II постулат	III постулат	IV постулат

Відповіді:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A	B	Г	Б	A	B	Б	Г	A	Б	B	Г

IV. Фізкультхвилинка

1. **Монети.** Чи може бути, що під час кидання монета стане на ребро? При якій умові це виконується? (По теорії ймовірності монета впаде або орлом або решкою. Але, тіло, яке спирається на горизонтальну площину, перебуває у стані стійкої рівноваги, якщо вертикальна лінія, проведена через центр тяжіння тіла, проходить у межах площі опори. Отже, може.)

2. **Гральний кубик.** Чи може бути так, що під час кидання грального кубика зі зрізаними вершинами, не випаде жодного з чисел від 1 до 6? При якій умові це виконується? (Так. Тіло, яке спирається на горизонтальну площину, перебуває у стані стійкої рівноваги, якщо вертикальна лінія, проведена через центр тяжіння тіла, проходить у межах площі опори.)

3. **Швабра.** Чи завжди центр тіла співпадає з центром тяжіння? Центром мас? Доведіть. Коли це можливо? (Якщо тіло може тільки обертатися (має нерухому вісь обертання), то відповідно до правила моментів таке тіло перебуває в рівновазі, якщо алгебраїчна сума моментів сил, що діють на тіло, дорівнює нулю: $M_1 + M_2 + \dots + M_n = 0$. Центр тяжіння співпадає з нерухомою точкою опори.)

4. **Драбинка.** Людина може підніматися по драбині не тримаючись за перила. В якому випадку це можливо? (Тіло, яке спирається на горизонтальну площину, перебуває у стані стійкої рівноваги, якщо вертикальна лінія, проведена через центр тяжіння тіла, проходить у межах площі опори.)

5. **Неваліяка.** Коли нахилити неваліяку, то вона повертається у вертикальне положення і не втрачає рівноваги. Чому так відбувається? (Центр тяжіння знаходиться нижче, ніж центр неваліяки.)

6. **Стілець.** Чи може людина втримати стілець за одну ніжку? Коли це можливо? (Так. Тіло, яке спирається на горизонтальну площину, перебуває у стані стійкої рівноваги, якщо вертикальна лінія, проведена через центр тяжіння тіла, проходить у межах площі опори.)

7. **Людина.** Людина стоїть біля стіни, притиснувшись до неї. Чи зможе людина не згинаючи ніг торкнутися підлоги руками? Чому? (Ні. Тіло, яке спирається на горизонтальну площину, перебуває у стані нестійкої рівноваги, якщо вертикальна лінія, проведена через центр тяжіння тіла, проходить за межами площі опори. Щоб нахилитись та дістати підлогу руками необхідно змістити центр тяжіння

так, щоб вертикальна лінія, проведена через нього, проходила через площу опори.)

V. Формування практичних навичок

1. Правила з техніки безпеки для учнів у кабінеті фізики:

2. Лабораторне обладнання розміщуйте на своєму робочому місці акуратно, щоб запобігти падінню приладів або їх перекиданню.

3. Чітко дотримуйтеся порядку виконання лабораторної роботи та правил техніки безпеки.

4. Будьте уважні й дисципліновані, точно виконуйте вказівки вчителя.

5. Не залишайте робоче місце без дозволу вчителя.

6. Не починайте роботу без дозволу вчителя.

7. При проведенні дослідів не допускайте граничних навантажень вимірювальних приладів.

8. Стежте за справністю кріплень використовуюваного обладнання, користуйтеся тільки справними приладами й обладнанням.

9. Після завершення лабораторної роботи ретельно приберіть своє робоче місце.

10. Із класу виходьте тільки з дозволу вчителя.

11. При отриманні травми або поганому самопочутті повідомте про це вчителя.

(Учні працюють в групах: кожна група отримує правила з техніки безпеки, завдання (додаток 1,2) та обладнання для лабораторної роботи.)

VI. Рефлексія (Метод «Сенкан»). Скласти сенкан до слова «рівновага».

VII. Підбиття підсумку уроку.

Ми ознайомилися з методом дослідження рівноваги тіл та визначення центра мас плоских фігур; сформували вміння вимірювати сили та побудовою знаходити центр мас тіл; удосконалили експериментальні навички проведення дослідів.

Розвинули пізнавальну активність, творчі здібності, вміння мислити в стандартних і нестандартних ситуаціях, навички розв'язувати задачі та прищепили навички інтелектуальної праці.

Виховали свідоме розуміння значення знань у житті людини, готовність до колективних форм діяльності, зацікавленість у результатах роботи, впевненість при прийнятті рішень та навички раціонального використання часу, акуратність під час проведення експерименту.

VIII. Домашнє завдання. Повторити §14, конспект; підготувати звіт про виконану роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ланіна І. Я. Позакласна робота з фізики: Переклад з російської Зубченко М. Ю. Київ: Радянська Школа, 1983. 206 с.

2. Коршак Є.В., Ляшенко О.Л., Савченко В.Ф. Фізика : 10 клас: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів : рівень стандарту. Київ: Генеза, 2010. 192 с.

3. Євлахова О.М., Бондаренко М.В. Фізика: 10 клас. І семестр. Рівень стандарту. (Серія «Мій конспект»). Харків: Видавнича група «Основа», 2018. 112с.

4. Туманцова О.О. Фізика. 10 клас. Рівень стандарту: Розробки уроків. Харків: Видавництво «Ранок», 2010. 320 с. + Додаток (16 с.).

5. Гурбик Л. О. Лабораторні роботи. Фізика. 10 клас (рівень стандарту). Одеса: Видаєник Капітус П. І., 2018. 36 с.

6. Лозгачова Н.В. Лабораторний практикум з фізики для 9 класу. Київ: Шлях, 2003. 40 с.

7. Тести Центр мас URL: <https://kahoot.com/upgrade/pro-tip-schools/?deviceId=99b09c58-470a-49bc-86e7-7697fa7f60cbR&sessionId=1580459748235>

Дата виконання _____ прізвище, ім'я _____

Дата виконання _____ прізвище, ім'я _____

клас _____

клас _____

Лабораторний практикум. Робота № 5

Дослідження умов рівноваги (I частина)

Мета: Дослідним шляхом перевірити, за яких умов виконується правило моментів.

Обладнання: штатив з муфтою та лапкою, важіль із балансирами, набір тягарців (масою 100г), динамометр, лінійка, бланк звіту, інструкція з техніки безпеки.

Теоретичні відомості

I частина

Якщо дві сили F_1 та F_2 викликають обертання тіла в протилежних напрямках, то при їх одночасній дії тіло знаходиться в рівновазі. В такому разі виконується певна умова – правило моментів (моментом сили M називають добуток модуля сили F на плече d): $M_1 = M_2$, де $M_1 = F_1 d_1$ – момент сили F_1 , а $M_2 = F_2 d_2$. Тут d_1 , d_2 – плечі відповідних сил. Тіло перебуває в рівновазі, якщо сумарний момент сил, які діють на тіло, дорівнює нулю.

$$P = mg; (g \approx 10 \text{ м/с}^2).$$

Хід роботи

I частина

1. Закріпіть важіль у штативі і зрівноважте його за допомогою балансирів.
2. Розташуйте один гачок у крайньому положенні правого плеча, а другий приблизно на відстані 20 см (15 см, 10 см) від нерухомої точки опори лівого плеча.
3. При необхідності зрівноважте важіль.
4. Підвісьте до лівого плеча один (два чи три) тягарець, а на праве плече – динамометр в кінці важеля (див. рисунок).
5. Зрівноважте важіль за допомогою динамометра (сила F).
6. Виміряйте довжину плечей d_1 , d_2 .
7. Обчисліть моменти сил M_1 , M_2 .
8. Результати занесіть до таблиці.

m , кг	d_1 , м	P , Н	M_1 , Нм	d_2 , м	F , Н	M_2 , Нм

Обчислення:

Висновок (аналіз експерименту і його результатів):

Контрольні запитання

1. Чому, коли зігнути руку, то можна підняти більший вантаж, ніж тоді, коли рука витягнута?

2. Чому лопату легше утримувати в горизонтальному положенні ближче до середини, ніж за кінець?

Лабораторний практикум. Робота № 5

Визначення центра мас плоских фігур (II частина)

Мета: Навчитися визначати центр мас (центр тяжіння) плоских фігур правильної і неправильної форми, а також експериментально перевірити, чи є визначена точка центром мас цих фігур.

Обладнання: штатив з муфтою та лапкою, картон, ножиці, тонкий цвях (булавка, шпилька або голка), шило, гайка (або інший невеликий вантаж), нитка завдовжки 20–25 см, лінійка, олівець, циркуль, бланк звіту, інструкція з техніки безпеки.

Теоретичні відомості

II частина

Центр тяжіння фігур правильної форми визначають за допомогою геометричної побудови (для прямокутника й паралелограма – точка перетину діагоналей, для трикутника – точка перетину медіан, для правильного багатокутника – центр поворотної симетрії, для круга – точка перетину діаметрів, для півкруга – точка, що ділить перпендикулярний радіус у відношенні $4/3 \sqrt{3}$ від центра кола). Точка перетину медіан – центроїд трикутника (барицентр трикутника або центр тяжіння трикутника).

Для того, щоб знайти центр тяжіння фігур неправильної форми виконують таку дію: у різних місцях цвяхом роблять два отвори. Потім за ці отвори підвішують на голку, закріплену в штативі. За допомогою виска через точки підвішування олівцем проводять вертикальні лінії. Перетин цих ліній вкаже на центр мас (центр тяжіння) фігури.

Хід роботи

II частина

1. Виготуйте з картону різні фігури: прямокутник, паралелограм, трикутник, круг, півкруг, нерівнобічну трапецію й дві фігури неправильної форми (одна – однорідна, друга – неоднорідна).
2. Геометричною побудовою знайдіть центр тяжіння плоских фігур правильної форми. Зробіть малюнок.
3. Перевірте, чи є знайдена точка центром тяжіння цієї фігури. Для цього необхідно помістити фігуру на вістря голки, закріпленої вертикально в штативі. Запишіть спостереження.

4. Експериментально знайдіть центр тяжіння нерівнобічної трапеції та двох плоских фігур неправильної форми (одна – однорідна, друга – неоднорідна). Для цього зробіть у фігурі неправильної форми два отвори такого діаметра, щоб фігура, поміщена на вістрі голки цієї установи могла вільно обертатися.

Потім за ці отвори підвішуйте на голку, закріплену в штативі. За допомогою виска через точки підвішування олівцем проводьте вертикальні лінії. Визначте центр тяжіння фігур неправильної форми й замалюйте дослід.

5. Експериментально перевірте, чи є знайдена точка центром тяжіння цієї фігури. Запишіть спостереження.

Висновок (аналіз експерименту і його результатів):

Контрольні запитання

1. На чому базується експериментальний спосіб визначення центру мас плоских фігур?
2. Чи завжди центр тяжіння співпадає з серединою тіла? Відповідь обґрунтуйте.
3. Для чого людині необхідно знати про центр тяжіння тіла?

Л.В. Громова,

викладач спеціальних дисциплін, голова циклової комісії дисциплін природничо-наукової підготовки Золотоніського коледжу ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ;

О.В. Косенко,

викладач іноземної мови Золотоніського коледжу ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На початку нового тисячоліття в царині освіти та виховання відбуваються кардинальні зміни, детерміновані суспільно-історичним розвитком нашої держави, входженням України у світовий освітньо-інформаційний простір.

Оскільки головний напрям змін у освіті – це розвиток гуманістичної орієнтації, в контексті якого освіта розглядається як особистісно-зорієнтована, яка звернена до студента, то на перший план педагогічної діяльності виходить діалогічна взаємодія педагога та студентів. На нашу думку, ці засади можуть бути реалізовані лише за умов ефективного формування комунікативної компетентності майбутнього викладача ВНЗ. Професійна діяльність викладача закладу вищої освіти належить до категорії професій „людина – людина”, а тому потребує вміння ефективно і безконфліктно спілкуватися з іншими людьми. Саме тому однією з професійних якостей особистості викладача є компетентність у спілкуванні, тобто комунікативна компетентність як складник його загальної професійної компетентності.

Сучасний рівень наукового мислення не дозволяє досліднику лишатися на рівні опису досліджуваного предмета, як певної цілісності, яка не має визначеної внутрішньої структури. Виявлення структури предмета є необхідним аспектом його системного дослідження, адже без структурного аналізу виокремлення компонентів системи є недоцільним, оскільки невідомими залишаються їх зв'язки, взаємовідносини, підпорядкованість. Тому, перед нами постає завдання виокремити та розкрити компоненти, проаналізувати структуру комунікативної компетентності майбутнього викладача.

І. Серьогіна підкреслює, що складовими комунікативної компетентності необхідно вважати: «по-перше – вміння вступати в комунікацію з іншими людьми (комунікабельність), постійно підтримуючи з ними необхідні контакти, а по-друге – володіння вміннями оперувати смисловою інформацією, яка характеризує як загальну, так і професійну ерудицію, незалежно від сфери діяльності» [5, с.80].

У той же час, структуру комунікативної компетентності особистості дослідники визначають по-різному. Так, Н. Завініченко та С. Макаренко [4, с.302] зазначають, що комунікативна компетентність – це заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування, розуміти мотиви, стратегії поведінки, володіння технологією та психотехнікою спілкування.

Розглядає структуру комунікативної компетентності особистості як сукупність комунікативних здібностей, комунікативних умінь і комунікативних знань, що є адекватними комунікативним завданням і достатніми для їх вирішення О. Балим. Відповідно складовими комунікативної компетентності дослідник вважає: комунікативні здібності, комунікативні вміння та комунікативні знання [1, с.89].

Характеризуючи комунікативну компетентність педагога В. Введенський зазначає, що це професійно значима, інтегративна якість, основними компонентами якої є: емоційна стійкість (пов'язана з адаптивністю); екстраверсія (корелює зі статусом та ефективним лідерством); здібність конструювати прямий та зворотній зв'язок; мовленнєві вміння; вміння слухати; вміння нагороджувати; делікатність, вміння робити комунікацію «плавною» [2, с.54].

До складових комунікативної компетентності педагога Т. Голованова відносить об'єктивне сприймання оточуючих, знаходження адекватного стилю та тону спілкування, врахування індивідуальних особливостей, вміння активно слухати, вільне володіння мовою, засобами невербального спілкування [3, с.39].

Крім того, до головних компонентів комунікативної компетентності дослідники відносять комунікативні властивості особистості, що характеризують розвиток потреби в спілкуванні, ставлення до способу спілкування; комунікативні здібності, тобто здатність володіти ініціативою у спілкуванні, здатність проявляти активність, активно реагувати на стан партнерів спілкування, формувати та реалізовувати власну індивідуальну програму спілкування; здатність до самостимуляції у спілкуванні. Комунікативна компетентність проявляється в цілому як знання норм і правил спілкування, володіння його технологією, використання в повному обсязі комунікативного потенціалу особистості. Узагальнене визначення складових комунікативної компетентності різними дослідниками подано у табл. 1.

Таблиця 1
Визначення структури комунікативної компетентності різними дослідниками

Автор	Складові комунікативної компетентності
Ф. Шарков	- вміння спілкуватися - готовність до спілкування
І. Серьогіна	- вміння вступати в комунікацію - володіння вміннями оперувати смисловою комунікацією
Н. Завініченко С. Макаренко	- здатність орієнтуватися у ситуаціях спілкування - знання - досвід
О. Балим	- комунікативні здібності - комунікативні вміння - комунікативні знання
В. Введенський	- емоційна стійкість - екстраверсія - здібність конструювати прямий та зворотній зв'язок - вміння слухати - делікатність - вміння нагороджувати

Таким чином, проаналізувавши наукову літературу щодо сутності та структури комунікативної компетентності особистості в цілому та особистості педагога зокрема, слід зазначити, що дослідники визначають дану структуру порізному.

У той же час, при її визначенні не враховується те, що комунікативна компетентність як і будь-яка інша повинна включати знання, вміння, навички, здібності, мотивацію та досвід.

Таким чином, комунікативну компетентність майбутнього викладача ми будемо розглядати як цілісне відносно стійке особистісне утворення, що має складну структуру, важливими складовими якої виступають:

- 1) мотиваційно-ціннісний,
- 2) когнітивно-креативний,
- 3) індивідуально-особистісний,
- 4) емоційно-вольовий,
- 5) операційно-діяльнісний компоненти, які

забезпечують вмотивованість і цілеспрямованість, осмисленість і цілісність, ефективність і результативність дій щодо досягнення цілей комунікативної діяльності.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент є спонукальним чинником активізації формування комунікативної компетентності майбутнього педагога, що забезпечує позитивну спрямованість його особистісних перетворень. Його головними елементами є мотивація оволодіння комунікативною компетентністю та педагогічні ціннісні орієнтації.

Процес формування комунікативної компетентності повинен бути активним з боку суб'єкта. При цьому характер активності, який виявляється особистістю, її якості в конкретному акті діяльності визначається тим, яке місце займає зміст даної діяльності в ієрархії основних цінностей особистості. Позитивна налаштованість на формування власної комунікативної компетентності зумовлює поглиблення вивчення проблем комунікації та психології спілкування, активізацію пошуку знань, співставлення та співвідношення їх з власним інформаційним фондом, подальше вдосконалення своїх комунікативних характеристик. В той же час, студенти повинні брати участь у формуванні комунікативної компетентності та підготовці не тільки і не стільки як «учні», а насамперед як майбутні педагоги, що цілеспрямовано розвивають свої здібності.

Таким чином, роль і специфіка мотивації як складової комунікативної компетентності педагога полягає в тому, що цей компонент додає комунікативній діяльності яскраво вираженого особистісного характеру, виступає провідною умовою професійного зростання педагога в цілому і чинником, що спонукає до формування комунікативної компетентності.

2. Когнітивно-креативний компонент забезпечує ефективність внутрішнього плану дій щодо формування комунікативної компетентності та підвищує їх осмисленість, цілеспрямованість. Його головними елементами виступають: комунікативні знання, педагогічне мислення та креативність майбутнього викладача.

Дидактичні аспекти знання традиційно розглядаються як підґрунтя формування умінь і навичок, що існують у формі фактів, понять, законів, правил (Т. Ільїна), а також доповнюються виділенням знань про способи діяльності, прийоми та методи розпізнавання сутності явищ та предметів (М. Данилов, М. Скаткін, М. Махмутов, І. Лернер, В. Раєвський).

Спілкування як комунікативна діяльність педагога вимагає від нього постійної творчості, адже на кожному занятті чи виховному заході викладачу доводиться стикатися з різноманітними мікропедагогічними ситуаціями, суперечностями, конфліктами, проблемами, які вимагають свого вирішення саме під час організації спілкування зі студентами.

Творчість у комунікації проявляється також у умінні передавати інформацію – точно орієнтувати її на співрозмовника, знаходити яскраві образні вирази. Творчість проявляється й в організації взаємовідносин зі студентами: адже саме взаємовідносини нерідко впливають на ставлення студентів і до навчальної дисципліни.

3. Емоційно-вольовий компонент комунікативної компетентності включає почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність комунікативної діяльності викладача, а саме: емоційний тонус, емоційну сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль.

Емоційні стани і емоційні реакції є основною формою усвідомлення людьми своєї власної індивідуальності. Емоційна реакція є безпомилковим індикатором, що вказує на істинне відношення людини до всього, що відбувається, зокрема й до власного когнітивного і поведінкового функціонування.

4. Індивідуально-особистісний компонент комунікативної компетентності, на думку дослідників, включає розвинуті здібності (комунікативні, педагогічні) та особистісні якості, що є значимими в процесі комунікації.

5. Операційно-діяльнісний компонент комунікативної компетентності викладача є провідним функціональним чинником, що зумовлює високу результативність комунікативних процесів у естетичному навчанні та вихованні студентів. Його головними елементами виступають володіння комунікативними вміннями і навичками, наявність досвіду.

До професійних комунікативних умінь О. Леонтьєв відносить: мовленнєве спілкування, орієнтування у співрозмовникові, тобто моделювання його комунікативно важливих особливостей особистості; орієнтування в умовах комунікативного завдання (правильно вибрати зміст спілкування, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, спланувати своє мовлення, забезпечити зворотній зв'язок); самоподання (самопрезентацію), мотивами якої виступають самоутвердження та професійна необхідність; володіння невербальними засобами спілкування; встановлення контакту [2, с.52].

Таким чином, аналіз компонентів комунікативної компетентності дозволив побудувати відповідну модель (див.рис. 1).

Отже, можна зробити висновок, що комунікативна компетентність майбутнього викладача являє собою сукупність комунікативних знань, вмінь, здібностей, досвіду, ціннісних установок та мотивації, що забезпечують приймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації, а також уможливають ефективне управління комунікативними процесами у навчально-виховному процесі.

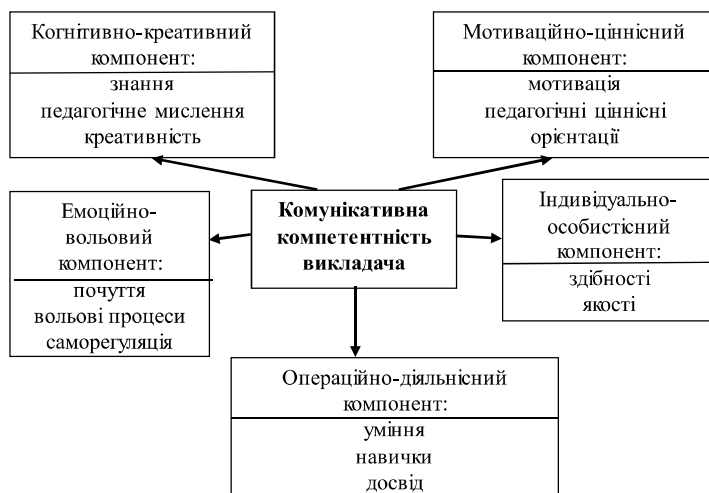

Рис. 1. Структура комунікативної компетентності майбутнього викладача

Оскільки людина – це соціальна істота, її розвиток і щастя залежать від ефективності відносин з іншими людьми. Психічні перевантаження, що їх переживає кожен викладач кожного дня під час своєї роботи, виснажують його психоенергетику, руйнують особистість. Однією з форм активної допомоги викладачеві є психокорекційні методи, що сприяють розвитку у нього внутрішніх засобів автокорекції, саморозвитку і самовдосконалення. Є розробки психологічних ігрових епізодів, ігор та вправ, які викладач може виконувати самостійно. Ігрові ситуації мають бути підібрані відповідно до конкретних ситуацій, із якими викладач стикається у своїй роботі та сімейному житті – у спілкуванні з „трудними” юнаками і підлітками, під час розв’язання педагогічних і сімейних конфліктів, під час відновлення сил після напруженого заняття. У педагогічній діяльності доцільно використовувати різні ігри та вправи, зокрема такі:

- **ігри-релаксації**, що допомагають зняти психічну напругу і сприяють розвитку внутрішніх засобів саморегуляції та пригніченню негативних емоцій, гніву, дратівливості, підвищеній тривожності та агресії;
- **адаптаційні ігри**, спрямовані на полегшення та прискорення професійної адаптації молодих викладачів і досвідчених педагогів, які мають велику перерву в роботі;
- **ігри-настрої** (ігри-формули), розроблені на основі методу вербального самонавіювання (за Г. Ситі-ним) і спрямовані на відпрацювання впевненості у собі, любові до тих, хто навчається, прихильності до педагогічної роботи, підвищення працездатності;
- **ігри-звільнення** сприяють формуванню внутрішніх засобів бачення себе з боку, об’єктивного, відстороненого аналізу ситуації і свого місця у ній;
- **ігри, що допомагають викладачеві спілкуватися зі студентами** (курсантами), батьками „трудних” юнаків, колегами на роботі, адміністрацією. Жінкам-викладачам корисно опанувати методи оптимізації сімейного спілкування з власним чоловіком і дітьми;
- **вправи для профілактики** педагогічних конфліктів. Детально описано технології улагоджування конфліктів за методикою Д. Дана (США);
- **ігри, що сприяють зміцненню стану внутрішньої рівноваги**, стабільності та нейтральності у конфлікті; – ігри, що націлені на розвиток педагогічної інтуїції викладача, його тонкості та проникливості;
- **ігри, що допомагають викладачеві уникнути педагогічного маніпулювання** та організувати реальне спілкування зі студентами (курсантами).

Цілі психологічних ігор є суто психотерапевтичними: ігри послаблюють психічну напругу педагога, сприяють гармонізації його внутрішнього світу, розвивають професійну самосвідомість, розширюють внутрішні психічні сили. Ігрові вправи допомагають викладачеві орієнтуватися у власних психічних станах, адекватно їх оцінювати, управляти собою, зберігаючи своє психічне здоров’я і, як наслідок, досягати успіху в професійній діяльності, витрачаючи порівняно небагато нервово-психічної енергії [6, с. 221].

Процес формування комунікативної компетентності майбутніх учителів має бути спрямований не тільки на озброєння їх глибокими комунікативними уміннями, прищеплення комунікативних умінь і навичок, формування основ компетентності та компетентної особистості загалом, але й на формування їхнього ставлення до професійно-педагогічної комунікативної компетентності та здатності передбачити і враховувати подані аспекти в педагогічній діяльності та усвідомлювати важливість даної проблеми в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балім О.І. Комунікативна компетентність вчителя: зміст, складові частини. Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали міжнародної наук.-метод. конференції 1-2 квітня 2004р. НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ: НПУ, 2004. С.88-90.
2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога. Педагогика. 2003. № 10. С. 51-55.
3. Голованова Т.П. Педагогічні компетентності вчителя початкових класів: до проблеми визначення змісту і обсягу. Імідж сучасного педагога. 2005. № 9-10 (58-59). С. 38-40.
4. Завініченко Н.Б. Комунікативна компетентність вчителя-вихователя. Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку. Миколаїв: МфНаУКМа, 2002. С. 301-303.
5. Серегина И.И. О социально значимых аспектах коммуникативной компетентности российских менеджеров (к постановке проблемы). Мир психологии. Москва, 2000. № 2. С. 78-81.
6. Тюріна В. О. Формування комунікативної і конфліктологічної компетентностей викладача закладу вищої освіти. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream>.

Р.В. Мізецька,

вихователь Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

МИСТЕЦТВО МАЙДАНУ РОЗРОБКА ТЕМАТИЧНОГО ВЕЧОРА ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Мета: виховувати у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції, які нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу. Формувати в них почуття патріотизму, національної свідомості, розширення знань з історії та культури рідного краю, набуття соціального досвіду, отримання у спадок духовних та історичних надбань свого народу.

Кліп «Вставай, моя мила, вставай»

Перебіг заходу

Читець.

*Палає Київ у вогні,
горять сталеві БТРи
там на межі-передовій,
народ боронять волонтери.
Палають шини і серця,
ніхто не хоче помирати,
Перед екраном матері і там,*

*і там їхні солдати..
Там у шоломі зі щитом,
стоїть з Франківщини хлопчина,
з червоним на грудях хрестом,
поранених несе дівчина.
Стоїть із Харкова Андрій,
Сашко тримає оборону,
він тут вже 48 днів,
як сам приїхав з Краснодону.
Ось знову хвиля йде атак,
усе змітають водомети,
морозно трошки: «-2»,
горять позаду вже намети...
Всіх щільно взяли у кільце, здається ОСЬ (!)
наш дух зламають
Та хтось із права затягнув,
народний гімн усі співають.*

Читець. Майдан – тема, яку наразі обговорюють практично скрізь. Важко знайти українця, який би не знав про події, що тут відбувалися. Хтось це називає протистоянням, хтось – громадянським подвигом, але більшість згодна: в Києві відбулася революція. А, як відомо, саме революція породжує особливі, вкрай актуальні і багатозначні мистецькі твори. Взяти, принаймні, мистецький проект «Розмалюй шолом захиснику Майдану». Протягом останнього року українські художники на світовому арт-ринку стали набагато популярнішими, адже після Майдану поштовх до розвитку отримало і мистецтво. Українське мистецтво стало значно популярнішим. Український художник Валерій Франчук вважає, що Майдан відіграв у цьому процесі чималу роль. Саме ці події розповіли світу про Україну. «Майдан розкрив не тільки українців як надзвичайно сильну націю, а й вивів на новий рівень мистецтво різних галузей: і літературу, і музику, і кінематограф, і живопис. Після подій Майдану в нас з'явилася чудова можливість заявити про себе світу. Раніше Україну знали через наших спортсменів, а тепер Майдан показав світу, що в нас є й талановиті митці», – зауважує Валерій Франчук. Тож і сьогодні в цьому залі в нас піде мова про Майдан, вірніше про мистецтво Майдану.

Сторінка 1. Інсталяція.

Читець. Головним символом і центральною інсталяцією Майдану стала «Євроялинка» або «Йолка» – вкрита різноманітними плакатами величезна структура для новорічної ялинки, встановлення якої послугувало офіційним приводом для розгону студентів на Майдані в кінці листопада 2013 р. Плакати на ній мінялись і доповнювались залежно від ситуації. У серпні 2014 р. інсталяцію було передано Музею Майдану для збереження, проведення опису й атрибуції кожного з її елементів. Взагалі, інсталяцій на Майдані не бракувало. Відомий своєю альтернативною миською навігацією київський дизайнер Ігор Скларевський встановив на Майдані інформаційні таблички, які допомагали протестувальникам знайти кухню, пункт поселення, обігріву, інфоцентр тощо. Інсталяціями, практично, були і барикади Майдану. Художник Пьотр Павленський з Санкт-Петербурга, який працює у жанрі радикального політичного перформансу, брав участь у подіях на Майдані й допомагав протестувальникам, назвав Майдан великим витвором мистецтва, оскільки на ньому відбувався процес творчості, виникали нові моделі взаємодії між людьми. Він звернув увагу на те, що саме барикади створюють особливий контекст Майдану – перетворюють його на тотальну інсталяцію, частину міста, яка працює і самовідтворюється як об'єкт мистецтва. Саме це і є справжнє, живе мистецтво.

Читець. Барикади пережили свою швидку еволюцію: від невеликих символічних загороджень,

які більше нагадували арт-інсталяції, ніж укріплення, – до серйозних укріплень, часто з льоду та снігу. На розі Інститутської та Хрещатика, якраз недалеко від барикади «Львівська брама», протестувальники почали складати разом дощечки з назвами різних міст і сіл, а також районів Києва. У результаті дуже швидко з'явилася креативна конструкція, що символізувала єдність України. Ця географічна інсталяція збільшувалась щоденно, біля неї завжди було багато людей: протестувальники додавали свої дощечки, просто вивчали географічні назви. Були деякі дощечки з назвами закордонних міст, але в основному це була захоплююча подорож Україною. Інсталяція не витримала суворої зими. Коли почалися морози, деякі дощечки потрапили у багаття для обігріву, а під час кривавих днів 18-20 лютого вона була практично знищена у вогні. Залишилися лише деякі уламки. Єжи Коноп'є впевнений, що Майдан спонукав мислити і діяти радикально, адже сам вихід на вулицю вже є достатньо радикальним кроком. У своєму інтерв'ю іншому художникові Майдану Іллі Стронговському він, зокрема, зауважив, що всі мають різну міру радикальності: для когось достатньо прийти на Майдан з великим плакатом, для інших – мало навіть вступити у жорсткий бій з «беркутами». Художники, на думку Коноп'є, мають спрямовувати свою радикальність у творчі дії.

Сторінка 2. Мистецтво плакату.

Читець. З перших днів на Майдані можна було зустріти Марину Соченко, художника і викладача Київської національної академії образотворчого мистецтва та архітектури (НАОМА). З мольбертом, зосереджено працює. Казала, що і як художник, і як громадянин не мала права пропустити ці моменти: «Я не можу закликати своїх студентів приходити на Майдан, проте я можу сказати, що я сама тут практично щодня». Юрій Журавель, графік, громадський діяч, лідер та вокаліст рівненського гурту «Ot-Vinta» був на Майдані від 21 листопада 2013 р.: «Мій гострий олівець, гітара, горлянка – теж достойна зброя. Зламається олівець, порвуться струни і зірветься голос – продовжу боротьбу кулаками, зубами, тілом...» Журавель придумав і намалював шеврон «Самооборони» Майдану. Художник розповів, як це сталося: «Я над цим шевроном думав, і коли вже виснажений ліг спати, мені снилося, що я сиджу за робочим столом, ззаду підходить дружина, і каже: «Намалюй Архангела Михаїла – він все одно на Майдані кожен день».

Плакатний революційний креатив стрімко набрав популярності: від саморобних сатиричних плакатів до Інтернет-спільнот «Страйк Плакат», «Крапля в океані», які блискавично реагували на всі події актуальними плакатами. Була задіяна зовнішня реклама, і не тільки з виготовленими в поліграфічний спосіб плакатами – «Я дихаю вільно» та «Angry Ukrainians», а також зроблена просто на пустих рекламних щитах – «Коктейль Грушевського», «Заборонено забороняти». Плакати, як важливі засоби виразу громадянської позиції, з'явилися вже на першій демонстрації 24 листопада 2013 р., коли тисячі людей заповнили вулиці Києва, щоб продемонструвати своє прагнення до євроінтеграції. Переважна більшість складалась із саморобних дилетантських плакатів з прямими політичними вимогами або гостросатиричним змістом. Безумовно, були плакати, зроблені професійними художниками. Після побиття студентів, на «Марші мільйонів» 1 грудня 2013 р., кількість плакатів значно зросла. Художники творили анонімно. Це була цехова робота, без чинів та орденів, заради спільної ідеї і результату. Коли після подій 30 листопада Євромайдан було оголошено неполітичною акцією, художники повністю відмовились від політичної риторики і

швидко знаходили універсальні образи. Київ став «плакатною» столицею світу: такої кількості плакатів, фотожаб, демотиваторів, малюнків ніхто не очікував. Найменше цього очікували в єдиному в Європі офіційно зареєстрованому Музеї плакату, що мав прихисток у скромному неопалюваному приміщенні Національного музею народної архітектури та побуту України у Пирогові. На відміну від спільнот, де автори діють анонімно, Музей, навпаки, намагався ідентифікувати і зберегти авторство плакату. Звичайно, це було не завжди можливо, оскільки анонімність захищала від політичних переслідувань авторів найбільш жорстких творчих плакатних меседжів. Ілюстратор Саша Годяєва вважає, що митець не придумує нічого, він лише ретранслятор настроїв, думок та емоцій, які вирують у суспільстві: «Вихоплює колективну думку, у нього доступ до неї, і він її трансформує». Після загибелі Сергія Нігояна - першої жертви на Майдані - вона створила образ українки, яка плаче кривавими сльозами.

Читець. Якщо ви подивитесь **фотоісторію Майдану**, то перша картинка буде – це чорні шоломи, з кийками, б'ють незахищених студентів, журналістів - кров, страхіття. Наступна картинка – коли дуже багато чорних шоломів й так само багато світлих шоломів. І йде протистояння, крові вже менше, тож тут нічого виходить - ні ті, ні ті не перемогли. Основна функція наших шоломів – показати незворушність надій та планів народу. Ми хочемо це здобути мирним шляхом, бо мистецтво ж по своїй суті виключно мирне. Ще одне – в основному тут шоломи для будівельників, які самі по собі вже символізують будівництво, люди є будівничими нової демократичної держави. Тому якраз ці малюнки на шоломах й показують різнобарв'я, яке доносять художники з різних частин України за допомогою своєрідних технік, різними категоріями майстерності.

Читець.

*Не шукайте таємного змісту,
Просто доля, мов карта лягла:
Двоє хлопців зібралися в місто,
воє хлопців з одного села.
Незіпсовані, сильні, красиві,
Ім обом ще нема й двадцяти,
Їхні мами ще зовсім не сиві.
Їх просили себе берегти...
І шляхи їх згубились в тумані
, Різні долі, як різні пісні...
Хто ж міг думати, що – на Майдані,
Знов зустрінуться раптом вони.
Як від повені врунться річка,
Так зіткнулись – очима й чолом.
Та в одного в руках єврострічка,
А на іншому – чорний шолом.
Двоє хлопців спізнались одразу.
І від подиву вклякнув немов.
Перший знав тільки волю наказу,
Другий з власної волі прийшов.
І дивились – не те щоб привітно,
Але злоби не знала душа,
Та між ними в ту мить непомітно,
Вже лягла неприступна межа...
І запахло в повітрі війною,
І накрила Хрещатик імла.
Та між тою й цією стіною -
Двоє хлопців з одного села!
І у темному мороці ночі
Ніби промінь з небес зазорів,
- Їм згадалися мамині очі
І прощальні слова матерів:
«Там іконка в кишені сорочки,
Матір Божа на щастя лежить...
Бережіть себе в світі,*

*синочки. І Вкраїну свою бережіть!
І ніколи нікому не дайте,
Щоб земля наша кров'ю сплигла,
Пам'ятайте про це, пам'ятайте!!!
Ви ж бо хлопці з одного села!*

Сторінка 3. Музика.

На фоні музики «...І вам слава, сині гори»

Читець. На Майдані музиканти відігравали велику об'єднавчу та мотивувальну роль. Після спроби розгону Майдану гурт «Kozak System» запропонував записати пісню «Брат за брата», яка фактично стала гімном протестувальників. У записі пісні брали участь Марічка Бурмака, Тарас Чубай, Фома, Олег Собчук зі «С.К.А.Й.», Анжеліка Рудницька, Антін Мухарський та інші. На сцені Майдану виступали «Пікардійська терція», «Плач Єремії», «ТНМК», «Тартак», «MadHeads», «Мандри», «Ot-Vinta», «Гайдамаки», «С.К.А.Й.», «Фіолет», «Роллікс», «Лама». Виступали не тільки рок-колективи, але й поп- і навіть оперні виконавці. Мистецьке об'єднання «OstaNNя Барикада» публікувало на своєму сайті приблизний розклад виступів, а після Майдану видали антологію музичної сцени - збірку із 4-х дисків: «Музична сотня - листопад», «Музична сотня - грудень», «Музична сотня - січень», «Музична сотня - лютий». Артисти брали участь не тільки у мистецькій складовій протестів: гурт «Kozak System» привіз сто кожухів, сто пар валянків і калощ; «С.К.А.Й» і «Друга ріка» закуповували генератори і теплі речі; Марічка Бурмака днювала й ночувала на Майдані, а справжнім енерджайзером протесту стала Руслана. Всесвітньо відомий київський композитор і учасник протестів Валентин Сильвестров під впливом подій на Майдані створив свій диптих «...І вам слава, сині гори» та «Со святими упокой...» і присвятив його пам'яті загиблого Сергія Нігояна, а після вбивств на Майдані написав диптих, що радше нагадує знамениті фрагменти з реквієму - «Diesirae» і «Lacrimosa». «Ці звуки оплакування втілюють незгладиму скорботну атмосферу тих днів, і, в той же час, з них - «шляхом зерна» - народжується тихе очікування Великодня», - йдеться в описанні твору.

Читець. 26 лютого 2014 р. у Національній філармонії України відбувся благодійний концерт пам'яті Небесної Сотні. Звучали Шостакович, Гріг, Бетховен. Вхід був безкоштовний, а концерт трансливався на Майдан і на кількох українських телеканалах. За диригентським пультом - один з найвідоміших українських диригентів Роман Кофман. Майдан став справжньою українською культурною революцією. Газета «День» тоді писала: «На Майдані жива музика звучить майже завжди. Не та, що лунає зі сцени, а та, що народжується біля наметів, у будівлях КМДА та Українського дому, біля бочок з вогнем і навіть... на першій лінії барикад на Грушевського». Піаніно, скрипка, сопілка, бандура і обов'язково гітара, яка передавалася із рук у руки біля багаття, де грілися протестувальники; і митці-професіонали, і музиканти-аматори - таким був музичний тил Майдану. Безумовно, особливою подією став концерт на підтримку протестувальників Святослава Вакарчука зі старим складом гурту «Океан Ельзи». Рефрен пісні «Я не здамся без бою» став позивним протестувальників, а пізніше - українських воїнів, що стали на захист Батьківщини.

Пісня «Я не здамся без бою».

Читець. Відбувся блискучий геппінг, який об'єднав музикантів з протестувальниками на тлі революційних майданівських інсталяцій у мерехтінні ліхтариків мобільних телефонів. Орест Лютий підкреслював, що музиканти виконують дві місії - підтримку бойового духу і фіксування подій в усталених мистецьких формах. Окрім виступів на

сцені, музичні твори про Майдан, що були написані в цей період, швидко розповсюджувались Інтернетом. Вкрай складно назвати всіх музикантів, які брали участь у протестах зими 2013–2014 рр. Супер-хітом стала «Горіла шина, палала» за мотивами народної пісні «Горіла сосна, палала...». В акапельному виконанні гурту «Пікардійська терція» народна лемківська пісня «Пливе кача по Тисині» проводжала героїв Небесної Сотні в останню путь. Вперше ця пісня, за свідченнями, прозвучала на Майдані Незалежності у січні 2014 р., після смерті білоруса Михаїла Жизневського, оскільки це була його улюблена пісня. Його друзі ввімкнули «Гей, пливе кача» під час прощання з ним. Сильне смислове наповнення пісні, накладене на спогади трагічних днів Майдану, перетворили пісню на одну із найсильніших за емоційною силою пісень. Крім «Пікардійської терції», цей твір виконували «Плач Єремії», Капела ім. Л. Ревуцького, хор Київської православної богословської академії

М.Глінка «Розлука

Читець.

*«Небесна Сотня»...Юнаки,
батькиїх імена мені ніколи не забути –
Вони ж за мене полягли,
Так як і ти, що захищали Крути.
Щемить у грудях, і душа болить
За долю мого рідного народу.
Але у серці іскра ще горить,
І не втрачаю віру у свободу.*

«Пливе кача по Тисині». Хвилина мовчання.

На Майдані, не тільки на його сцені, але й серед протестувальників, були барабанщики, трубачі, бандуристи, цимбалісти. 13 грудня 2013 р. відбулася акція барабанщиків, які вийшли на Майдан підтримати протестувальників. Проте найвідоміші барабани Майдану - козацькі. Цимбалісти на Майдані виконували неймовірний рок, який зафіксували і зробили частиною відео кінематографісти з об'єднання «BABYLON'13». Лозунг «Трембіти заграли - гуцули повстали» не залишився абстракцією - трембіти дійсно заграли на барикадах Майдану.

Сторінка 4. Поезія

Читець. Українські поети відразу зреагували на трагічні події Майдану. Мар'яна Савка тоді писала:
*Мій Господи, ти, наковтавшись прогірклого
диму,*

*В пільмі й у пожежі, та, зрозуміло, без каски,
Стоїш за плечима в синів найдорожчих - незримо*

Щоб руки простерти, якщо їм судилося впасти.

Величезну популярність здобуває поезія «Никогда мы не будем братьями», яку Анастасія Дмитрук, студентка КНУТКіТ написала після загибелі героїв Небесної Сотні. Тут вже немає місця для веселощів і сарказму, - тільки для болю трагічних висновків. Трохи наївний, може, занадто простий для снобів вірш відверто назвав своїми іменами речі, про які у ті часи почали думати мільйони людей. Вірш також миттєво поширився в Інтернеті, - спершу у виконанні авторки, а потім як пісня: він був покладений на музику і виконаний литовськими музикантами.

Читець.

*Немає кращих парфумів,
Ніж запах диму Майдану,
Піду у центр столиці,
Його з повітря дістану.
Пропахла куртка, волосся,
Пропахли щокі і руки,
У ньому світлі обличчя,
У ньому вигуків звуку,
Каналка з чорного хліба,
І смак імбирного чаю,*

*І пряний запах свободи
На повні груди вдихаю.
У нім людська відчайдушність,
Людська безстрашність і віра
І наша вся Україна
У лапах хижого звіра,
І висота барикади,
І попіл чорної шини,
І муки від катування,
Й велика гідність людини,
І кров на білому снігу,
І смерть заради Вітчизни,
Щоб грудьми друга прикрити,
Як небезпека нависне.
Візьму я куртку сховаю,
Носить не буду і прати,
Щоб через декілька років
Цей запах знову згадати,
Щоби постали в уяві
Оті буремні події,
І перемоги, і втрати,
І шлях до здійснення мрії.
І жоден в світі дизайнер
Таке не зможе створити,
Воно само утворилось
Від того, що пережили.
Немає кращих парфумів,
Ніж запах диму Майдану.
Від Львова і аж до Криму
Пропахла ним Україна.*

Читець.

*Я-києвлянин, «я-киянин»,
Я-горожанин, «я-миський»,
«Львів'янин він», а он – кримчанин!
А я – такої, а він – такий.
Я не делю друзей и «друзів»,
Но не люблю «брехню» и ложь,
Не подчиняюсь, «не корюся»,
Чужого «не чіпай», не трожь!
Люблю Отчизну, «Батьківщину»
«Тут все моє», здесь все мое...
«І, якщо треба – то загину»
Или погибну за нее.
Пойми же, друг мой, право слово,
«Їй Богу, зрозумій мене».
Два языка, «дві різні мови»,
А сердце, «серце лиш одне».*

Читець. Визмку, у час протистояння, видавництво «Просвіта» опублікувало збірку поезій Дмитра Павличка «Вірші з Майдану». А весною 2014 р. чернівецьке видавництво «Букрек» презентувало першу збірку поезій про Небесну Сотню, куди увійшли вірші, написані як поетами-аматорами, так і відомими авторами. Серед них - Дмитро Павличко, Мар'яна Савка та інші. Час стрімко відносить Майдан у минуле. Майбутні покоління сприйматимуть його не тільки через історичні праці, але й через мистецтво, зокрема прозу. Проте проза вимагає більше часу і обробки матеріалу. Певно, вже найближчим часом Майдан увійде до основних сюжетів українських і іноземних письменників. У 2015 р. вийшла книга «Щоденники Майдану» Андрія Куркова, яку він називає у першу чергу не літературою, а документом, «збіркою вражень, почуттів і побачених».

Журналістка, шеф-редактор «Лівого берегу» Соня Кошкіна опублікувала політичне розслідування «Майдан. Нерозказана історія», в якому надає свій варіант подій, що розгорталися на і довкола Майдану. Працівники служби новин різних телеканалу «1+1» видали фото-альманах «94 дні. Євромайдан очима ТСН» у стилі соціальної мережі Facebook, зафіксувавши на папері основні новинні події тієї зими. Їм вдалося не лише відновити хронологічний

порядок, але й відобразити емоції, переживання, роздуми тих, хто створював революції і тих, хто за цим спостерігав, співпереживав, допомагав.

Український інститут національної пам'яті розпочав улітку 2014 р. масштабний проект «Майдан: усна історія», а саме збірку відео й аудіо-свідчень активістів Євромайдану, що стануть основою для архіву Майдану і ґрунтовною джерельною базою для істориків, режисерів-документалістів, соціологів, психологів, істориків.

Сторінка 5. Перформанс.

Читець. Політичні акції на Майдані так чи інакше перетворювалися на перформанси. Бійців «Беркуту» обсилали м'якими іграшками, активісти ставали перед силовиками із дзеркалами замість плакатів. Проте з перенасиченого креативом Євромайдану окрема яскрава сторінка, безумовно, належить численним перформансам з жовто-блакитним піаніно, прикрашеним зірками Євросоюзу, яке вперше з'явилося біля Адміністрації Президента на розі вулиць Банкової та Лютеранської 7 грудня 2013 р. Встановив інструмент перед кордоном міліції та зіграв на ньому 64-й опус Шопена молодий львівський музикант Маркіян Мацех. Організував він це разом зі своїм батьком, Олегом Мацехом, і другом, Андрієм Меаковським. Ідея полягала в тому, щоб відповісти мистецтвом і добротою на насильство. «Піаніно - це соціальний експеримент, - вважає Маркіян. - Тепер його доля в руках тисячі людей. Я впевнений, що з ним все буде добре. Дуже хочу, щоб такий предмет став символом Майдану. Вдень його має бути видно, а вночі - чути». Ідея вуличного піаніно є поширеною у світі. Арт-проект «Зіграй на мені, я твоє» британського художника Люка Жерама стартував у 2008 р. і швидко став міжнародним: до нього долучилися уже 4 мільйони людей у всьому світі. На фоні гострого протистояння в Києві, що набувало все більш трагічних і жорстоких рис, вуличне піаніно набуло інших змістів. Воно стало інструментом

свободи, символом революції. Після Банкової піаніно помандрувало на Хрещатик, до Київської мерії, де перетворилося ледь не на частину укріплення революційної барикади. Цьому запобігла піаністка Антуанетта Міщенко, студентка Національної музичної академії України ім. Петра Чайковського, розташованої просто на Майдані Незалежності. Вона врятувала інструмент і стала грати на ньому для людей, що потягнулися за прихистком від морозу до зайнятої протестувальниками будівлі мерії. Піаніст Богдан завжди ховав обличчя за балаклавою задля особистої безпеки. В ефірі «Громадського телебачення» він розповів, що заграв на «інструменті свободи» випадково, коли прийшов підтримати протестувальників на Банковій; потім грав ночами біля Київської мерії, підтримуючи людей. Хтось зняв його гру і виклав у YouTube з написом «Екстреміст дорвався до піаніно». Ранком Богдан прокинувся знаменитим. Причиною популярності Богдан назвав те, що учасники протестів - культурні й освічені люди. У лютому 2014 р. жовто-блакитне піаніно побувало на барикадах Грушевського: замість бойових гранат і куль лунала музика... Після Києва до акції «Інструмент свободи» долучилися Львів, Донецьк, Дніпропетровськ, Вінниця, Ужгород, Кіровоград, Одеса, Суми та інші обласні центри, де з'явилися вуличні піаніно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах. pdf URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%85.pdf>
2. Книга пам'яті України, 2004. – 460 с.
3. Мусієнко Н. Мистецтво Майдану URL: <http://uartlib.org/allbooks/istoriya-ukrayinskogo-mistetstva/nataliya-musiyenko-mystetstvo-majdanu/>
4. Головна сторінка Національної бібліотеки України для дітей . URL: <http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7392>
5. Палає Київ у вогні URL: <http://www.nebesnasotnya.in.ua/>

І.І. Головатюк,

учитель музичного мистецтва Черкаської гімназії №9 імені О.М. Луценка Черкаської міської ради

ВОКАЛЬНЕ ВИКОНАВСТВО ЯК ФОРМА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ТА УЧИТЕЛЯ

Одним із основних завдань сучасної школи є створення такої системи навчання і виховання, яка б забезпечувала освітні потреби кожного учня відповідно до його нахилів, інтересів, можливостей. Нині гостро постає завдання удосконалення освітнього процесу з музичного виховання, ранньої професіоналізації молодого покоління, забезпечення відповідних умов навчання, стимулювання їх внутрішніх сил до саморозвитку і самовиховання.

Уроки музичного мистецтва в освітній школі мають унікальну можливість і здатні ввести дитину в діалогічний простір культури, залучити її до творчості та розкриття здібностей. Вивчення предмета музичного мистецтва передбачає не лише слухання музичних творів різних композиторів, створення умов для їх сприймання, але й виконання музики учнями. Нелегким завданням викладача є навчити дітей усвідомленому слуханню класичних творів, надати ключ до їх розуміння та співпереживання,

оцінити красу мелодій. Не менш важливим завданням є навчити учнів виконувати музику, пропустити її через свої власні почуття, наповнити її своїми власними емоціями, «пережити» її внутрішню драматургію, збагатитись духовно, підняти від слухача і «споживача» музики на щабель вище-до її безпосереднього творця разом з композитором, тобто до рівня виконавця. Таку можливість у закладі загальної середньої освіти дає процес співу (вокального виконавства) на уроках музичного мистецтва, на класних, загальношкільних заходах, гурткових заняттях, різноманітних творчих конкурсах, концертних програмах, тощо.

Із історії вокального виховання

Основи методики вокального виховання дітей в Україні заклали вітчизняні педагоги-музиканти Д.Бортнянський, В.Верховинець, М.Дилецький, Ф.Колесса, М.Леонтович, М.Лисенко, С.Людкевич, К.Стеценко, Б.Яворський.

Новим етапом розвитку музично-естетичного виховання в Україні стали часи «розвиненого соціалізму» (1970 – 1980 рр.). У цей час до музичної діяльності і естетичного виховання залучаються широкі верстви народних мас, твориться «масове» мистецтво, яке людині праці допомагало б розвиватись, відпочивати і сприяло б розквіту держави. Мистецтво мало б надихати людей на самовіддану працю на благо всього народу та заради світлого майбутнього.

В кінці ХХ ст. Україна здобуває незалежність, що стало новим поштовхом до розвитку національної освіти, культури, мистецтва і педагогічної науки. Накреслюються шляхи до подолання кризових явищ в галузі музично-естетичного виховання, що виникли в кінці ХХ ст. [1]. Терміни «музична культура» і «музично-естетичне виховання» педагогічна наука незалежної України глибоко досліджує і вивчає.

Навчання співу на сучасному уроці музичного мистецтва

У наш час, коли всі ми оточені і споживаємо масову культуру, а її найпоширенішою формою є естрадна пісня, необхідно орієнтувати дітей на вивчення та популяризацію творчості кращих українських композиторів і виконавців (В.Івасюка, О.Злотника, І.Кириліної, Н.Май, Т.Кароль, О.Пономарьова, Т.Петриненка, І.Бобула, кращих місцевих митців).

Спів – це виконання музики за допомогою голосу. Саме вокальне виконання вважається одним із найстародавніших видів музичного мистецтва. Музикальний акомпанемент зазвичай допомагає супроводжувати спів, однак можна обійтись і без нього [2].

Для того, щоб оволодіти голосом та співом, необхідно вчитись. На уроках музики учні повинні навчатися співу, а не просто співати. Навчання співу складається із розвитку слуху, художнього смаку і у формуванні правильних «співочих» навичок.

Учитель на своїх уроках повинен навчати дітей правильного звукоутворення, користування диханням, вмінням співати протяжно, навчити дикції, чистого інтонування, вокалу без супроводу, умінню співати в колективі. Вироблення цих навичок відбувається не одразу, а поступово.

У практичній діяльності педагога-вокаліста на уроках музичного мистецтва в загальноосвітній школі прийдеється вирішувати декілька проблем, пов'язаних з процесом співу:

1. Неточність інтонування.
2. Швидка втома голосового апарату.
3. Тихе, невиразне звучання.

У результаті практичного педагогічного досвіду було напрацьовано багато прийомів і методів як ліквідувати ці та інші недоліки. Ці методи і система занять дають дітям можливість отримувати задоволення від процесу співу, перейти рубіж від «я хочу» до «я можу».

Перш за все, необхідно підходити до співу як до надзвичайно складного психофізіологічного процесу, в якому беруть участь слух, голос, легені, діафрагма, голова. **Постановка правильного звуковидобування та знання діапазону дитячих голосів** мають при цьому першорядне значення. У роботі із формування вокальних навичок повинні діяти два основних принципи, а саме: «Не нашкодь!» та «Не вмієш сам, не навчай інших!». Особливо важливе значення у вокальній педагогіці має скрупульозний підбір вправ та робота над ними. З перших занять вокалом учням необхідно дати розуміння музики як мистецтва звуків, а звуки потрібно точно і вірно виконувати (інтонувати). Ніхто не має права вимагати від людини, яка не вміє ходити, робити складні танцювальні піруети. Спочатку людина вчиться ходити, а вже потім

вчиться танцювати, але починає з простих рухів. Такі при співі потрібно навчитись правильно співати окремі звуки, послідовності із двох, трьох, чотирьох звуків різної висоти і тривалості, а вже потім, по мірі розвитку голосового апарату та засвоєння вокальних навичок переходити до розучування пісень та іншого репертуару.

Кожному віковому періоду відповідають свої особливості звучання, які пов'язані з анатомо-фізіологічними особливостями розвитку голосу дитини.

Для розвитку дитячих голосів, педагогу потрібно знати діапазон голосу дитини. **Діапазон** – це обсяг звучання голосу, інструменту, мелодії чи звукоряду, який можна визначити інтервалом між найнижчим і найвищим звуком. Так, наприклад, у шестирічній дитини діапазон не досить великий, тому що голосовий апарат ще не сформований. Інтервал, у якому найкраще звучить голос шестирічньої дитини: мі 1 – соль 1, фа 1 – ля 1, тому для уроків з вокалу на перших заняттях обирають нескладні мелодії, обмежені за діапазоном (пісні мають охоплювати три-чотири звуки).

Далі під час навчання діапазон пісень повинен розширюватися. У роботу включають пісні, поспівки, побудовані на звуках тонічного тризвуку, окремих фрагментах ладу, в основі яких лежать складніші інтервальні співвідношення. Особливу увагу необхідно приділяти виконанню вокальних вправ. Вправи повинні бути присутні на кожному уроці. Вправи виконують два важливих завдання, а саме :

1. Розспівування, тобто «розігрів» голосового апарату.

2. Розвиток слуху та відпрацювання різноманітних співочих навичок (постановка голосу).

Під час формування співочих навичок необхідно в першу чергу потрібно брати до уваги найкращі тембральні якості голосу. При правильному звукоутворенні в робочому діапазоні виникає відчуття «зручності» співу, свободи голосу, можливості вільно «тягнути» звук.

Важливим елементом вокального виконавства є формування навичок чіткої дикції. Для того, щоб сформувати правильну та чітку дикцію, учням необхідно займатись спеціальними вправами для дикції. Особливо для цього рекомендується промовляти тексти з чіткою вимовою та енергійною подачею голосних букв і підкресленою вимовою приголосних.

Педагогам варто приділяти більше уваги учням, що мають хороші вокальні дані та не навантажувати їх надмірно. Варто зауважити, що для збереження та розвитку голосу дитини у майбутньому необхідно правильно ним користуватись і дотримуватись всіх рекомендацій щодо вокальних методів та технік.

Вокальні знання та навички учні отримують на все життя і будуть застосовувати їх у майбутньому, саме тому досить важливо закласти правильний фундамент одразу з дитинства. Отже, займатись вокалом з учнями повинні лише спеціалізовані фахівці та професійні вокалісти, які добре володіють методиками навчання вокалом. Однак, ще не всі педагоги ознайомлені з такими методиками і досить часто забувають враховувати шкідливість голосного співу, який застосовується на концертах.

Якщо постійно співати досить голосно, – це призводить до втрати голосу та його дзвінкості. Динаміка в голосі розвивається не одразу, а поступово, тому поспішати з її розширенням небезпечно. Треба зазначити, що у дітей, які займаються вокалом можна помітити значну кількість дефектів у голосі, наприклад, незмикання та в'ялість голосових зв'язок. Основною причиною цього є відсутність голосового режиму та недогляд за дітьми.

При розучуванні вокально-педагогічного та концертного репертуару велику увагу необхідно приділяти диханню, емоційному змісту кожної фрази окремо та твору в цілому. Інтерпретація музичних творів передбачає пошук учнями в музиці особисто значущих смислів, співзвучних власному духовному світові.

Вершиною занять вокалом на уроках в загальноосвітній школі є **концертний виступ** (вокальне виконавство) на святкових заходах, конкурсах, концертах. На сцену слід виносити лише добре вивчені твори, створивши перед виступом ситуацію успіху. Діти повинні мати бажання вийти на сцену, бути впевненими в своїх силах донести до слухача задум композитора та виконати твір на найкращому рівні.

У власному виступі досить важливо розкрити **авторський задум** пісні, а для цього необхідно створити образ за допомогою перевтілення. Для того щоб перевтілитися в образ необхідно злитися з уявним персонажем і психофізичним станом артиста. Вокалісту, щоб відтворити характер виконуваної композиції необхідне «власне прочитання» задуму автора, власне бачення та розуміння дійсності, яка зображена у композиції, а також своє ставлення до сьогодення.

Саме тому у процесі підготовки учнів до концертного виступу викладач повинен звертати увагу дітей на спостереження, художні асоціації, емоційне сприйняття дійсності, що відображається у творі. Адже саме ці аспекти є важливими для формування та реалізації художнього образу твору у процесі його виконання на сцені.

Для успішного виступу необхідно підібрати **правильний сценічний образ**, дотримуватись авторського задуму композиції та створити необхідні умови виконавцю для сценічної самореалізації. При виборі інтерпретації авторського тексту потрібно опиратись на особистість виконавця, а також на його проникнення в характер і стилістику твору. Врахувавши авторський задум композитора і поета, артист створює свою інтерпретацію твору та сценічного образу.

Велику роль для створення художнього виконання і сприйняття глядачами концертного виступу відіграють **костюми та хореографічні рухи**. Від костюму артиста залежить великий процент його успіху. Артисту, що готує постановку номера досить важливо враховувати мову костюму та настрій, який необхідно донести глядачеві. Естрадний вокаліст спілкується з залом та публікою використовуючи свій голос, а найбільшим союзником та помічником в цьому для нього є мікрофон.

Психологічні аспекти виступу на сцені

У сучасному естрадному співі важливе місце посідає хореографія, без якої виступ є неповним. Артисту не обов'язково танцювати, достатньо красиво та ритмічно рухатися, і виступ сприйматиметься набагато виразніше і з візуальної, і з музичної точки зору.

Одним із основних компонентів виступу естрадного співака на сучасній сцені є хореографія та сценічний рух. Від правильного розуміння їх задач і можливостей, від органічного поєднання з вокалом багато в чому залежить повнота розкриття ідей і образів твору. Складні задачі із виховання високого рівня психофізичних якостей і пластичності тіла розв'язуються перш за все завдяки тренуванню за допомогою спеціальних вправ.

Виконавська та педагогічна практика свідчить, що співаки мають великі труднощі в умінні поєднувати вокал з рухом, непідготовлені виконавці

мають задишку під час співу з танцем, що значно знижує якість вокального виконання [3]. Спів під час руху, танцю – процес, складний для співака. Тому в класі під час роботи з дітьми необхідно в систематичні вокальні заняття включати й танцювальні рухи. Такі комплексні уроки добре впливають на роботу голосового апарату, активізують дихальну мускулатуру, знімаючи фізичні «затиски».

Викладач вокалу має постійно шукати разом з учнем точні виразні жести, міміку, за необхідності – танцювальні рухи, які б відповідали образному змісту виконуваного твору. І. Е. Кох у навчально-методичному посібнику «Основи сценічного руху» зауважив, що «рухливість процесів вищої нервової діяльності в області руху вокалістів в середньому дещо нижче, ніж у студентів драматичних навчальних закладів. У співаків спостерігається також деяке відставання в координації рухів і рівні рухової пам'яті» [4, с. 34]. Це пояснюється цілеспрямованою увагою до процесу співу. Враховуючи це, рекомендується танцювальні та пластичні рухи доводити до автоматизму спочатку без вокалу, а потім вже поєднувати зі співом. Під час індивідуальних занять викладач має фіксувати увагу як на позитивних, так і на негативних аспектах розвитку учня – вокаліста в різні періоди навчання. На уроках повинна панувати сприятлива творча атмосфера. Адже виховання голосу – тонкий психофізіологічний процес створення високопрофесійного співака-митця [3].

Досить важливим для вокаліста на сцені «задати» настрій та атмосферу свята, а не страху. Страх існує там, де є недоучений текст, не розуміння образного змісту та інші недопрацювання учнів та педагога. Страх – головний ворог творчості.

Естрадний виступ базується на величезній концентрації творчих зусиль для втілення художнього образу за мінімального часу. Співак на естраді є лідером – співбесідником, здатним примусити себе слухати, підпорядковувати собі глядачів під час виступу. Уміння впливати на зал, налагодити з аудиторією пряме спілкування – це ті специфічні уміння, якими має оволодіти кожний сучасний естрадний співак.

Велике значення для успішного виступу дітей на класних та шкільних заходах є залучення батьків в якості учасників творчого процесу. Батьки можуть допомагати в пошитті костюмів, в театралізованих та хореографічних постановках, в якості солістів у спільному виконанні та ін. Спільна творча діяльність знімає психологічні бар'єри, духовно збагачує та зміцнює сім'ї, має велике виховне значення для творчого розвитку підростаючого покоління нових громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія і практика музичного виховання. URL: <https://studfiles.net/preview/5721059/page:3/> (дата звернення: 10.06.2018).
2. Вокальне мистецтво. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/2sidlecka_praktychna_kulturologiya_ch1/content/roz14.html (дата звернення: 08.09.2018).
3. Ткаченко Т. Особливості викладання естрадного вокалу на музично-педагогічних факультетах педагогічних вузів України. Молодь і ринок: наук. журнал. 2011. Вип. №1 (72). С. 10- 13.
4. Кох І. Е. Основи сценічного руху: підруч. Київ, 1966. 34 с.

В.М. Скляр,

учитель музичного мистецтва;

В.В. Орел,

учитель математики Черкаської спеціалізованої школи № 13

I - III ступенів Черкаської міської ради

НАРОДНА ПІСНЯ І НАТУРАЛЬНІ ЧИСЛА В МИСТЕЦЬКІЙ СПАДЩИНІ АНАТОЛІЯ СОЛОВ'ЯНЕНКА

ІНТЕГРОВАНІЙ УРОК МАТЕМАТИКИ І МУЗИКИ ДЛЯ 5 КЛАСУ

Мета: формування предметних компетентностей:

- повторити і закріпити знання, вміння, навички учнів додавати, віднімати, множити, ділити натуральні числа, розв'язувати задачі на ці дії; повторити і систематизувати знання учнів з теми «Натуральні числа»;

- ознайомити з особливостями понять «народна музика, побутова пісня», засобами математики та музики ознайомити учнів з життям і творчістю А.Б.Солов'яненка;

- розвивати творчі здібності учнів, виховувати ціннісне ставлення до музичної культури минулого і сучасності.

Формування ключових компетентностей:

- спілкування державною мовою - доречно та конкретно вживати в мовленні математичну термінологію, чітко, лаконічно та зрозуміло формулювати думку;

- математична компетентність – розвивати вміння виконувати дії з натуральними числами, розв'язувати рівняння та

- текстові задачі з використанням усіх дій з натуральними числами;

- уміння вчитися впродовж життя – організовувати та планувати свою навчальну діяльність;

- соціальна та громадянська компетентності – вміння працювати самостійно, в групах, виділяти та виконувати власну роль у командній роботі.

- виявлення спільних закономірностей і елементів музики й математики; розвиток логічного й абстрактного мислення;

- дати уявлення про цілісність світу і взаємозв'язок шкільних предметів,

- міжпредметної естетичної – виявляти естетичне ставлення до світу в різних сферах діяльності людини, оцінювати предмети і явища, їх взаємодію, що формується під час опанування різних видів мистецтва.

Тип уроку: інтегрований.

Обладнання та наочність: телевізор, комп'ютер, підручник, мультимедійна презентація, музичний центр, музичний інструмент.

Хід уроку

1. Організаційний етап.

Клас поділяється на 3 команди згідно із отриманими геометричними фігурами (квадрат, коло, трикутник), які розкладені на столах.

Музичне привітання.

2. Перевірка домашнього завдання.

Домашнє завдання з математики. Перевіряють консультанти – діти.

Учитель. Доброго дня, діти! Чи виникли питання при виконанні домашнього завдання? В кінці уроку зберу зошити для перевірки.

Мотивація навчальної діяльності учнів.

Асоціативний куш.

Учитель. Які асоціації викликають у Вас слова: «математика, музика, школа» (лежать на столах). Підберіть по декілька слів до кожного з понять, наприклад:

- математика- задачі, додавання, ... ,
- Музика - пісня , слухати, ... ,
- Школа – клас, парта, ...

Повідомлення теми та мети уроку.

Учитель математики. Записуємо дату і тему уроку: «Пісня живе серед нас. Натуральні числа» .

Епіграфом нашого уроку є вислів найвідомішого фізика А. Ейнштейна «Математика і музика потребують єдиного мислення».

Учитель. Засобами математики та музики на уроці ознайомимо вас з творчістю А. Солов'яненка. Для цього ми повторимо дії з натуральними числами, пригадаємо розв'язування рівнянь та задач. Спробуємо знайти, що є спільного між математикою і музикою, відшукаємо аналогії, а також спробуємо знайти спільні точки дотику точної науки математики і прекрасного, витонченого мистецтва – музики, зокрема, народної пісні.

Математика та музика – два шкільних предмети, два полюси людської культури.

Учитель музики. Слухаючи музику, ми переносимось у магічний світ звуків. Розв'язуючи задачі, ми поринаємо у логічний та точний світ чисел. Ми не задумуємося над тим, що світ звуків та простір чисел з давніх часів знаходяться поруч один з одним.

Надзвичайним скарбом нашого народу завжди була пісня. Українці співали в будень і в свято, в рідному домі і на чужині, виливали свою радість і тугу. Та найголовніше, що розкриває для нас народна пісня, – це ставлення до всього, що відбувається в житті людей. І саме такі пісні становлять окремий пласт народної творчості і називаються побутовими.

Бесіда.

Пригадайте, які пісні називаються побутовими?

Які групи пісень належать до них?

Які пісні називають козацькими?

Для чого призначені колицькі пісні?

Про що розповідають ліричні пісні?

(Учні пригадують визначення «побутові пісні» та їх жанри: козацькі, дитячі, ліричні, жартівливі, колицькі і т.д.)

5. Актуалізація опорних знань і вмінь.

Учитель математики. А зараз усний математичний тест. (тест у програмі Learning up).

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ УСНИХ ВПРАВ

У вас на екрані тест – уважно читаємо, хто готовий підіймає руку і дає відповідь, і перевіряємо:

1. Яке з чисел є коренем рівняння: $x: 746 = 10$?:

А) 7 460 Б) 746 В) 74 006 Г) 7 046

2. З автобуса на зупинці вийшло 15 пасажирів.

Дев'ятеро з них пішли до пішохідного переходу, а решта

людей почали переходити дорогу, попереду автобуса. Скільки людей порушили правила дорожнього руху?

A) 10 Б) 9 В) 6 Г) 5

3. Обчисліть: $28:4-3$.

A) 14 Б) 28 В) 4 Г) 3

4. Подайте 5032 м у кілометрах і метрах.

A) 5км 32 м Б) 50км32 м В) 532км 10м Г) 500км32 м

5. Біля школи ростуть каштани та берези. Каштанів росте 9, а беріз – у 3 рази більше. Скільки дерев росте біля школи?

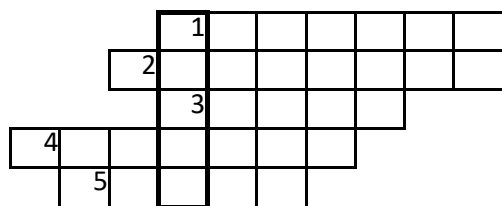
A) 46 Б) 27 В) 12 Г) 36

6. В Оленки двокопійсних монет стільки, скільки десятикопійсних. Усього у неї 60 к. Скільки грошей в Оленки двокопійсними монетами?

A) 0 монет Б) 5 монет В) 60 монет Г) 2 монети

2. Наступне завдання – робота в парах.

Розв'язати кросворд. (лежить на столах).

1. Геометрична фігура, яка має початок і не має кінця (промінь).

2. Частина прямої, обмежена двома точками (відрізок).

3. Результат дії додавання (сума).

4. Результат дії віднімання (різниця).

5. Не крива (пряма).

А тепер прочитайте слово, яке утворилося по вертикалі (пісня), як зв'язок математичних термінів та музичних понять.

5. Невелика довідка про творчість А.Б.Солов'яненка.

Анатолій Солов'яненко народився в місті Сталіно (нині — Донецьк) в шахтарській сім'ї. Після закінчення середньої школи вступив до Донецького політехнічного інституту, де закінчив аспірантуру і працював викладачем на кафедрі інженерної геометрії. Усі ці роки удосконалював вокальне мистецтво у заслуженого артиста УРСР, видатного співака-тенора Олександра Коробейченка, брав участь у концертах художньої самодіяльності.

У 1962 був запрошений до Київського театру опери та балету, проходив стажування в театрі Ла Скала (Мілан), де став лауреатом конкурсу «Неаполь проти всіх». З 1965 — соліст Київської опери. У 1967 році був удостоєний звання заслуженого артиста УРСР, у 1975 — народного артиста СРСР.

У репертуарі Солов'яненка — 17 оперних партій, багато арій, романсів, народних пісень. Широкою є географія гастролей співака: Болгарія, Румунія, НДР, Японія, Австралія, Канада... Кілька сезонів він проспівав у нью-йоркському «Метрополітен-опера», де виконав партії в операх Р. Штрауса, Дж. Верді, П. Масканьї.

Народні українські пісні в його виконанні стали взірцем майстерності для всіх наступних співаків.

У 1980 році Солов'яненко став лауреатом Ленінської премії, грошову винагороду за неї він передав у Фонд Миру. У 1997 році отримав премію ім. Т. Г. Шевченка.

Серед найкращих партій: Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Фауст (в однойменній опері Шарля Гуно), Альфред («Травіата» Дж. Верді), Надір («Шукачі перлин» Ж. Бізе), Рудольф («Богема» Дж. Пуччіні) та ін. Світові знавці оперного співу визнали, що виконання Солов'яненком партії

герцога в «Ріголетто» Дж. Верді було найкращим — вершиною майстерності.

Учитель музики. Народна пісня завжди була невичерпним джерелом для творчості багатьох композиторів та виконавців. І сьогодні на уроці ми ознайомимося з творчістю відомого українського виконавця А.Б.Солов'яненка, якого називали українським соловейком і одним з найкращих тенорів у світі. Діти, пригадайте, «тенор – це ... високий чоловічий голос.

КОЛЕСО ІСТОРІЇ (розшифровка QR кодів)

Учитель музики. У вас а партах на яскравожовтих листочках лежать зашифровані у QR коди цікаві факти з життя та творчості А.Б.Солов'яненка, считайте їх за допомогою своїх смартфонів та поділіться з іншими:

Він виступав на сценах відомих театрів світу - «Метрополітен-опера», «Ла Скала», Великого театру.

Йому пропонували залишитися в Італії і Росії, але серце Анатолія Борисовича назавжди було віддане Україні. 30 років він прослужив у Національному театрі опери і балету.

Пам'ятник співаку встановлено у Києві на вулиці Інститутській, там же і встановлена меморіальна дошка (вул. Інститутська, 16).

Учитель музики. А. Солов'яненко народився 25 вересня 1932 року, 25 вересня 1999 усі шанувальники таланту Анатолія Борисовича відзначали 67 років з дня його народження. У цей день його ім'я з теплою у серці і невимовною вдячністю згадували не тільки в Україні, а й у багатьох країнах світу.

Ми маємо змогу почути його спів – народні пісні, його улюблені, які Анатолій Солов'яненко неповторно виконував на сценах багатьох столиць світу, як справжній українець, партіот своєї Батьківщини. Ви почуєте українські народні пісні: «Чорнії брови», «Ніч яка місячна» та «Місяць на небі» (Звучить відео підбірка трьох укр. нар. пісень).

Обговорення прослуханої музики

- Який характер пісень?

- До якої групи народних побутових пісень належать ці пісні?

- Яка пісня найбільше сподобалась? Чому?

7. Колективне розв'язування вправ.

Учитель математики. Які чудові пісні! Я бачу, діти, що ви як зачаровані. Справді, таке диво може зачарувати будь-кого. Але мало хто знає, що А.Б.Солов'яненко мав математичну освіту: він закінчив Донецький політехнічний інститут і викладав у ньому нарисну геометрію. (Нарисна геометрія — це розділ геометрії, що вивчає методи зображення тривимірних об'єктів, сьогодні ви знаєте це поняття, як 3D).

І коли у квітні 1962 р. на звітному концерті у Києві виступив молодий інженер, зал був приголомшений, журі вражене, а дирекція столичного театру опери і балету запросила його на роботу у свій колектив.

Завдання 1. Давайте обчислимо скільки років та місяців пройшло з того часу, якщо концерт відбувся 15 квітня 1962 р., а зараз листопад 2019.

Розв'язання:

$2019-1962=57$ років і $11-4=7$ місяців

Відповідь: 57 років і 7 місяців (перевірка-слайд)

Учитель музики. Понад 50 років минуло з того часу, а було ніби вчора. Шанувальники таланту А.Б.Солов'яненка ніколи не забудуть ще один його виступ – сольний концерт у столичному палаці культури «Україна» 1978 року. Публіка кричала «Браво!», «Браво!» і мало хто знав тоді, що це А.Солов'яненко склав свій випускний іспит на закінчення Київської консерваторії. Хоч уже

мав звання народного артиста, був визнаним і популярним у своїй країні і за кордоном.

Завдання 2. А було йому тоді... Скільки років, ви дізнаєтесь, розв'язавши рівняння : $16569+x=2716+13899$

Розв'язання:

$$16569+x=2716+13899,$$

$$16569+x=16615,$$

$$x=16615-16569,$$

$$x=46,$$

Перевірка: $16569+46=16615$.

Відповідь: А.Солов'яненко тоді було 46 років. (Слайд 6)

Фізкультхвилинка.

8. Групова робота. Завдання 1. (слайд 21)

Учитель математики. У кожній групі на партах є завдання. Розв'язавши їх, ви дізнаєтесь про цікаві факти із життя А.Солов'яненка і ознайомите з ними інших.

I група.

Сума трьох чисел дорівнює 4304. Перше з них у сім разів більше від другого, а третє дорівнює сумі першого та другого. Перше з чисел, те яке вас цікавить.

$$x+7x+(x+7x)=4304$$

$$16x=4304$$

$$x=269$$

Відповідь: $7 \cdot 269=1883$

Учитель музики. Стільки власних концертів дав А. Солов'яненко.

II група.

У саду ростуть вишні, яблуні та груші. Вишень було 84 дерева, що в 4 рази менше ніж яблунь і на 38 дерев менше ніж груш. Скільки всього дерев росло в саду?

$$1.84 \cdot 4=336(\text{д}), - \text{було яблунь};$$

$$2.84+38=122(\text{д})-\text{було груш};$$

$$3.336+84+122=542(\text{дерева})$$

Учитель музики. Стільки оперних партій виконав А. Солов'яненко.

III група.

Один робітник виготовляє 153 деталі за зміну, а другий – на 18 деталей більше. Скільки всього деталей виготовляють два робітники за 4 зміни, працюючи разом?

$$1.153+18=171 - (\text{дет.}) - \text{виготовляє II робітник за зміну};$$

$$2.171+153=324 (\text{дет.}) - \text{виготовляють робітники за 1 зміну разом};$$

$$3.324 \cdot 4=1296 (\text{дет.}) - \text{виготовляють два робітники за 4 зміни}.$$

Відповідь: 1296 деталі.

Учитель музики. У стількох оперних спектаклях співав А. Солов'яненко (перерва, представлення задал)

Учитель музики Ми маємо змогу почути його спів – українську народну пісню «Їхав козак за Дунай», яку Анатолій Солов'яненко неодноразово виконував на сценах багатьох столиць світу і яку сьогодні ми з вами розучимо.

(Звучить відео кліп пісні)

А) вокально-хорові вправи;

Б) робота над піснею.

Учитель музики. Жоден оперний співак не міг вважати свій спів досконалим, якщо він не пройшов італійську школу вокалу. А.Солов'яненко стажувався у міланському театрі. Подолати відстань від Донецька до Мілана йому було б набагато простіше засобами математики.

9. Індивідуальна робота.

Учитель математики. Розв'яжемо задачу. Хто перший розв'яже задачу буде її представляти.

З Донецька до Києва А.Солов'яненко вирушив потягом, який був у дорозі 13 годин і йшов зі швидкістю

58 км/год. З Києва до Мілана він летів літаком 3 години зі швидкістю 575 км/год. Яка відстань між оперними театрами Донецька та Мілану?

Згадаємо якою формулою будемо користуватися? ($S=v \cdot t$)

Схема

Розв'язання:

$$58 \cdot 13=754 (\text{км}) - \text{проїхав потягом};$$

$$575 \cdot 3=1725 (\text{км}) - \text{летів літаком};$$

$$754+1725=2479 (\text{км}) - \text{вся відстань}$$

Відповідь: відстань між оперними театрами Донецька та Мілану 2479 км.

Учитель музики. «Жодної хвилини, витраченої даремно, без користі» – ось життєвий девіз народного артиста А.Солов'яненка. І наша спільна праця на уроці не пройшла без користі для вас. Ви були активними, уважними.

До вашої уваги ще одне завдання, яке було задано кільком учням задалегідь – це проект «Пісні нашої родини»

Захист проектів з музики «Пісні нашої родини»(2 проекти).

Учитель музики. Ось і підійшов до кінця урок. Я вважаю, що кожен із вас знайшов ту невидиму ниточку, яка пов'язує математику і музику.

Підсумки уроку. Оцінювання.

Всі хто працював активно отримують гарні оцінки.

Рефлексія. Метод «Незакінчене речення».

Сьогодні на уроці я дізнався про ...

Мені сподобалося,

Я не знав, що

Мені потрібно повторити....

Мені запам'яталось...

Домашнє завдання. (Роздрукувати)

(QR код)

1. Знайти додаткові цікаві відомості про А. Б. Солов'яненка.

2. Обчислити значення виразів:

$$a) 608 \cdot 175;$$

$$b) 408000 : 170;$$

$$v) 315 : (162 + 12 \cdot 24 - 429).$$

3. Розв'язати рівняння :

$$238 : x = 14.$$

4. Одна сторона трикутника 15 см, друга – в 3 рази довша за першу і на 11 см коротша за третю сторону. Обчислити периметр трикутника.

Учитель математики. Дякую за активну роботу, за увагу, за спостережливість, уважність.

Мій настрій на уроці...(виходячи з класу на дошці діти кріплять свій настрій від уроку до обраного смайлика).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Музичне мистецтво: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів/ Л.Г.Кондратова. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013.176 с.:іл.

2. Математика. 5 клас: підручник для закладів загальної середньої освіти /-.Вид. 2-ге, доопрацьоване відповідно до чинної навчальної програми. – Х.: Гімназія,2018. –272 с.:іл.

3. Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. Математика. 5 клас: Збірник задач і контрольних робіт. Харків: Гімназія,2013.144 с.:іл.

4. Павкович І.І.Інтегрований урок математики і музики для 5 класу «Прекрасний і винятковий Солов'яненко». URL: <https://urok-ua.com/intehrovanyj-urok-matematyky-i-muzyky-dlya-5-klasu/>

5. Солов'яненко А. Б./ URL:<http://bit.ly/2P2zYwi>

6. Терещенко А. Анатолій Солов'яненко URL: umka.com.

О.О. Ходаковська,

викладач математики Черкаського державного бізнес-коледжу

ВИБІРКОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.

ГРАФІЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВИБІРКУ

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ

З АЛГЕБРИ ТА ІНФОРМАТИКИ, 11 КЛАС

Мета:

навчальна: ознайомити учнів з поняттям математична статистика; ввести поняття вибірки, варіаційного ряду; формувати поняття про вибіркові характеристики, правила їх підрахунку та їх практичне значення; відпрацювати навички та методи обробки статистичних даних; залучити уміння роботи з програмою Microsoft Excel для обробки вибіркових даних, сформувати уміння застосовувати знання в комплексі;

розвивальна: розвивати світогляд учнів, їх логічне мислення; вдосконалити вміння учнів застосовувати методи математичної статистики для розв'язування прикладних задач; розвинути вміння проаналізувати й узагальнити результати; вміння працювати у групі; показати широке коло застосування статистики в навколишньому світі.

виховна: виховувати любов до предмета, впевненість в собі, вміння об'єктивно оцінювати власні знання; сприяти формуванню основних життєвих компетентностей; виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню пізнавального процесу, розвитку технічних умінь у процесі навчання; залучати до творчої діяльності.

Тип уроку: урок застосування знань, умінь і навичок.

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Обладнання: комп'ютерний клас, програмне забезпечення Microsoft Excel, мультимедійний проектор.

Дидактичне забезпечення: підручник, електронна презентація до уроку, конспекту уроку, картки з завданнями для роботи в групах, картки з завданнями для самостійної роботи.

Форми роботи: фронтальне опитування, робота в групах, практична робота, графічна робота, дослідна робота, метод програмованого контролю.

Хід уроку

Організаційний момент

Перевірка домашнього завдання, перевірка робочого стану комп'ютерів.

Повідомлення теми, мети та основних завдань уроку

Сьогодні на уроці ми навчимося обчислювати вибіркові характеристики розподілу вибірки, розв'язувати та аналізувати статистичні задачі з метою прийняття управлінських рішень не лише завдяки математичному апарату, але й уже здобутим умінням і навичкам роботи з електронними таблицями.

Мотивація навчальної діяльності учнів (постановка проблеми)

Безперечно сьогодні очевидним є величезний вплив комп'ютерного аналізу в питаннях управління, прийняття рішень, різного роду дослідженнях та, зокрема, у розв'язанні завдань теорії ймовірностей та математичної статистики в бізнесі.

Програмне розв'язання багатьох важливих задач теорії ймовірностей та математичної статистики звільняє від трудомістких ручних обчислень, а також забезпечує при цьому високу точність виконуваних обчислень при обробці статистичних даних досить великого об'єму.

Як приклад, засобами Excel (що входить до складу пакета Microsoft Office) можна розв'язувати такі важливі задачі теорії ймовірностей та математичної статистики, як:

- побудова простої випадкової вибірки заданого об'єму;
- впорядкування та організація даних у вигляді розподілів частот, накопичених частот, подання здобутих розподілів у графічному вигляді;
- обчислення числових характеристик вибірки (вибіркового середнього, дисперсії, середньоквадратичного відхилення).

Актуалізація опорних знань учнів (фронтальне опитування)

Попередньо опрацювавши вдома відповідну літературу, учні повинні дати відповіді на наступні питання:

1. Які завдання розв'язує математична статистика?
2. Що розуміють під генеральною та вибірковою сукупностями?
3. Що розуміють під варіантою?
4. Що таке мода і медіана?
5. Як обчислити відносну частоту?
6. Що таке гістограма? Як визначити крок гістограми?
7. Як побудувати графік емпіричної функції розподілу?
8. Назвати основні характеристики вибірки.

Формування вмінь і навичок учнів (робота в групах, практична робота, графічна робота)

Основна частина заняття буде умовно розбита на два види навчальної діяльності:

- відпрацювання навичок обчислення числових характеристик вибіркових даних з використанням статистичних формул;
- формування навичок обчислення числових характеристик вибіркових даних на основі умінь у роботі з електронними таблицями Excel (вводити дані, будувати й редагувати графіки, формувати дані на робочому листі).

Вчитель розбиває учнів на групи (по чотири особи в кожній) для виконання запропонованих практичних завдань.

Перелік практичних завдань**I. Обчислення числових характеристик вибірових даних з використанням статистичних формул****Задача № 1.** Задано вибірку об'ємом $n=40$:

10, 13, 10, 9, 9, 12, 12, 6, 7, 9,
 8, 9, 11, 9, 14, 13, 9, 8, 8, 7,
 10, 10, 11, 11, 11, 12, 8, 7, 9, 10,
 14, 13, 8, 8, 9, 10, 11, 11, 12, 12.

Побудувати розподіл вибірки. Обчислити вибірове середнє, дисперсію, середньоквадратичне відхилення, моду та медіану для заданої вибірки. Побудувати гістограму та графік емпіричної функції розподілу.

Задача № 2. Ряд вибірки має вигляд:

а) 5, 3, 7, 4, 6, 4, 6, 9, 4: б) 4, 3, 3, 7, 6, 4, 9, 4, 6, 5.

Обчислити моду, медіану, вибірове середнє, дисперсію, середньоквадратичне відхилення.

Задача № 3. Взутий цех повинен випустити 1000 пар кросівок молодіжного фасону. Для визначення того, скільки кросівок і якого розміру потрібно випустити, були виявлені розміри взуття у 50 випадковим чином вибраних підлітків. Розподіл виявлених розмірів за частотами подано в таблиці:

Розмір x_i	36	37	38	39	40	41	42	43	44
Частота n_i	2	5	6	12	11	7	4	2	1

Скільки кросівок кожного розміру буде виготовляти фабрика?

Задача № 4. На одне місце токаря претендують два робітники. Для кожного з них встановили випробувальний термін, на протязі якого вони повинні були виготовляти однакові деталі. Результати їх роботи подано в таблиці:

День тижня	Кількість деталей, виготовлених за день	
	Першим робітником (X)	Другим робітником (Y)
Понеділок	52	61
Вівторок	54	40
Середа	50	50
Четвер	48	55
П'ятниця	46	44

У кого із робітників стабільність продуктивності праці вища?

II. Обчислення числових характеристик вибірових даних за допомогою програми Excel**Завдання № 1.** Для вибірки із Задачі № 1:

	Завдання	Відповідна функція в Excel
A	Побудувати розподіл частот по заданим інтервалам у вигляді вертикального масиву	ЧАСТОТА (масив даних, масив інтервалів)
Б	Обчислити вибірове середнє	СРЗНАЧ (число1; число2;...)
В	Обчислити дисперсію	ДИСПР (число1; число2;...)
Г	Обчислити середньоквадратичне відхилення	СТАНДОТКЛОНП (число1; число2;...)
Д	Обчислити моду та медіану	МОДА (число1; число2;...) МЕДИАНА (число1; число2;...)
Е	Побудувати гістограму	Діаграма → Гістограма
Є	Побудувати графік емпіричної функції розподілу	Діаграма → Гістограма → Звичайна гістограма

Завдання № 2. Для вибірки із Задачі № 2:

	Завдання	Відповідна функція в Excel
A	Обчислити моду	МОДА (число1; число2;...)
Б	Обчислити медіану	МЕДИАНА (число1; число2;...)
В	Обчислити вибірове середнє	СРЗНАЧ (число1; число2;...)
Г	Обчислити дисперсію	ДИСПР (число1; число2;...)
Д	Обчислити середньоквадратичне відхилення	СТАНДОТКЛОНП (число1; число2;...)

Завдання № 3. За даними задачі № 3 потрібно:

Завдання	Рекомендації для роботи в Excel
Обчислити кількість кросівок кожного розміру, яку буде виготовляти фабрика	1) ввести в рядок формул вираз $1000 \cdot n_i / 50$, де n_i - частота розподілу взуття кожного розміру, 2) скопіювати вказану формулу для інших варіант.

Завдання № 4. За даними задачі № 4 потрібно:

Завдання	Рекомендації для роботи в Excel
Визначити, у кого із робітників стабільність продуктивності праці	1) обчислити значення дисперсії для кожного робітника окремо; 2) потім порівняти отримані значення (менше значення дисперсії характеризує стабільність продуктивності праці).

Завдання № 5. Для обчислення середньої врожайності озимої пшениці зі кооперативне поле площею 2000 га було поділено на 20 рівних ділянок пі. Фактичний урожай на кожній ділянці наведено в таблиці:

x_i , ц/га	25	30	35	40	45
n_i	2	3	8	4	3

Потрібно:

1. Побудувати полігон відносних частот і $F^*(x)$.
2. Обчислити x_b , s_b , R , V .
3. Знайти Mo^* , Me^* .

Завдання № 6. 200 однотипних деталей пі після шліфування були піддані контрольним вимірюванням, результати яких наведено в таблиці хі:

x_i , м	3,7	3,8	3,9	4	4,1	4,2	4,3	4,4
n_i	1	22	40	79	27	26	4	1

Потрібно:

1. Побудувати полігон відносних частот, $F^*(x)$.
2. Обчислити x_b , s_b , R , V .
3. Знайти Mo^* , Me^* .

Завдання для самостійної роботи (дослідна робота)

Розв'язати задачі та зробити практичні висновки.

Задача 1. Виграші, які припадають на один білет у кожній з двох лотерей (у тис. грн.), мають такі закони розподілу:

X	0	10	50	100
p	0,9	0,06	0,03	0,01

Y	0	10	50	100
p	0,85	0,12	0,02	0,01

Якій з цих лотерей ви віддали ю перевагу?

Задача 2. Молокозавод випускає молоко різної жирності. У продуктових магазинах міста, для яких завод виробляє молоко, серед навмання вибраних 50 покупців молока було проведено опитування про те, молоко якої жирності вони споживають. Результати опитування відображено в таблиці:

Жирність молока (у %)	0	0,5	1	1,5	2,5	3,5	5
Частота	10	6	4	5	12	7	6

Запропонуйте рекомендації молокозаводу по об'єму випуску молока кожного виду, якщо молокозавод повинен випускати 2000 літрів молока щоденно.

Підсумок уроку

Після виконання усіх запропонованих завдань вчитель пропонує порівняти результати, отримані використанням статистичних формул, і результати, отримані при роботі з електронними таблицями Excel. Вчитель наголошує на тому, що:

1. результати, отримані різними засобами обов'язково повинні співпадати;
2. при обробці великого об'єму статистичних даних доцільно використовувати програмне розв'язання;
3. розв'язуючи статистичні задачі засобами Excel, ми не лише отримуємо точні результати, але й не маємо справи із трудомісткими обчисленнями.

За результатами виконання практичних завдань учням виставляються оцінки відповідно до рівня засвоєних знань, активності у груповій роботі.

Творче завдання

На основі соціального опитування мешканців міста на будь-яку економічно-соціальну тематику скласти вибірку об'ємом не менше 100. Обчислити основні числові характеристики цієї вибірки. Побудувати гістограму та графік функції емпіричного розподілу. Перевірити отримані результати обробки статистичних даних за допомогою таблиць Excel.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булига К.Б., Барановська Л.В. Практикум з теорії ймовірностей та математичної статистики. Київ: Вид-во Європ. ун-ту., 2000. 128с.
2. Гмурман В.Е. Теорія ймовірностей і математична статистика: навч. посібник для вузів. Москва: Вища школа. 1997. 479 с.
3. Козира В.М. Технологія уроку математики . Тернопіль: Астон, 2002. 52 с.
4. Нелін Є.П. та ін. Алгебра. 11 клас: підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: академічний рівень, профільний рівень. Харків: Гімназія, 2011. 448 с.
5. Сазоненко Г.С. Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник. Київ: Гопак, 2000. 340 с.
6. Тюрин Ю.Н., Макаров А.А. Статистичний аналіз на комп'ютері. Москва: ІНФРА, 1998.528 с.
7. Ходаковська О.О. Теорія ймовірностей та математична статистика. Збірник задач. Черкаси, 2013. 92 с.

В.Д. Щепетна,

викладач історії, заступник директора з виховної роботи Золотоніського коледжу ветеринарної медицини БНАУ

ТАЄМНИЧІ ГРАНИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ІСТОРИЧНОГО БРЕЙН-РИНГУ**

Мета: поглибити, розширити та узагальнити знання учнів з історії України княжої та козацької доби; активізувати пізнавальну діяльність учнів, навчити учнів застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях; виховувати здоровий дух суперництва, почуття патріотизму та любові до рідного краю та його історії.

Обладнання: плакати, емблеми, мультимедійні пристрої, підсилювальна апаратура

Від автора. 14 жовтня відзначається в нашій державі **День українського козацтва та День захисника України**. Саме 14 жовтня, в день **Покрови Пресвятої Богородиці**, з 1990 р. відзначається свято запорозького козацтва. Бо запорозькі козаки. особливо шанували Покрову. На Січі це свято було храмовим. Богородиця була їхньою заступницею в далеких походах, під її покровом вони не боялися ні розбурханої стихії, ні злих ворожих сил. Її зображення було вибите на хрестах, які носили козаки. Священною для кожного козацького лицаря на Січі була Покровська церква, від її порога січовики вирушали на захист рідної землі і з подякою за порятунок поверталися до неї після походів.

Саме восени на Покрову козаки часто проводили загальновійскову Раду, де переобирали кошового отамана і старшину. Першу церкву на честь Покрови запорожці побудували в 1659 р. на Чортотлицькій Січі. За свідченням Д.І.Яворницького, за час існування Січей було побудовано 13 церков Покрови Богородиці. Крім того, Покрова уособлювала ще й материнство – святе поняття для козаків.

Після зруйнування Січі запорожці захопили з собою за Дунай і образ Покрови. І відзначивши це велике свято, ми вишануємо наше славне козацтво, проведемо історичну вікторину і дізнаємося, що ви пам'ятаєте про період Козаччини на Українських землях.

14 жовтня також вважається офіційною датою створення УГА, легендарної армії нащадків українських січових стрільців і запорозьких козаків. А з минулого року указом Президента України Петра Порошенка 14 жовтня святкується, як День захисника України.

Козацтву належить особливе місце в історії України та в історичній пам'яті українського народу. Тому цілком доречно, що ці свята ми святкуємо разом. Напередодні такого чудового свята варто в школах проводити заходи, присвячені цій події. Пропонуємо розглянути методичні рекомендації стосовно проведення історичного брейн-рингу.

ПРАВИЛА ГРИ

1. Гра проводиться між двома командами одночасно з використанням дзвіночків.

2. Завдання команд – дати правильні відповіді на всі поставлені запитання раніше, ніж це зроблять інші граючі команди. За кожну правильну відповідь, дану вчасно й раніше за інші команди, команда одержує один бал.

3. Ведучий оголошує раунд, ставить запитання й вимовляє слово «час», при цьому він запускає механізм відліку часу на обмірковування.

4. Команда, що бажає дати відповідь, сигналізує про це дзенькотом дзвіночка.

5. Після того, як команда одержала право відповіді, капітан команди називає гравця, який буде відповідати, і цей гравець починає говорити не пізніше, ніж через три секунди після одержання права відповіді. Якщо гравець досить довго не відповідає, обмежуючись загальними фразами, ведучий має право позбавити команду права відповіді. Рішення ведучого з цього приводу оскарженню не підлягає.

6. Якщо відповідь правильна, то ведучий зупиняє обговорення й присуджує команді, що дала відповідь, бал. У протилежному випадку ведучий оголошує, що відповідь не правильна, і знову запускає механізм відліку, дозволяючи грати решті команд.

7. Якщо всі команди дали неправильну відповідь на питання або закінчився час на обговорення, питання знімається і бал за нього не присуджується нікому.

8. Команда, що продзвонила у дзвіночок до того, як був пущений механізм відліку часу, вважається такою, що зробила фальшстарт, і вибуває з обговорення поточного питання. Для решти команд подається команда «час» і запускається механізм відліку часу.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДЕЙ У ГРІ «БРЕЙН – РИНГ»

1. **Відповідь вважається правильною, якщо:**

- а) розкрито зміст запитання з достатнім ступенем конкретизації;
- б) форма відповіді збігається з формою запитання.

2. **Відповідь вважається неправильною, якщо:**

- а) команда дала два чи більше варіанти відповіді;
- б) відповідь не відповідає критеріям правильної відповіді;
- в) у відповіді допущено грубі помилки (неправильно названо імена й назви, наведено спосіб дії тощо), що спотворюють зміст відповіді.

За наявності у відповіді додаткової інформації власне відповіддю вважається фраза або слово, що прямо відповідає на запитання. Неточності в додатковій інформації не враховуються, якщо вони не змінюють суті відповіді.

ОБСЛУГОВУВАННЯ ІГОР «БРЕЙН – РИНГ».

1. **Ведучий зобов'язаний:**

- строго дотримуватися порядку гри, вчасно включати й виключати відлік часу, чітко й розбірливо зачитувати запитання;
- не допускати психологічного тиску на гравців, бути максимально коректним і об'єктивним в оцінці відповідей;
- перед початком турніру представляти команди одна одній, глядачам, а також представитися самому;
- перед кожним раундом повідомляти рахунок гри;
- у випадку неправильної відповіді команди, що відповідає першою, користуватися лише фразою «Відповідь неправильна» та повідомляти залишок чистого часу;
- за наявності претензій команд прийняти їх усі до початку чергового туру;
- ознайомитися з ігровим матеріалом до початку гри й усвідомити зміст запитань, що задаються;

- попереджати команди про можливість зняття їх зі змагання у випадку неспортивного поведіння.

2. Ведучий має право:

- не зараховувати відповідь команди, що не відповідає критеріям оцінювання правильності відповіді;
- не приймати під час гри протестів від граючих команд та інших осіб;
- звертатися за консультативною допомогою до обраних ним помічників з метою ухвалення рішення в складній ігровій ситуації;
- не зараховувати відповідь команди чи позбавляти її права відповіді і разі втручання в процес гри сторонніх осіб;
- позбавляти права присутності на грі (у залі) осіб, які допустили втручання в процес гри;
- позбавляти права участі в змаганні команду, що допустила під час гри некоректне поведіння щодо ведучого, судді, суперників або глядачів.

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

Викладач. За правильності ведення гри і підрахунком балів буде стежити наше поважне журі.

Ведучий. Наші Команди. До ігрових столів запрошуємо команди. Звертаю вашу увагу, шановні гравці, після кожного запитання має прозвучати слово «час», аж потім можуть ввімкнутися кнопки.

ПИТАННЯ ДО ГРИ

1 гра

- Назва холодної зброї у козаків? (**Шабля**)
- Як називався турецький човен. (**Галера**)
- Який з атрибутів застосовувався для скликань козаків на військову Раду у Січі? (**Литаври**)
- Видатний козацький гетьман, організатор морських походів. (**Сагайдачний**)
- Чим займався військовий тлумач? (**Перекладав документи і переговори з іноземцями**)
- Якою добою починається світова періодизація? (**Палеоліт**)
- У якому році було прийняте християнство в Київській Русі? (**988**)
- Музичний символ держави. (**Гімн**)
- Як називається дана нагрудна прикраса і яким народам вона належала? (**Золота пектораль**).

2 гра

- Найвідоміший козацький танок. (**Гопак**.)
- Скільки існувало ВСЬОГО Запорозьких Січей? (**8**)
- Як називався козацький човен? (**«Чайка»**)
- Який гетьман очолив Визвольну війну українського народу? (**Хмельницький**)
- Як називалось козацьке житло? (**Курінь**)
- Яка доба була після палеоліту? (**Мезоліт**)
- Хто з князів загинув через свою жадібність? (**Ігор**)
- Основний Закон України. (**Конституція**)

3 гра

- Найвідоміша козацька страва. (**Куліш**.)
- Як називається символ гетьманської влади? (**Булава**)
- Як називалися козаки, що несли службу польському королю? (**Реєстрові**)
- Хто був гетьманом Правобережної України у др. пол 17 ст.? (**Петро Дорошенко**)
- Головний турецький невільничий ринок. (**Кафа**)
- Яка доба була між мезолітом і енеолітом? (**Неоліт**)
- Хто з князів Київської Русі першим прийняв християнство? (**Аскольд**)
- Знак держави, міста чи роду. (**Герб**)
- Кого зображено на слайді? (**Княгиня Ольга**). Розповідь про неї

4 гра

- На які дві частини Дніпро розділило Україну? (**Лівобережну і Правобережну**)
- Цей предмет називали «душею козака», а ще - «носогрієйкою». Для кожного запорожця це був своєрідний талісман, з яким не розлучалися за жодних умов! (**Люлька**/
- Як називається атрибут влади, яким скріплялися державні документи? (**Печатка**)
- Гетьман, який очолив козаків у Хотинській війні? (**Сагайдачний**)
- Турецько-татарські напади на українські землі. (**Набіги**)
- Яка доба була після неоліту? (**Енеоліт**)
- Кому з князів належить документ «Руська правда». (**Ярослав Мудрий**)
- Полотнище певного кольору чи поєднання кольорів, офіційна емблема держави. (**Прапор**)
- Кого зображено на слайді? (**Князя Святослава**). Розповідь про нього.

5 гра

- Де розташовувались козацькі табори? (**Запорозька Січ**.)
- Скільки осіб максимально могла вмістити козацька «чайка»? (**70**)
- Чим козаки висікали вогонь? (**Кресало**)
- Хто очолив Запорізьку Січ після Богдана Хмельницького? (**Іван Виговський**)
- Держава на півдні України, що виникла в XV ст., - Кримське ... (**Ханство**)
- Яка доба була після бронзового віку? (**Залізний вік**)
- Хто збудував Десятинну церкву? (**Володимир Великий**)
- Україна здобула її 24 серпня 1991 року. (**Незалежність**)
- Кого зображено на слайді? (**Ярослава Мудрого**). Розповідь про нього.

6 гра

- Як козаки голосували? (**Підкидали шапку**)
- Якої довжини була козацька «чайка»? (**20 м.**)
- Де відбулася перша битва в ході визвольної війни? (**Під Жовтими Водами**)
- Назвіть прізвище гетьмана, який працював в еміграції? (**Пилип Орлик**)
- Хто зруйнував Запорізьку Січ?
- В яку добу приручили собаку? (**Мезоліт**)
- Хто з князів започаткував податкову реформу? (**Ольга**)
- Що святкує Україна щороку 28 червня? (**День конституції**)

7 гра

- Яку зброю козаки вважали чесною, справедливою? (**шабля**/
- Скільки великих порогів існувало на Дніпрі? (**9**)
- В якому місці зберігалися всі військові клейноди, крім гармат? (**церква**)
- Назвіть гетьманську династію? (**Хмельницькі**)
- Слайд № 9 Що зображено на слайді? (**перша запорізька січ**)
- Чим займався військовий обозний? (**керував артилерією**)
- В яку добу з'явилася «людина розумна»? (**палеоліт**)
- Хто збудував Софійський собор? (**Ярослав Мудрий**)
- Що святкує Україна 14 жовтня? (**День захисника України**)

8 гра

- Як називалися широкі козацькі штани? (**Шаровари**)
- Як називався чоловік, що керував козацьким куренем? (**Курінний отаман**)

- Острів, на якому було засновано першу Запорозьку Січ. (**Мала Хортиця**)
- Хто з гетьманів зруйнував найбільший невідомий ринок? (**Сагайдачний**)
- Чим завідував військовий довбиш? (**Військовими литаврами**)
- В яку добу існувала трипільська культура? (**Енеоліт**)
- Хто був сином князя Ігоря? (**Святослав**)
- Що святкує Україна 22 січня? (**День соборності України**)

9 гра

- Кому вхід на Січ був суворо заборонений? (**Жінкам**)
- Голова козацького уряду. (**Гетьман**)
- Засновник першої Січі. (**Д.Вишневецький**)
- Як козаки ховалися у водоймах від ворога? (**Під водою дихали через очеретинку**)
- Останній гетьман України? (**Кирило Розумовський**)
- Назвіть перший кочовий народ на території України? (**Кімерійці**)
- Хто з князів прибав свій щит на воротах Царгорода? (**Олег**)
- Ця річ була така ж важлива і цінна для козака, як і шабля – носили її у спеціальному чохла на поясі, або ж ... за халявою чобота. (**Пожжа**)

10 гра

- Як називається довгий козацький чуб? (**Оселедець**)
- Народний співець, оспівувач подвигів козаків. (**Кобзар.**)
- Що означає слово «козак»? (**Вільна людина**)
- Назвіть гетьмана, у якого брат Тиміш, а батько Богдан? (**Юрій Хмельницький**)
- За яку провину козакам була смертна кара? (**Зрада**)
- Яку тварину людина приручила першою? (**Собаку**)
- Кого з князів називають «сватом всієї Європи»? (**Ярослава Мудрого**)
- Де знаходилась резиденція Б. Хмельницького? (**У Чигирині**)

РЕЗЕРВНІ ЗАПИТАННЯ

1. Особа, яка очолює сотню. (**Сотник**).

2. Головний ворог козаків. **Козаки воювали проти Росії завжди**. Звісно, не лише проти них. Вони взагалі були доволі розкуті у питанні вибору ворогів. Той факт, що українці та росіяни є православними християнами, антірохи не заважав козакам воювати проти московитів. Воювали з Росією вони об'єднуючись і з католицькою Польщею, і з лютеранською Швецією, і з мусульманами сунітського напрямку з Кримського ханства та Османської імперії. Таких прикладів дуже багато: кримсько-український похід на Москву і Казань **1521 року**, Лівонська війна **1558–1583 років**, московсько-польська війна **1609–1618 років** (частина "Смутних часів" у Росії), Смоленська війна **1632–1634 років**, численні протистояння доби Руїни **1657–1687 років**, повстання Петра Іваненка (Петрика) у **1692–1693 роках**, участь у війнах Швеції і Туреччини проти Росії у **1708–1714 роках**, підтримка запорозькими козаками Коліївщини **1768 року** тощо. Ба більше, 400 років тому, восени **1618 року**, військо гетьмана **Петра Сагайдачного** разом із польсько-литовською армією здійснило спустошливий похід на Москву. Українці вже штурмували російську столицю і вибивали таранами Арбатські ворота.

3. Назва козацького війська. **Військо Запорозьке**. Військо Запорозьке – це офіційна назва козацької держави на чолі з гетьманом, яку створив Богдан Хмельницький у 1648–1649 роках під час антипольського повстання. Її не слід плутати із Запорозькою Січчю, яка зберігала

політичне самоуправління у складі гетьманської держави та обирала своїх кошових отаманів. Для кращого розрізнення, Січову організацію називали Військо Запорозьке Низове. Гетьманську ж державу сучасні історики часто іменують "Гетьманщина". Основу армії Гетьманщини становили реєстрові козаки. Запорозькі ж козаки до реєстру не входили. Гетьманщина поділялася на полки (військові та адміністративно-територіальні одиниці). Запоріжжя – на паланки. Держава Військо Запорозьке проіснувала до 1764 року. Остання Запорозька Січ – до 1775-го.

4. У країнах Сходу – найвищий титул держави правителя. **Шах** - титул монарха в деяких країнах Близького та Середнього Сходу. Титул падишаха вважався аналогом імператорського титулу. У деяких турецьких мовах слово «падишах» (паша, патша) означає «цар», «імператор» та вживається переважно щодо російських імператорів.

5. Острів на Дніпрі, де козаки збудували першу козацьку фортецю. Перша козацька фортеця, так званий «**городок Вишневецького**», була побудована у середині XVI століття на о. Хортиця (нині – територія міста Запоріжжя). Писемна згадка про Запорізьку Січ з'являється вперше у 1551 році. Польський історик М. Бельський (1495– 1575 рр.) у своїй книзі «Всесвітня хроніка» повідомляє, що на початку XVI століття на Хортиці збиралися козаки для нагляду за переправами, промислом і для боротьби з татарами. На той час дванадцять порогів перетинали Дніпро від берега до берега і тяглися вздовж течії майже на 100 км, а потім ріка розливалася в широку заплаву – Великий Луг, де було багато проток та островів (понад 250). У різні часи Січ розташовувалася на різних островах

6. КОЗАЦЬКА СИМВОЛІКА

Символи-відзнаки державної і військової влади називалися клейноди. До них належали гетьманська булава, бунчук, стяг, печать, пернач, корогви, литаври, значки, бубни, тростинки й труби.

Вони зберігалися з великою шанобою. Військові клейноди належали усьому війську і вручалися обраній на відповідну військову посаду старшині. Так само січові, полкові та інші клейноди належали тому чи іншому утворенню і вручалися обраній військовій і цивільній старшині.

Герб Війська Запорізького – постать козака, озброєного мушкетом і шаблею — виник приблизно в другій половині XVI ст. Узаконив його Стефан Баторій у 1578 р. Цей герб вперше зображено на печатці Війська Запорозького в 1595 р. за гетьманування Григорія Лободи. Упродовж існування козацтва цей символ залишався незмінним. Він зображався на головних печатках Війська Запорозького та Гетьманщини, на прапорах, портретах, іконах, у рукописах, друкованих виданнях.

Корогва – прапор Війська Запорозького, найбільша святиня козацтва. Військова відзнака влади гетьмана України, кошового отамана Запорозької Січі, полковника, сотника; зберігалася у хорунжого.

Корогва з гербом Мазепи, взята 1706 під Несвіжем в Михайла Микошинського. Найчастіше золотом вишивали образ Покрови Пресвятої Богородиці – заступниці козацтва, або козака з шаблею та мушкетом, траплялися також образи святих. Історичний герб короги — малинове тло з білим хрестом. (Малиновий колір є в геральдиці кольором шляхетності й рицарства, перемоги та відваги). В нижній частині герба шляхетські роди зображували свої ініціали (у Вишневецьких це були зірка і півмісяць). Після загибелі легендарного Байди козаки продовжували використовувати його прапор. З часом зірка і півмісяць відпали, лишився білий хрест на малиновому тлі. Козацькі прапори були також блакитного, жовтого, жовто- блакитного, малинового, червоного й чорного кольорів, на яких

відбивались родові знаки тих гетьманів, які були при владі. Значок, менший прапор, заступав у будні корогву військовою та полковою, відзнака сотні куреня.

Булава – символ гетьманської влади або кошового отамана на Запорізькій Січі. Це була палиця з горіхового дерева довжиною 50 – 70 см. зі срібною чи визолоченою кулею на кінці.

Бунчук – відзнака гетьмана і кошового під час військових походів – це древко завдовжки 2 – 2,5 метри із золотою кулею, на якій було підвішене кінське волосся й червоні мотузки як символ гетьманської влади.

Печатка – символ влади судді. Нею скріплювались всі документи Війська Запорізького, видані кошем універсали, привілеї, дипломатичне листування.

Каламар – символом влади військового писаря.

Литавери – відзнака довища. Без ударів довища в литавери не можна було скликати січову раду.

В кінці гри потрібно підбити підсумки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калакура Я. С. Історичні джерела URL: <http://www.mobile.pidruchniki.us>. Назва з екрана.
2. Лобов В.Н. Из истории военной хитрости [текст]. Военная хитрость: Из теории и истории. Москва: Военное издательство, 1992. С. 65 – 66.
3. Уривалкін О.М. Етнографічні загадки [текст]. Загадки минулих часів. Київ: КНТ, 2007. С. 284 – 285.
4. Уривалкін О. М. Таємничі грані історії [текст]. Таємничі грані історії. Київ: КНТ, 2007. 340 с.
5. Козацька символіка. URL: <https://sites.google.com/site/svyatoshinstation/kozaki>
6. Брейн-ринг, присвячений Дню козацтва «Душу – Богові, життя – Україні, честь – собі!». URL: http://historykunceve10.blogspot.com/p/blog-page_65.html

О. В. Гасаненко,

заступник директора з навчальної роботи, учитель трудового навчання Золотоніської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Черкаської обласної ради

ВИГОТОВЛЕННЯ ВИРОБІВ З ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО МАТЕРІАЛУ

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК» НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У РАМКАХ ПРОЕКТУ

Освіта в Україні завжди посідала чільне місце. На сьогодні випускники наших шкіл, які вирішили отримати вищу освіту за кордоном, мають попит і мають високу оцінку їх підготовки. Тому що стара школа давала великий обсяг знань та прививала такі якості, як дисциплінованість та відповідальність. Але час не стоїть на місці, нові технології та зміни в соціальних аспектах життя потребують змін та реформ в освіті. Одним з головних мінусів старої школи є її авторитарність, яка не давала розглядити особистість кожного учня. Навчання було зорієнтоване на середньостатистичну дитину. Між вчителем та учнем буда неможливість відстань. Вчитель завжди мав рацію, його слова, методи викладання предмета не заперечувалися і не обговорювалися. Учень завжди був пасивною виконавчою ланкою в цьому тандемі.

У новій сучасній школі акцент переноситься на нові стосунки між вчителем та учнем, де вони виступають вже як партнери. Особливо ця партнерська співпраця відслідковується на уроках трудового навчання в рамках проектної діяльності учнів, де формуються компетентності через одну із

змістовних ліній, зокрема «Екологічна безпека та сталий розвиток». Діти разом з вчителем в статусі партнерів вибирають виріб для проектування та його створення. Починаючи від творчого задуму до кінцевого результату планують всі етапи його виготовлення.

Етапи проектно-технологічної діяльності учнів

І. Організаційно-підготовчий етап

1.1. Пошук проблеми. Усвідомлення проблемної сфери

У час, коли наша планета змінюється, змінюється природа, люди усвідомлюють наслідки своєї життєдіяльності і починають більше піклуватися про навколишній світ і працювати над відновленням

екології. Будуються підприємства з перероблювання сміття, випускаються електроавтомобілі, чистяться водойми. Кожна людина також може зробити свій внесок. Хтось менше купує пластика, хтось здає батарейки в спеціальні пункти приймання. Ми теж можемо зробити свій вибір.

Ми задавали собі такі питання:

1. Що особисто я можу зробити для покращення екології? (Бо кожен з нас є частиною великого і навіть самий маленький внесок, може змінити життя нашої планети.)

1. Де я можу замінити синтетику на органіку?

2. Який виріб я можу пошити з натуральної тканини?

3. Для чого мені це потрібно?

Із запропонованих вчителем виробів вирішили шити сумки з екологічно чистого матеріалу, що з легкістю замінять поліетиленові пакети, які ми беремо з собою в магазин та які будуть слугувати нам набагато довше.

1.2. Постановка мети і завдань творчого проекту

Мета: скласти план виготовлення сумки з екологічно чистого матеріалу, продемонструвати етапи роботи над виробом, презентувати еко-сумку з оздобленням власного дизайну.

Завдання:

- усвідомити вагомість виготовленого виробу,
- дослідити літературу з даної теми;
- розробити технологію пошиття сумки господарської;
- виготовити сумку та оздобити її за власним баченням;

Об'єкт: еко-сумка.

1.3 Історичні відомості. Історія виникнення сумок походить з письмової літератури XI ст. Це були мішечки для монет та для фарб, для написання ієрогліфів. Вони кріпилися на шнурку навколо пояса. У XIII столітті почали шити сумки зі шкіри та полотна, які можна було носити через плече. У XVII столітті сумки набули вишуканості. Їх почали оздоблювати вишивкою та дорогоцінним камінням. Масово сумки почали виробляти на час вікторіанської епохи. І в наш час сумка є одним з необхідних аксесуарів.

1.4. Формування основних параметрів і граничних вимог. Сумка господарська також є популярним видом тари для походів в магазин, текстильного упакування товарів, презентацій і промо заходів. Пошиття еко-сумок в класичному виконанні, – це сумки прямокутної форми середньої довжини. Ці сумки виготовляють із льняної або бавовняної тканини, бо ці тканини міцні та мають гарні гігієнічні властивості.

Стандартні розміри сумки:

- 25 x 32 см;
- 42 x 35 см;
- 38 x 35 см;
- 35 x 40 см

Сумки добре виглядають з вишивкою або малюнком, вони практичні, зручні, екологічні. Розмір ручок сумок, як правило, коливаються довжиною від

30 до 60 см і шириною – 2,5-3 см. Також в еко-сумках може бути глибина, найчастіше вона буває від 6 до 12 см. Форма сумки визначається формою основної деталі.

II. Конструкторський етап.

2.1. Складання ескізу. Учні з допомогою вчителя роблять робочий ескіз виробу з описом. Сумка прямокутної форми має одну основну деталь і ручки-дві деталі. Зрізи основної деталі: верхній та бічний.

2.2. Добір матеріалів та економічне і екологічне обґрунтування. Учитель пропонує на вибір три види тканини: *бавовняну, льняну та двунитку*.

Всі ці тканини міцні, мають гарні санітарно-гігієнічні властивості. Але ми зробили детальний аналіз всіх цих тканин, розрахувати собівартість виробу та провівши екологічну експертизу, вирішили зупинитися на двунитці. У більшості випадків під словом «двунитка» мається на увазі бавовняна тканина полотняного переплетення. Вона має такі властивості:

- велика міцність;
- стійкість до зношування;
- значна щільність поверхні;
- термостійкість;
- висока опірність механічним впливам;
- здатність зберігати розміри;
- добре пропускає повітря та вологу;
- інертність до дії бактерій;
- економічно вигідна ціна.

Для **виготовлення сумки господарської** потрібно спочатку визначити необхідну кількість тканини. Це роблять так: до мірки довжини основної деталі додають 6 см на обробку верхніх зрізів. До ширини сумки додають 3 см на обробку бічних зрізів.

Витрату тканини на ручки розраховують таким чином: до мірки довжини додають 8 см, а до ширини – 2 см.

Перед викроюванням деталей сумки необхідно підготувати викрійку: позначити напрямок поздовжньої нитки, назви зрізів та припуски на обробку.

Розрахунок матеріальних витрат.

Ціна на матеріали для пошиття двох сумок склала = 81 грн

Витрата електроенергії включає в себе:

- а) робота на швейній машині = 2 год;
- б) волого- теплова обробка = 30 хв.

Ціна за 1 кВт год. електроенергії складає 90 коп
 $90 \times 2,5 = 2 \text{ грн } 25 \text{ коп}$

Всього на матеріальні затрати пошиття двох сумок пішло 83 грн 25 коп, на одну 41 грн 62 коп

2.3. Вибір інструментів, обладнання.

Учні підбирають інструменти та обладнання для виготовлення еко-сумки. Обладнання: електрична побутова швейна машина Janome, електрична праска, дошка для прасування.

Інструменти: ножиці, голки, булавки, сантиметрова стрічка, метрова лінійка, косинець.

2.4. Організація робочого місця. Учні організовують своє робоче місце, одягають спеціальний одяг, повторюють правила безпечної роботи з ножицями та голкою; розміщують на робочому місці матеріали та інструменти.

2.5. Вибір технології обробки деталей виробу, їх з'єднання та оздоблення.

Учні проводять аналіз виробу і визначають послідовність його виготовлення, шви, які будуть використовувати при обробці зрізів та з'єднання деталей, а також вид оздоблення.

Для того, щоб виготовити сумку, необхідно виконати такі види робіт:

1. Визначити розміри деталей виробу.
2. Побудувати креслення сумки.
3. Вирізати викрійки.
4. Викроїти деталі сумки.
5. Обробити зрізи і з'єднати деталі виробу
6. Оздобити виріб.
7. Випрасувати сумку.

III. Технологічний етап.

3.1. Виконання технологічних операцій

Перед розкладанням викрійки необхідно підготувати тканину:

- перевірити якість тканини;
- продекатувати;
- визначити лицьовий бік та поздовжню нитку;
- покласти тканину лицьовим боком на поверхню стола.

- малі деталі розміщують у проміжках між великими, стежать за тим, щоб напрям поздовжньої нитки, позначений на викрійці, збігався з напрямом поздовжньої нитки в тканині;

- викрійки приколюють шпильками і обводять по контурах спеціальною крейдою або сухим милом;
- не забувають про припуски на шви, нанесення контрольних точок; розкроювання проводять по лінії припусків на шви, при цьому нижнє лезо ножиць торкається поверхні стола.

3.2. Самоконтроль своєї діяльності

Учні протягом всієї роботи дотримуються послідовності виробу, технології всіх операцій, здійснюють контроль за технологічними картами.

IV. Заключний етап

4.1. Корегування виконаного виробу та оцінка якості. Учні перевіряють якість роботи та порівнюють виріб із зразком. Строчки рівні по всій довжині, ширина подвійного шва – 7 мм, ширина шва упідгин із закритим зрізом – 3 см 5 мм, шви добре припрасовані. Машинна закріпка на початку строчки

і вкінці. Ручки однієї довжини і ширини та пришиті на одній відстані від бічних зрізів. Стібки, якими пришиті деталі оздоблення з фетру, охайні та однакової довжини. Якщо виявляють недоліки, усувають їх.

4.2. Захист проекту.

Учні виконують демонстрацію виробів та захищають свій проект:

- сумка довговічна, має високі гігієнічні властивості;
- екологічно чиста;
- сумка має стійкість проти зношування;
- виріб має попит на ринку;
- всього на матеріальні затрати пошиття двох сумок пішло 83 грн 25 коп, на одну - 41 грн 62 коп- незначна собівартість проекту, середній рівень продажної ціни.

Розробка проекту з трудового навчання «Виготовлення виробів з екологічно чистого матеріалу» формує в учнів здатність до пошуку та засвоєння нових знань, здобувати нові вміння та навички, розвиває вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, оцінювати результати навчання. В учнів формується умінь правильно використовувати ресурс, які дає нам природа, виховує бажання вести здоровий спосіб життя та берегти навколишнє середовище. Змістовна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» допомагає учням усвідомити причинно-наслідкові зв'язки у природі і їх цілісність, важливість того, що ми залишимо майбутньому поколінню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коберник О.М. Методика організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках обслуговуючої праці. Київ: Науковий світ, 2003. 92 с.
2. Кравець Н.П. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 77с.
3. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2005. 163 с.
4. Мерсіянова Г.М., Г.Г. Мозгова, Картушина Г.Б. Швейна справа: навч. посіб. для учнів 5-6 кл. допом. шк. Київ: Радянська школа, 1986. 212 с.
5. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2008. 204 с.
6. Хохліна О.П. Корекційна спрямованість трудового навчання в допоміжній школі: навчально-методичний посібник. Київ: ТОВ «Імідж Принт», 2006. 176 с.
7. Подвійний шов. URL: www.google.com/search?q=подвійний+шов.
8. Навчальні програми URL: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11

Н.М. Демиденко,

учитель Матусівського навчально-виховного комплексу
"Заклад дошкільної освіти - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2"
Матусівської сільської ради Черкаської області

РОМАНСУ ЗВУКІВ МИТЬ ЧАРІВНА

Сьогодні неможливо уявити життя без музики, а ще більше - без пісні. Найпоширенішим жанром музичного мистецтва (вокальної музики) є пісня, де мелодія і поетичний текст злиті воедино. Вони доповнюють і збагачують один одного, становлять єдиний художній образ. Пісні допомагають краще пізнавати духовний світ народу, навчають розуміти і любити національне мистецтво, об'єднують людей. Мають глибокий вплив на емоційний стан людини, вражають тонким ліризмом, багатством поетичного тексту, розповіддю про минуле і сучасне, гуманістичним спрямуванням і неперевершеною мелодійністю.

Дуже близьким до жанру пісні є романс. Часом важко, майже неможливо, точно визначити до якого жанру: до пісні, чи романсу належить той чи інший твір, настільки в ньому переплетені риси одного і другого. Романс має багато спільного з піснею, проте істотно відрізняється від неї.

«Романс» - слово іспанського походження. В епоху середньовіччя побутові пісні, що виконувались романською (іспанською) мовою, на відміну від церковного співу латинською мовою, називались романсами. Пізніше так стали називати пісні про кохання, жартівливі та сатиричні з інструментальним супроводом. Термін «романс» вживається поряд з терміном «пісня» у Франції, Англії, Німеччині. В Росії романсами спочатку називали вокальні твори, що були написані на французькі тексти. В Україні романс існував вже в ХІХ ст. як авторська пісня. Значно набув поширення в творчості українських поетів (Є.Гребінка, Л. Українка та ін.)

Головна роль у романсі, (як і в пісні) належить голосу, співаку. Якщо ж говорити про мелодію і текст романсу, то вони тісно пов'язані між собою. В залежності від побудови тексту, мелодія може бути настільки «прив'язана» до слів, що втрачає свою самостійність, або ж, навпаки, може бути цілком вільною у своєму русі, широкому розгортанні, що не йде за кожним словом, а передає поетичний образ узагальнено, суто музичними засобами виразності.

Мелодична лінія не тільки передає загальний характер вірша, його настрої, а й здебільшого відтворює окремі поетичні образи, мовні інтонації. Романс майже ніколи не співають без інструментального супроводу, який поглиблює емоційний зміст, створює загальний фон для голосу.

Романс, так само як і пісня, має багато різновидів: лірична мініатюра, романс в стилі народної пісні, циганські романси, романси-вальси, серенади, балади, пісня-романс, солоспіви.

Саме про пісню-романс та солоспіви поведемо мову.

Хто лише хоча б раз почув романс «Іхав козак за Дунай», того враз зачарує милозвучність та зміст цього твору, що полюбився не тільки козакам, а й жінкам і дітям. Більше того, мало хто знає його автора, тому що частіше можна почути, що це українська народна пісня. Але слова і музика романсу «Іхав козак за Дунай» належать українському поету, філософу кінця 17 століття, козакові харківського полку Семену Климовському. В основу твору було покладено подію з реального життя, про кохання та розлуку. Вперше було названо автора Семена Климовського в біографічному словнику «Пантеон російських авторів», що вийшов у 1801 році.

Козаки з перемогою поверталися з походу додому. Кожен згадував свою домівку. Притомились, бо вже кілька годин у дорозі. І полинуло понад притихлим степом:

Іхав козак за Дунай,
Сказав: «Дівчино, прощай!»
«Ти, конику вороненький
Неси та гуляй!»

А в маленькому селі Припутні (що нині на Кіровоградщині), де народився автор слів і музики «Іхав козак за Дунай» Семен Климовський, селяни з нетерпінням очікували повернення козаків з далекого походу. До зустрічі з ними готувались, як до великого свята. І об'єднала в радості і любові всіх милозвучна мелодія та зворушливе поетичне слово.

РОМАНС «ІХАВ КОЗАК ЗА ДУНАЙ»

Яскраве сонце у високому небі, що відображалось у притихлій Десні, було якесь незвичайне. Воно ніби відчувало, що вранці на березі річки має статися щось таке, що буває дуже рідко в житті, а, може, раз на сто років. На березі річки, в затишному мальовничому куточку стояв непорушно літній чоловік і все дивився то на гору, то на річку, то на три верби і припнуті до них човни. Літо минуло швидко. На дорозі стала невблаганна і байдужа осінь. Леонід Іванович дивився замріяно на Десну, міркував, згадував. Чомусь на думку прийшло незвичайне запитання: чи може осінь зустрітися з весною?

Усміхнувся, сама по собі прийшла відповідь: такого в природі не буває, а в житті?... Озирнувся і раптом побачив вродливу юну дівчину, що тримала у руці барвисті листки. Обличчя її випромінювало світлу радість. Вона ніби не пройшла, а пропливла повз нього, немов у сні, молода, красива, весняна. А він ще довго дивився їй услід.

Невже дійсно зустрілися в житті весна і осінь? Його осінь, глибока, з подихами холодної зими. Ще раз подивився на верби, річку, що хоч і зажурилися, але відчувають, що до них повернеться весна. А до нього?..

І полилася з серця сповідь, роздуми про своє життя, щемкий біль, журба за втраченим, чого вже не вернеш ніколи. Рядки спливали один за одним легко і швидко. Написав, прочитав вдруге, почав тихенько наспівувати. Радість пополнила душу. Леоніду Івановичу хотілось якомога швидше зустрітися з друзями, прочитати свій новий вірш «Журба». Серцем відчув, що прийшла висока мить натхнення – це не буде просто поезія, її будуть співати! Так і сталося. Мелодію, що наспівав Леонід Іванович Глібов, записав та аранжував видатний український композитор Микола Лисенко.

Так з'явився відомий український романс «Стоїть гора високая», що зачарує своєю надзвичайною мелодійністю, ліризмом, простотою та ніжністю.

РОМАНС «СТОЇТЬ ГОРА ВИСОКАЯ»

Не менш зворушливою, а можливо навіть і схожою з попередньою, є розповідь про створення поезії, що поклав на музику видатний український композитор Микола Лисенко.

В журналі «Нива» у 1865 році вперше було надруковано вірш «Виклик», коли його автору виповнилося двадцять п'ять років.

З великої любові до дівчини, із щемкого болю нерозділеного почуття кохання, місячної ночі склав цей вірш Михайло Старицький – основоположник українського театру, талановитий драматург, письменник. Чому саме така назва: «Виклик»? Юнак цим віршем викликав на побачення, освідчувався ним дівчині, але так більше з нею ніколи і не зустрівся.

Одного літнього дня він пішов прогулятися до річки. Йшов левадою, вдихаючи настої духмяних трав чебрецю, м'яти... Линула пісня ніжна, сумовита, що співала її дівчина. Гарний спів полонив юнака. Підійшов ближче, привітався, запитав, як звати. Вона назвалась Оксаною. Михайлові дуже сподобалась Оксана, тому стояв і закохано мовчки дивився на неї. Мабуть, і її сподобався вродливий юнак. Запросив на вечорниці.

– Дякую. Я-сирота, нема в мене черевичків. Та й не гоже наймиці гуляти разом з паничами, - відповіла.

– Може, тоді увечері вийдете до гаю? Я хочу зустрітись, порозмовляти з вами, Оксано.

Не знаю, - тихо сказала і пішла, не озираючись, струнка, вродлива.

Довго в гаю чекав на Оксану Михайло, все виглядав, чи прийде вона. А між двома високими березами стояла Оксана, замріяна і потайки дивилася на панича, щоб не помітив її. Від бабусі не раз чула, що паничі освідчувались в коханні бідним дівчатам, а потім зраджували їх. Так і не вийшла, а він все чекав.

А ніч була напрочуд місячна, зоряна, ясна. У гаю на деревах тремтіли листки, на травах перлами світилася роса. Краса була невимовна, неповторна! Все це з неймовірною щирістю, простотою, ніжністю перелилось в чарівну музику кохання, що попливла Україною. Мало хто знає авторів відомого роману «Ніч яка місячна, зоряна, ясна», але багато хто просто наспівує його, милуючись красою поєднання музики і слова.

Зауважимо, що поезія Михайла Старицького була написана так: «Ніч яка, Господи! місячна, зоряна». В радянські часи, в збірниках друкували «атеїстичний» варіант назви – «Ніч яка місячна, зоряна, ясна». Так і звучить цей романс і донині.

РОМАНС «НІЧ ЯКА МІСЯЧНА, ЗОРЯНА, ЯСНА»

В нашому краї, на Черкащині, при в'їзді в село Томашівка Уманського району, серед мальовничої природи можна побачити скульптуру птаха й великий глечик, а біля них дзвінке джерело, яке живить цілющою водою Ятрань – річку, що бере початок з цього джерела.

«Ятрань! Таке пекуче і співуче слово. Як ти врізалось глибоко в серце, ятриш, не даєш спокою. Ятрань! Через кілька років я повернусь до тебе, нап'юся свіжої, смачної води. Все зроблю для того, щоб наймення твоє завжди люди вимовляли з гордістю. І своєю омріяну козачку знайду», - отак міркував Антон...

Довго їхали мандрівні артисти повз козацькі могили, широкі степи, яким не видно краю. Спека виснажила не тільки людей, коні притомились також: йшли повільно-повільно. Час відпочити. Візник зупинив вороних і гукнув Антона, щоб той подивився довола, чи немає де поблизу криниці, або річки. Хлопець хутко спустився з пагорба і внизу побачив кілька кремезних яворів, а під ними куц каліни, влитий білим цвітом. Ще пройшов кілька кроків і зупинився вражений побаченим. Біля невеликого джерела стояла вродлива дівчина, що набирала воду. Якусь мить вона стояла, думаючи про щось своє. Потім відламала калинового цвіту і вплела собі в чорну косу, взяла коромисло з повними відрами і почала віддалятися стежкою до гаю, така горда і красива. Все це для Антона промайнуло ніби в якомусь дивовижному сні.

Він довго дивився слід дівчині, аж доки вона не зникла за деревами. Підійшов до джерела і пив жадібно холоднющу воду, ту, що пила щойно вишневиими вустами чорнобривка. Антон поглянув на каліну, з хвилюванням зламав гілочку, заховав під сорочку.

Пізніше взяв від діда, який колись чумакував у цій стороні про ту дівчину, доньку заможного козака, що мала багате придане за собою. Від почутого в серці у Антона закрився смутком. Дівчина вродлива, багата. А хто він? Поляк, круглий сирота, ні кола, ні двора, зате в серці має палку любов.

Минали роки, мандрівні артисти побували в багатьох селах. І тільки в одному відомий польський поет, музикант, співак Антон Шашкевич, повернувшись через три роки в той край над річкою Ятрань, зворушливо заспівав свою пісню «Там, де Ятрань круто в'ється», - і пісня любові полинула далеко. Її підхопили і заспівали повсюди. Довго ще шукав Антон ту дівчину, шукав і не знаходив. Не судилося... Згодом Антон Шашкевич повернувся в Польщу.

Чимало ліричних віршів написав відомий польський поет кінця 18 початку 19 століття Антон Шашкевич. На його робочому столі завжди стояла у кришталевій вазі суха гілочка каліни, що в юності він зламав над джерелом, з якого бере початок річка Ятрань. «Там, де Ятрань круто в'ється» - єдиний вірш, солоспів написаний польським поетом-ліриком українською мовою. Це поезія і музика великої любові.

РОМАНС «ТАМ, ДЕ ЯТРАНЬ КРУТО В'ЄТЬСЯ»

Майже вся поезія цього поета – автобіографічна. Її зміст – нещасливе кохання, туга за милою дівчиною, душевний, невимовний біль.

Він освідчився дівчині в коханні, все бачив її перед собою, вродливу, гарну, струнку. Незабаром поїхав у сусіднє село до її батьків просити згоди на одруження, але ні слюзи, ні благання доньки не змогли пом'якшити жорстоке батьківське серце. Батько вирішив віддати її за другого, всупереч бажанням закоханих молодих людей.

Вірші українського поета Віктора Миколайовича Забіли вперше були надруковані в 1841 році, в журналі «Ластівка». Пізніше повне зібрання його творів вийшло окремою книжкою в 1906 році.

«Забіла – найздібніший і найталановитіший поет дошевченківської доби» - відзначав Іван Франко. За щирі, ліричні вірші Віктора Забілу полюбив Тарас Григорович Шевченко, намалював його портрет. Вони стали добрими друзями, листувалися, обмінювалися своїми новими творами.

Віктор Забіла написав близько сорока ліричних віршів. Деякі з них за змістом і формою близькі до народних пісень. Більше того, сьогодні мало хто знає, що він сам складав мелодії до своїх пісень «Не плач, дівчино», «Голуб», «Човни».

До золотой скарбниці музичної культури ввійшли найбільш відомі романси, написані видатним російським композитором Михайлом Івановичем Глінкою на слова Віктора Забіли «Гуде вітер вельми в полі» та «Не щибечи, соловеєко». Перебуваючи на Україні, Михайло Глінка був зачарований нашими українськими народними піснями. Під враженням почутих пісень та поезії Віктора Забіли він створив два романси в дусі народної пісні, що проникнуті милозвучністю та глибоким ліризмом.

РОМАНСИ «ГУДЕ ВІТЕР ВЕЛЬМИ В ПОЛІ» ТА «НЕ ЩИБЕЧИ, СОЛОВЕЙКО»

У далекі минулі часи перегукувалась Україна своїми вечорницями, де звучали українські народні пісні, солоспіві, романси, поетичні твори, тощо. На одну з них якось потрапив семінарист духовної семінарії Степан Руданський. Був зачарований співом вродливої дівчини Марії, що мала гарний дзвінкий голос, і співала багато українських пісень. Саме завдяки їй Степан вивчив українську мову і став навіть потайки писати вірші.

Одного разу Степан і Марія повертались із вечорниць. Ішли мовчки. Обережно перейшли кладкою через рукав річки до парку, де білим цвітом та п'яним ароматом вабив до себе бузок. Марія зламала одну розкішну гілочку і промовила:

Степане, візьми мою гілочку собі на добру пам'ять про цей вечір. Ти не такий, як усі наші хлопці, тому подобаєшся мені. Серцем відчуваю, що пишеш вірші. Прочитай. Марійці сподобався вірш «Ти не моя, дівчино...», а в ньому щемкі рядки:

Ти не моя! І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!

Вони зустрічалися майже щовечора, і кожна зустріч була для них як свято. Так поміж ними народилось справжнє чисте кохання. Та тривало це недовго. Батько Степана заборонив зустрічатися сину з дівчиною, що призвело до остаточного розриву. В листі до свого брата він писав: «Не слухає батько моєї мови – зате мене і по смерті, може, послухають мільйони моїх однодумців». Це були пророчі слова майбутнього поета-лірика, відомого гумориста, автора поезії «Повій, вітре, на Україну». Цей вірш було опубліковано в 1861 році, в часописі «Основа». Йому судилося довге і славне життя. Згодом вірш прочитала вчителька Людмила Александрова і створила до нього мелодію, яку аранжував композитор Владислав Заремба (до речі народився на Поділлі, як і поет Степан Руданський). На все життя закоханий у подільянку, з болем звернувся до неї з далекого Петербурга:

Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину...

Романс «Повій, вітре, на Україну» ввійшов до скарбниці самих відомих творів української вокальної музики. Пройнятий глибоким ліризмом, простотою мелодичного викладу, наближеного до народної пісні, він і сьогодні хвилює серця слухачів.

«РОМАНС «ПОВІЙ, ВІТРЕ, НА УКРАЇНУ»

Михайло щоліта їздив до батьків на канікули. Майже кожного дня ходив далеко у широкий степ, де виднілася козацька могила. Тут, на її пологому схилі, у густій траві розстеляв піджак, лягав на нього, зручно заклавши руки під голову, і довго-довго дивився на високе безмежне небо, в якому повільно плвли білі хмари. Плвли і кудись зникали. Одного разу побачив, як високо у небі літав гордий сокіл. Михайло позаздрив птахові, що має міцні крила і вільно літає. Все дивився на небо, сокола і рядки складались один за одним:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

Під час канікул були створені Михайлом ще декілька віршів, словених глибокою задумою, смутком розчарованої життям душі, плачем за втраченою долею, яку ніколи не повернеш. Батькам не прочитав жодного вірша, соромився, не вважав себе поетом.

Згодом, коли поїхав восени на навчання до Харківського університету, набрався сміливості та послав вірші до журналу. А потім картав себе подумки, що необачно вчинив. Не вірив, що надрукують. Дуже зрадив, коли в 1841 році побачив свої твори в альманасу «Сніп».

Давно відомо, що для народження мистецького твору потрібна якась одна мить, яскрава, як спалах блискавки. Така мить прийшла до випускниці композиторського факультету Варшавської консерваторії Людмили Александрової, що цього ж року повернулася після навчання у Харків до батьків.

Якось ішла з концерту народної пісні додому. У блакитному високому небі побачила сокола. Дорогою додому народжувалась задумлива, широка мелодія. Хотілось скоріше її програти і записати. Вийшло непогано, але ніби щось не закінчено, хотілось продовження. Можливо пісня, романс, солоспів?

Одного разу у бібліотеці перегортала різні журнали, альманахи, але потрібного тексту не знайшла. Коли одна з її учениць дала їй свіжий номер літературного альманаху «Сніп», раптом побачила декілька поезій незнайомого автора. Людмилі Александровій вірші сподобались, а один з них зацікавив особливо. Текст повністю зливався воедино з тією мелодією, що вона написала. Так виник ще один відомий український романс «Дивлюсь я на небо», (що з часом чудово аранжував український композитор Яків Степовий) в якому поет Михайло Петренко та композитор Людмила Александрова показали неповторну і величну красу України, вільної і гордої, як той птах, що високо в небі.

РОМАНС «ДИВЛЮСЬ Я НА НЕБО»

Звичайно, все вище згадане – це лише маленька краплина з безцінної спадщини вокального жанру української музики. Український романс посідає помітне місце у мистецькій скарбниці народу. Він є, власне, синтезом поезії, музики і виконавства.

Виростаючи з ліричної народної пісні, романс поступово набував ознак самостійного жанру, якому притаманне органічне з'єднання музики і змісту поезії. Інтонаційна виразність, щедрий мелодизм, що легко сприймалися на слух, приваблювали до себе багатьох любителів співу. Обдаровані люди створювали на слова відомих українських поетів яскраві мелодії, що передавались з уст в уста, фіксувались у рукописних і друкованих збірках, журналах, редагувались досвідченими музикантами і композиторами.

Слід зазначити, що притаманні кращим романсам простота, щирість, естетична краса віддзеркалюють істотні прикмети українського народного і професійного мистецтва. Як жанровий різновид романс виявився надзвичайно життєздатним. Він був і залишається одним з найулюбленим у народі вокальним жанром. Музиканти-любителі творили солоспіви, романси, відображаючи істотні прикмети українського народу: простоту, щедрість, вірність, щирість та красу.

Вслухайтесь, співайте, збагачуйтеся цією красою!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковлева А. М. 1. Основи вокальної педагогіки: збірка статей. *Музика*. 1984. С. 29.
2. Булат Т. П. Українські класичні романси. Київ: Музична Україна, 1983. 70 с.
3. Капустін В. М. Одна на цілий світ: Збірник художніх нарисів. *Криниця*. 2003. С. 22–51.
4. Малишев Ю. В. Солоспіви: нариси та нотатки про українську вокальну лірику. Київ: Музична Україна, 1968. 219 с.
5. Нудьга Г. А. Пісні та романси українських поетів. Київ: Рад. письменник, 1956. 4 с.
6. Шреєр О. Я. Українська пісня – романс в її джерелах і розвитку (17-18ст.). Київ: Музична Україна, 1947. 125 с.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

1. "Іхав козак за Дунай" URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HmiDPatV9B0>
2. "Стоїть гора високая" вик. Квітка Цісик URL: https://www.youtube.com/watch?v=rnnPP2sG5_4
3. "Ніч яка місячна" вик. О. Вінник URL: https://www.youtube.com/watch?v=H_ZuaOVOibl
4. "Там, де Ятрань круто в'ється" вик. А. Солов'яненко URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ao1puNhbqHY>
5. "Гуде вітер вельми в полі" вик. А. Солов'яненко URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8qxAlfjb638>
6. "Не щебечи, соловейко" вик. А. Солов'яненко URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DY21AtzAeZM>
7. "Повій, вітре, на Україну" вик. І. Козловський URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WDwyjLocrKE>
8. "Дивлюсь я на небо": вик. М. Магомаєв URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eeiOlaXcK-s>
- вик. І. Ганзєра URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t2Zgx40YBw4>
- вик. О. Пономарьов URL: <https://www.youtube.com/watch?v=H-aqbWOMx4M>

К. М. Хоменко,

вихователь дошкільного навчального закладу «Ластівка» села Хутори

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗДАТНОСТІ ДО ЕМПАТІЇ

Інтеграційні процеси, які відбуваються в сучасному світі, зумовлюють необхідність пошуку способів регулювання взаємовідносин між людьми, як на державному, так і на особистому рівнях.

Необхідною умовою соціалізації дитини у дитсадку та згодом і в початковій школі – є розвиток емоційної сфери. Реалізація цього завдання сьогодні особливо актуальна у зв'язку з реформою «Нова українська школа» та перспективою впровадження інклюзивної освіти.

Сьогодні значно більше вихованців не поважають старших, не хочуть слухатись, проявляють агресію, вдаються до грубощів. Їхні інтереси, вподобання буває важко зрозуміти, а хід думок і висловлювання часом вражають.

Щоб жити в гармонії зі світом і з собою необхідно мати розвинений емоційний інтелект. За Д. Голлманом емоційний інтелект – це форма соціального інтелекту, що передбачає здатність відстежувати почуття й емоції, власні та інших людей; розпізнавати їх і використовувати цю інформацію для керування власним мисленням та діями.

Моральне виховання – це складний процес, в основі якого знаходиться розвиток почуттів «Ті високі моральні почуття, які характеризують розвинену дорослу людину, які здатні надихнути її на великі справи та на шляхетні вчинки, не даються дитині в готовому вигляді від народження. Вони виникають і розвиваються впродовж дитинства під впливом соціальних умов життя та виховання», - писав О.В. Запорожець. Моральні якості розвиваються у дітей в процесі взаємовідносин з дорослими і з однолітками.

Важливою компетенцією як для вихователя, так і для дитини є здатність справлятися зі своїми емоціями і вміти підпорядковувати їх своїм намірам в спілкуванні, намагатись зрозуміти, відчувати в якому стані знаходиться людина. Це вміння називається емпатією.

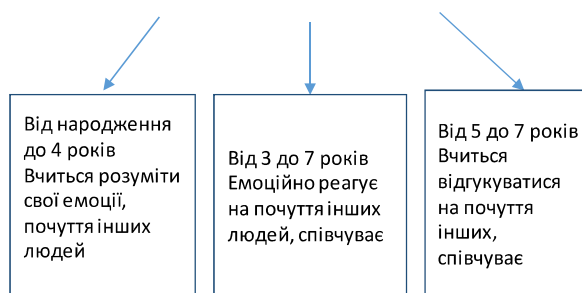
Емпатія – це соціальна емоція, яка дозволяє людям проникати в світ іншої людини, краще зрозуміти її почуття і мотиви її вчинків, співчувати їй і активно відгукуватися на її почуття.

Кращий спосіб розвинути емоційний інтелект – показати як він працює. Зразком для наслідування дитина може обрати будь-кого з дорослих: батьків, педагогів.

Світ, в якому живе дитина, наповнений не лише приємними емоціями, але й негативними. Споглядаючи людське горе, обговорюючи різні нещастя дорослі часто думають, що дитину слід якнайдовше оберігати від різних негативних емоцій. Хай дитина живе в безтурботному і щасливому дитинстві. Проте ізолювати дитину від людського горя не означає зробити її щасливою. Ми, дорослі, за бажанням можемо проаналізувати свої відчуття й почуття. А діти? Як відреагують вони? Що відчують? Як посягти в дитині зерна приязні, підтримки, прийняття, милосердя?

Навчитися емпатії можна як на власному досвіді, так і на досвіді дорослих. Якщо вона усвідомлює і приймає свої емоції, то зможе розпізнати почуття інших людей. Позитивна самооцінка, почуття власної гідності, емпатійність, аналіз та оцінка власних вчинків - це необхідні риси, які формуються саме у дошкільному віці. Щоб з'явилися нові форми співпереживання, що виявляються у сумісній діяльності та спілкуванні, емпатійні тенденції в регуляції поведінки, з дітьми повинна проводитися цілеспрямована робота. Для цього дитина має спостерігати за поведінкою оточуючих її дорослих, вчитися висловлювати свої емоції і реагувати на емоції інших людей поетапно.

ЕТАПИ ВИХОВАННЯ ЕМПАТІЇ

На першому етапі вже з перших місяців життя дитина емоційно взаємодіє з оточенням, тобто в родині, яка об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями. Дитина бачить сльози своєї мами вдома, вона співчуває мамі (гладить, тулиться до неї). Діти двох-трьох років перебуваючи в дитячому колективі, на ігровому майданчику вже можуть співчувати своїм одноліткам (поділившись іграшкою, солодощами з дитиною, яка плаче за власною ініціативою).

Другий етап характеризує дитину, яка інтенсивно розвивається, вже має уявлення про себе як про істоту, яка спілкується і переживає. Наприклад, дитина пізнає себе в дзеркалі, називає себе займенником «Я», проявляє самостійність. Ці діти емоційно реагують на почуття інших людей, прагнуть співдіяти з дітьми і педагогами за допомогою вербальних і невербальних засобів, виявляти турботу про людей відповідно віку: можуть як заздрити, так і співпереживати. Причому як заздрість, так і співпереживання проявляються в діях і прагнуть бути схваленим за хороші вчинки: якщо співпереживає, то може поділитися самим найдорожчим для себе, щоб розрадити друга.

На третьому етапі діти старшого дошкільного віку і молодшого шкільного віку все частіше починають оцінювати свої особистісні моральні якості, усвідомлювати, диференціювати емоційні стани. Взаємодія дитини з навколишнім світом набуває якісно нового змісту. Стосунки з однолітками у цьому віці набувають особливої значущості для

дошкільника. У дітей формуються уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі риси людини і людських взаємин, розуміє ставлення людей до свого «Я» як індивідуальності. Емоційно реагує на виявлення несправедливого ставлення до себе, але і намагається зрозуміти причину і знайти спосіб для її усунення з допомогою дорослого. Поняття «дружба» і «товаришування» розуміє і відповідно будує стосунки з однолітками.

Щоб надати дитині можливість краще пізнати «світ людей» необхідно створити такі умови:

1. Забезпечити емоційно насичене змістовне спілкування дорослих з дитиною і дітей між собою у грі, різних видах діяльності. Прийняти і зрозуміти почуття дитини людьми, які її оточують в будь-якому віці, створюючи спеціальні ситуації.

2. Систематично створювати різні життєві умови для виникнення у дітей почуттів симпатії, прихильності, довіри до близьких та однолітків, прагнення до взаєморозуміння і співпереживання. – це допоможе дорослим пізнати їх емоційний стан, здатність до співчуття і розуміння інших людей.

3. Створення індивідуального ціннісного простору дитини (Чому потрібно робити так, а не інакше? Що для мене важливо, а що не настільки? Як робити так, щоб всім навколо тебе було корисно та приємно?). Такі запитання повинні турбувати дитину, яка шукає шляхи до їх вирішення.

Лише дорослий зможе забезпечити такі умови, в яких дитина зможе навчитися і розпізнавати почуття та емоції інших людей. Маючи можливість спиратись на дорослого, дитина формує вміння бути опорою для самої себе.

Важливо коли поряд з вихователем, вчителем, батьками дитина переживає досвід підтримки, навіть, коли вона тривожна і проявляє негативні емоції. Коли дитина переживає якийсь емоційний дискомфорт, – їй важко з ним справитися, тому вона неусвідомлено обирає певний спосіб для самозахисту активного чи пасивного характеру, проявляючи агресивні дії. Або, перебуваючи в депресивному стані, діти намагаються прожити конкретну ситуацію, протистояти емоційному негативізму, який виникає під час взаємодії з оточенням і руйнує духовний зв'язок дитини зі світом.

Позиція «усе й усі крутяться навколо мене» може стати (і часто так трапляється) основою формування егоїзму, споживацтва. Тому важливо, щоб діти помічали навколо себе людей з різними потребами та можливостями (зокрема й з обмеженими).

Знайомство з людьми, які мають особливі потреби, є певним випробуванням для дітей, особливо, якщо такі люди є поруч. Здатність прийняти таку дитину в колективі, не насміхаючись і в жодному разі не принижуючи, дано від природи не кожній дитині. Добро як основа людських почуттів та взаємин має стати пріоритетом у роботі з дітьми, тобто розвивати емпатійність – це вміння ввійти в душевний стан іншого, «пройти мило в його черевиках», як каже англійське прислів'я.

Дітям старшого дошкільного віку (п'ятого-шостого року життя) характерне свідоме прагнення до взаєморозуміння та співпереживання.

Центральним місцем в життєдіяльності дітей цього віку є творча гра соціального спрямування, яка має ключове значення для розвитку емпатії. У тематиці таких ігор діти відображають своє розуміння

соціуму, взаємин людей, виконання ними моральних норм. Якщо діти, граючись вносять в свої рольові ігри імпровізації – це свідчить про те, що вони мають знання про різні сторони навколишнього життя і з задоволенням відображають їх в своїх діях. Щоб гра закінчилася без конфліктів, завдання вихователя полягає у спрямуванні почуття дітей на вирішення ігрових завдань. У грі дитина вчиться координувати свої дії з діями однолітків, адекватно проявляти, відчувати, долати вияви негативної поведінки. Розпізнавати емоції та почуття дітям допоможуть ігрові вправи, казкові персонажі, бесіди, оповідання, творчі завдання, психологічні вправи, прослуховування віршів. Спілкуючись з дітьми і обговорюючи вчинки добрих намірів на спеціально організованих заняттях, конкретні ситуації допоможуть усвідомити важливі в усі часи поняття: «добро» і «доброта».

Використання казкових ігрових технологій («Квітка-семицвітка», «Промінчики людяності», «Острів розуміння») дасть змогу розмірковувати разом з дітьми над поняттям доброта, аналізувати вчинки з погляду добрих намірів та наслідків. Відшукати таємниці казкових персонажів – це захопливе завдання для дітей, потрібні лише бажання та фантазії.

Наприклад, таємницею Лускунчика було його походження (принц), Попелюшки (принцеса), Кривенької качечки (дівчинка з обмеженими фізичними можливостями), пана Коцького (те, що це звичайний кіт, якого вигнали з дому). Заохочуючи дітей до аналізу казкових таємниць, чарівних перетворень, підведе їх до думки, що справжньою красою є краса внутрішня, добре серце та добрі справи.

Доцільно використовувати метод кольоротерапії, наповнюючи, наприклад, макети сердечок добрими (одне серце) та злими (друге) справами та думками у вигляді тканини різних кольорів. В таких іграх діти легко розрізняють добро і зло.

Ефективним у роботі є створення ситуації добродіяння (сказати добрі слова, допомогти конкретною справою, зробити сюрприз-подарунок, а ще уявити себе на місці того, кому важко). Обговорити з дитиною життєву ситуацію (в автобус зайшла старенька бабуса, вільних місць немає. Як би ти, Андрійку, поступив? Одного разу тато повернувся з роботи дуже втомленим. Оленка забажала, щоб тато пішов з нею в двір погуляти та він несподівано сказав: «Сьогодні не підемо, я погано почуваюся». Як гадаєте, чим закінчилась така розмова? Як би ви поступили?)

Заслужовують на увагу використання психотехнологій: гімнастики почуттів («Заєць-хвалько», «Несподівана зустріч»), енергетичних вправ («Музичний фонтан», «Чарівна земля», «Колюча рукавичка»).

Ігри-емпатії виховують такі високі моральні якості як доброта, взаєморозуміння, щирість, милосердя, допомагають розвивати у дітей самосвідомість.

ВПРАВИ ТА ІГРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ Як вчинити?

Мета: вчити дітей піклуватися про інших, виховувати спостережливість та уважність.

Хід гри: підготувати декілька сюжетних картинок конфліктного змісту і розкласти на столі зображенням

униз. Запропонувати дітям розглянути ілюстрації та описати подію, яку вони бачать на малюнку. Як би ви поступили в такій ситуації. Наприклад:

- Маленька дівчинка впала, а діти стоять поряд і сміються.
- Хлопчик забрав іграшку у свого товариша.
- Старенька бабуся несе важку сумку.

Фотостудія настрою

Мета: вчити дітей розповідати про свій настрій, співвідносячи з настроєм на фото, виховувати вміння справлятися з емоційним станом (приємно, неприємно).

Хід гри: дитина вибирає світлинку з настроєм схожим на свій і розповідає про свій вибір.

Хочу побути клоуном

Мета: навчати дітей виражати за допомогою міміки емоції зображені на фото.

Хід гри: запропонувати дитині спробувати виразити за допомогою міміки емоції зображені на світлинах. Дитина просить рідних або друзів вгадати, яку емоцію вона зображає.

Зобразити «крокодила»

Мета: навчати правильно сприймати однолітків через спілкування без слів, розвивати навички групової взаємодії.

Хід гри: грають дві команди. Одна команда придумує фразу, яку тихо повідомляє лиш одному гравцю другої команди – «крокодилу». «Крокодил» мімікою, жестами, позами тіла намагається розповісти своїй команді зміст фрази. Команда, яка відгадує фразу може задавати «крокодилу» запитання на які той відповідає киваючи головою (так, ні). Коли фразу відгадано, команди міняються ролями, щоразу обирають нового «крокодила».

Опиши ситуацію-емоцію

Мета: навчати дітей словесно описувати ситуацію-емоцію.

Хід гри: одна дитина описує ситуацію (наприклад: «ти бачиш великого ведмедя- ти переляканий, тобі подарували «букет» яскравих кульок - ти веселий»), а друга дитина зображає емоцію.

Розклади правильно смайлики на доріжці

Мета: вправляти в умінні розрізняти емоції (веселий, сумний, спокійний, здивований, наляканий, розлючений), виховувати увагу.

Хід гри: дитині дають доріжки з різними емоціями і смайлики. Вона повинна правильно розмістити смайлик на доріжці.

Стаканчик емоцій

Мета: вправляти правильно називати емоцію товариша.

Хід гри: одна дитина показує емоцію на своєму стаканчику, а друга її називає.

Мета: вчити дітей зображати емоцію без слів.

Хід гри: одна дитина називає емоцію (наляканий, здивований), а друга її зображає і знаходить на стаканчику.

ВПРАВИ ДЛЯ ПРИБОРКУВАННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ

Такі вправи навчають дітей приборкувати негативні емоції.

Проговори злість словами

«Я злюся тому, що...»

«Я гніваюся на ...»

«Мене дуже розсердило, коли...»

Порахуй до десяти

Запропонувати дитині глибоко вдихнути і видихнути, якщо кортить сказати щось образливе подумки порахуй до десяти.

Злість-на вихід

Якщо з'явилося бажання вдарити товариша - відійдіть убік. Можна побити подушку, потупати ногами, покричати, порвати газету.

Злість – попрацюй

Спрямувати злість на виконання якоїсь роботи – прибрати в кімнаті, потанцювати під ритмічну музику.

Заспокоїлива шкатулка

Покласти в шкатулку фото дітей, на яких вони посміхаються, маленьку іграшку, торбинку з пахощами хвої, м'яти, шкірок лимонів, апельсинів. За допомогою шкатулки вихователь відвертає увагу від неприємних відчуттів.

ПОРАДИ ВЕСЕЛОГО СМАЙЛИКА ДЛЯ МАЛЯТ

«Як знайти нового друга»

- Скажи: «привіт», «доброго ранку».
- Посміхнись.
- Назви своє ім'я.
- Скажи щось приємне і запропонуй погратися разом.

«Правила щасливого співжиття з усіма, хто поруч»

- Даруй свою усмішку та теплоту свого серця кожному, хто поряд з тобою.
- Умій побачити того, хто поруч і зрозуміти його потреби.
- Не вередуй і нікому не заздрі.
- Бережи все живе, що поряд з тобою.
- Радій кожному, хто поряд з тобою.

Така робота вихователя не повинна обмежуватися певними формами виховної роботи, спеціальним місцем у режимі, тривалістю в часі. Оскільки дитина здобуває соціальний досвід постійно, то поруч із запланованими й підготовленими формами варто використовувати також події, які відбуваються незаплановано.

Квіточка, яка розцвіла в куточку природи серед зими, нова іграшка, принесена дитиною в групу, хвороба друга по групі і його повернення в дитячий колектив, - усе це може стати потенціалом для виховання та прищеплення дітям важливих та вічних моральних цінностей.

Чим раніше діти дошкільного віку набудуть навичок моральної поведінки, які вони використовуватимуть протягом життя, тим більше вони будуть здатні справлятися з проблемами на наступних вікових етапах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Усі розробки ігор та вправ. До Базової програми «Я у Світі»/ упоряд. Гладченко О.М., Дикань Н.І. Харків: Основа, 2011. 319 с.
2. Эмоциональное развитие дошкольника / под ред. А.Д. Кошелевой. Москва: Просвещение, 1988. 232 с.
3. Піклуємось разом. Робота з батьками дошкільників. 2-ге вид. Харків : Основа, 2008. 126 с.
4. Гармонія. URL: <http://garmoniia.mk.ua/articles/gotuyemosya-do-pedagogichnoyi-rady.html>
5. <http://doshkilnyk.in.ua/prezentacija-metodyka-provedennja...-ekspertnoji-ocinky/>
6. <http://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-kom...sajt-ostatochnij.pdf>

О. І. Денисенко,

учителя – логопеда логопедичного пункту при департаменті освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради

РОЗВИТОК УСНОГО І ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ПИСЬМА І ЧИТАННЯ

КОНСПЕКТ ЛОГОПЕДИЧНОГО ЗАНЯТТЯ ДЛЯ ДРУГОГО КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ТЕМА: голосні звуки А, О, У, І, Е, І (повторення).
Лексична тема: дикі тварини. Граматична тема
«Складання речень із чотирьох слів за схемою та
зразком; знахідний і давальний відмінки іменників».

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ:

- Чітка вимова голосних звуків у словах;
- Розрізнення голосних звуків на слух та за артикуляцією.
- Правильне написання голосних звуків, що позначаються буквами а, о, у, е, и, і.
- Вміння виділяти голосний на початку, всередині та в кінці слова.
- Розвинення фонематичного слуху, сили голосу, слухової пам'яті.- Закріплення лексичних тем свійські та дикі тварини.

ОБЛАДНАННЯ: зошити, ручки, кольорові олівці, звукові схеми, каси букв, цифр, предметні малюнки.

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Організаційний момент.

Логопед. Учю я звуки голосні.

Чому так весело мені?

Бо вчу я звуки голосні

Їх рівно шість. Я всі назву:

А, О, У, Е, І, І. **І. Січовик**

Ці звуки у пісні тягнуться дзвінко,

Можуть заплакати і закричати.

Учитель. Сьогодні на занятті ми повторимо голосні звуки.

Давайте встанемо і привітаємо їх.

Фоноритмічні вправи

1. Вдихнули повітря, розвели руки вгору і в сторону при одночасному подовженому вимовлянні звуку А.
2. Вдих, розведення рук в сторони сильним рухом при одночасному подовженому промовлянні звуку О.
3. Вдих, сильним рухом витягнути руки вперед при одночасному промовлянні звуку У.
4. Вдих, руки вгору при одночасному вимовлянні І, рухи не напружені, слабкі, подовжені.
5. Вдих, руки вперед – в сторони при одночасному промовлянні Е, рухи слабкі не напружені, подовжені.
6. Вдих, вказівним рухом (різко) викинути праву, потім ліву руку вперед в сторону при одночасного промовлянні складу ТИ, рухи напружені, сильні, короткі.

Дитяча гра «Впізнай звук за образом губ».

Логопед артикулює без голосу, діти промовляють у голос. Потім, за бажанням, школярі артикулюють по-черзі без голосу, інші повторюють вголос.

Письмова вправа.

Логопед. Вставте букви, що позначають голосні звуки.

Слова написані на дошці, діти переписують у зошит, вставляючи потрібні букви. По закінченні вправи діти прочитують слова.

с.м **т.гр** **в.дм.дб**
п.нгв.н

л.сь **сл.н** **к.нг.р.** **л.в**
р.сь **.л.нь** **кр.к.д.л** **л.с**

Логопед. Як можна назвати одним словом слова, назви малюнків?

Які тварини живуть в Україні? Чим різняться дикі та домашні тварини?

Дитяча гра «Будь уважним»

Логопед, кидаючи м'яч, вимовляє слово. Дитина, яка впіймала м'яч, визначає кількість голосних звуків у слові і називає їх.

Слова: **вовк, бобер, кріт, миша, білка, ведмідь, коза, лось, шур.**

Письмова вправа

Логопед. Розгляньте малюнки. Запишіть у дві колонки назви тварин: у першій – свійських, у другій – диких. Підкресліть букви, що позначають голосні звуки. *Учні всі слова, що пишуть, промовляють вголос. При цьому читати вголос треба так, щоб кожна буква була промовлена виразно і голосно. Обов'язково треба промовляти слова максимально чітко.*

корова	ведмідь
свиня	білка
півень	заєць
вівця	бобер
курка	лелека
собака	кінь

Письмова вправа

Логопед. Складіть схеми слів за зразком:

Білка: і а

Кішка, корова, собака, півень, свиня, теля, поросля, заєць.

 і а, о о а, о а а, і е ,
 и я, е я, о о я, а е .

Логопед. Давайте порахуємо кількість голосних і кількість складів у написаних словах. Повторимо: слова в українській мові поділяють на склади. Склад – це частина слова, складена

з одного чи кількох звуків і вимовлена одним поштовхом повітря, яке видихаємо, наприклад: о-ко, о-зе-ро, ди-ня, гар-буз. У кожному складі може бути лише один голосний звук. Він організує склад. Тому голосні звуки називають словотворчими. Склад може бути тільки з одного голосного звука (о-кунь, по-лі-ці-я) або з голосного й приголосних (кри-ла, ми-ла). У слові стільки складів, скільки голосних звуків.

Самостійна робота

Логопед. Розгляньте малюнок. Яка дика тварина зображена на малюнку? Складіть і запишіть речення за поданою схемою та зразком.

/ _ _ _ _ _ .

Зразок. Корова їсть свіже сіно.

Діти самостійно виконують завдання в зошитах за поданими сюжетними малюнками, потім, бажаючи записують свої речення на дошці.

Кінезіологічна вправа «Кільце»

Логопед. Давайте трохи перепочинемо. У швидкому темпі з'єднуємо великий палець з вказівним, а потім з іншими пальчиками по порядку. На зворотному шляху зводимо разом спочатку великий палець з мізинцем і здійснюємо вправу вже у протилежному порядку. Потім виконуємо вправу двома руками, при виконанні вправи проспівуємо голосні звуки: а, о, у, е, и, і.

Підбиття підсумків.

Дитяча гра «Пригадай і запиши».

Логопед. Діти, запишіть в зошиті: 2 тварини, в назві яких був би один голосний «а»; 2 тварини в назві яких був би один голосний «о»; 2 тварини в назві яких був би один голосний «и».

Діти записують в зошитах слова назви тварин, потім, за бажанням, читають слова.

Дитяча гра «Впіймай м'яча».

Логопед кидає м'яч, дитина, яка піймала, відповідає на запитання.

1. Які звуки ми називаємо голосними?
2. Скільки голосних звуків в українській мові?

Назви їх.

3. Проартикулюйте - впізнайте звуки без голосу: а, о, у, е, и, і.

Логопед оцінює роботу дітей. Називає тих, хто був найуважніший, найпрацьовитіший, найкраще виконав певне завдання.

Додаток 1

Консультація для батьків з теми «Профілактика і корекція порушення читання та письма (дисграфії, та дислексії) у молодших школярів».

З початком навчання у школі деякі учні стикаються з труднощами при оволодінні навичками читання та письма, вони мають низку проблем під час вивчення предметів мовного циклу та ускладнення у навчанні в цілому. Порушення читання (дислексія) та письма (дисграфія) доволі поширена форма мовленнєвого дефіциту у молодших школярів.

Без спеціально організованої допомоги логопеда діти не в змозі подолати ці труднощі та оволодіти зазначеним видом діяльності. Для організації плідної та ефективної роботи вчителя-логопеда потрібна батьківська допомога та підтримка.

Отже, на що під час навчання варто акцентувати увагу:

- дитина не дописує елементи літер;
- дзеркальне письмо;
- заміщення схожих звуків (фонем);
- велика кількість помилок на письмі;
- дитина ігнорує велику букву;
- незрозуміле, неохайне письмо;
- логопедичні проблеми в усному мовленні;
- дитина протягом року не може вивчити букви;
- по буквене читання з неможливістю злиття в склади, слова.

Фактори ризику:

1. Ваша дитина шульга.
2. Ваша дитина перевчена шульга.
3. Ваша дитина відвідувала логопедичний садочок, логопедичну групу.
4. В сім'ї розмовляють на двох і більше мовах.
5. Ваша дитина зарано пішла до школи.
6. Як батьки можуть допомогти дитині? Це, перш за все, небайдужість до своєї дитини, послідовність та наступність у роботі логопеда, вчителя, батьків.

Поради батькам при виконанні вправ на подолання порушення читання та письма:

1. Звернути увагу на положення органів артикуляційного апарату при вимові певного звука та зафіксувати увагу на відповідній літері.
2. Виліпити букву, що вивчається, з пластиліну, тіста, викласти її з мотузочки, крупи, вигнути з дроту, намалювати цю букву у вигляді того казкового героя, пташки, рибки тощо, на яких подібна зазначена буква.
3. Впізнавати об'ємні букви на дотик.
4. Виготовити та обвести трафарети букв.

Логопед. Любов та підтримка батьків надзвичайно важлива і, зазвичай, є вирішальною при подоланні шкільних труднощів у дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Будна Н.О. Довідник учня початкових класів. 3. вид., виправ. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 80 с.
2. Велика енциклопедія тварин /упор. Д.Г. Стрелков, О.Ф. Цеханська, О.В. Шаповалова. Харків: Пегас, 2010. 223 с.
3. Власова Т.М., Пфафенродт А.Н. Фонетическая ритмика: пособие для учителя. Москва: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 1996. 369 с.
4. Малярчук А.Я., Сабліков В.М. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків: навчальний посібник для вчителів. 2-ге вид., випр. та доп. Київ: Ірпін: ВТФ «Перун», 1997. 405с.
5. Момот Т.Л. Грамотійко Логопедичний зошит №1 для розвитку усного та писемного мовлення. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 48с.

О. М. Демченко,

викладач Смілянського технікуму харчових технологій

«НА ЩАСТЯ, НА ДОЛЮ...» СЦЕНАРІЙ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

Мета: закріпити знання про український рушник, ознайомити учнів з минулим та сучасними традиціями вишивання українського рушника, виховувати любов до українських народних звичаїв, обрядів, оберегів, символів, які є невід'ємною частиною нашої культури.

Обладнання: імпровізована світлиця, вишиті рушники.

Перебіг заходу

Викладач. Нашу зустріч я хочу розпочати словами незабутнього Василя Симоненка:

Вигаптуй на небо райдугу-доріжку,
Простели до сонця вишивку-маніжку,
Щоб по тій доріжці з лебедями-снами
Плавати до щастя білими човнами.

Кожна людина прагне до щастя і кожна мати своєї дитині бажає щастя. Сьогодні ми зазирнемо у славне минуле, переплетемо із сьогоденням і спробуємо зрозуміти і відчутти, що наші предки кладали у слова «...І рушник вишиваний на щастя, на долю дала...».

Говорити ми сьогодні будемо про оповите легендами, оспіване в піснях, одне із найдавніших мистецтв - вишивання. Це дивовижне творіння спроможне перетворити юну дівчину, або сивочолу жінку в обраницю вічності, берегиню традицій, яка голкою об'єднує віки і покоління, минувшину і сьогодення.

Вишивка і її творіння - рушник як і пісня споконвіку жили в кожній оселі, були невід'ємним багатством українського народу. І це багатство української сім'ї постійно перебувало у розвитку, з ним пов'язано багато радощів, світлого в житті і побуті. **«Хата без рушника, що сім'я без дітей» - говорили в народі.**

(По одній заходять дівчата в українському одязі, заносять хатні речі і створюють куточок-світлицю, сідають і вишивають)

Ведучий. Світ наш змінився зовні, але невидимі космічні закони Життя ще ніхто не відміняв. **Наші предки на рушники наносили передані віками знаки-символи, які** прочитувались. Невипадково, цілком правильно, вишивані рушники, вишивані сорочки називають оберегами.

Казка про рушник

Традиція вишивати рушники проходить через віки, відтоді як наші предки були дайбожичі. **Оберег-рушник** брали в дорогу, вірячи, що буде щасливою; на полювання - буде вдача; вішали в хаті, вірячи, що зло обмине або не матиме тої сили.

У нас в гостях археолог, науковці, народознавці та відунка, яка про все відає, все знає. Пропоную послухати наших гостей.

Студент-археолог. Рушник має таку ж давню історію як і наш народ! Він був невід'ємною частиною його буднів, і свят, і ритуалів. Оскільки рушник зроблений з матеріалу, який зберігати довго не можливо, тому можна судити про його існування з давніх археологічних розкопок, свідчень літописців і мандрівників. Мистецтво вишивки ведеться з сивої давнини і не переривалось ніколи. Елементи символіки сучасних узорів української вишивки перегукуються з орнаментами, якими прикрашали посуд ще трипільські племена.

Студентка-відунка. До речі, традиції українців вішати рушники на образи, пов'язувати ними хрести на похоронах, вішати на могильних хрестах прийшла до нас з глибини віків ще з поганських часів коли наші предки - слов'яни обожнювали природу і вірили, що в лісах по дуплах живуть божества. Віддаючи шану цим божествам, вони обвішували дупла рушниками, що називали тоді обрусами.

Студент-археолог. Це свідчить про те, що пізніше традиції не були занесені християнською вірою до нас із Візантії, а разом з тим є свідченням глибокої історії нашого рушника. Найдавніший рушник знайдено у Києві на Вознесенському узвозі. У ньому були загорнуті монети князя Володимира Великого. Знахідка датується кінцем X – початком XI століття.

А історик Геродот свідчить, що вишивкою був прикрашений одяг скіфських племен. В Черкаській області (с.Мартинівка) був знайдений скарб, датований VI ст.н.е. Срібні бляшки з фігурками чоловіків, одягнених у широкі сорочки з вишивкою на грудях, нагадували ще донедавна вдяганні сорочки українських селян.

Викладач. На рубежі XVI - XVII ст. почалась епоха українського відродження і чи не найбільший розвиток вишивки. Вишиванням займалися у кожен вільний час, в період вечорниць, довгими осінньо-зимовими вечорами.

Інтерес до рушникової культури не згасає і в наш час, До цієї теми звертаються науковці, народознавці, фольклористи. Послухаємо їх думки.

Студент-народознавець 1. Рушник є особливим, сакральним предметом, він характерний для багатьох народів, здебільшого слов'янської, балтійської та угро-фінської груп. Знаки, символи, орнаменти рушників несуть інформацію про створення Людини та інших форм Життя. Жінки, як берегині роду, з покоління в покоління „переписували” з рушника на рушник своєрідні коди та ключі до розуміння законів Всесвіту.

Студент-народознавець 2. Рушник супроводжував життя українця від народження до смерті. На чистий білий рушник або полотно, яке називали крижмо, приймали під час пологів дитину. Це символізувало чистоту новонародженої душі. Довгий прямокутний шмат тканини завжди означав дорогу, шлях, який веде людину і допомагає їй жити.

Так само в далеку путь проводжали душу, спускаючи тіло небіжчика до ями на рушниках чи полотні. Тіло небіжчика загортали в саван з чистого, вибіленого полотна, бажаючи йому подальшої світлої дороги в зоряних світах.

Студент-народознавець 1. Рушники використовувались в різних роботах, святах, обрядах. Вони були своєрідними посередниками між Богом і Людьми. Орнаменти на рушниках, як і на одязі, структурували навколишній простір у бажаний, комфортний для життя, створювали теплу „атмосферу дому”, захищали ауру людини.

(Вікторина «Рушник в житті українців»)

Студент-народознавець 2. Про беззаперечну віру в силу рушника-оберега свідчить оспівана у піснях традиція давати синові у дорогу вишиваний рушник. Мати, вишиваючи такий рушник, молилася про здоров'я, захист та щасливе повернення її дитини. Часто синові треба було зібратись в небезпечну дорогу (війна, похід та ін.) за день-два. Про красу та пишність рушника за таких обставин не могло бути й мови, краса рушника залишалася на другому плані, а на перший виступала його сакральна, ритуальна функція. Найважливіше було передусім відтворити певну символіку, орнамент, дотриматись певних правил та традицій.

«Пісня про рушник» А.Малишка

Студент-народознавець 1. Відомі рушники, які ткали, вишивали за одну ніч – від заходу до сходу Сонця. Їх виготовляли з нагоди багатьох проблем у родині, сільській общині, коли треба було вилікувати людину, а трави та інші методи не допомагали. Під час війни, епідемії, хвороб людей і домашніх тварин в одній хаті збиралось непарне

число ткаць. За всю ніч вони не промовляли жодного слова, молились подумки, кожна була сконцентрована на роботі та проблемі, у вирішення якої кожна вкладала свою частку енергетики. Воедино складені таким чином енергії робили цей рушник унікальним за силою впливу.

Поезія «Народ мій на Голгофу йшов з хрестом»

Викладач. Що ж то за рушник і який вишити? Чому ж вишиті речі наділяли такою неймовірною силою? В чому надзвичайна сила вишитого рушника?

Студент-народознавець 2. Найкращими для вишивання вважалися шовкові нитки, ті, що складаються з павутинок кокона шовкопряда. Наступними за цінністю є нитки вовняні. По всій Україні було поширене також вишивання лляними та конопляними нитками. Вибілені нитки називали „біль”. Щоб отримати інші кольори, біль фарбували в барвниках рослинного походження – відварах трави, кори, плодів, коріння, насіння різних рослин. Найпоширеніші були нитки, фарбовані в корі дуба.

Студентка-відунка. Однак не декоративному ефекту завдячуємо поширеності цього фарбування, а давнім знанням, які були відомі нашим предкам, а також кельтам, друїдам, котрі обожнювали рослини. Вони вважали, що дух рослини – її ефір, есенція під час фарбування проникає до нитки і передає людині через вишиття певні якості, як для фізичного тіла, так і для душі (силу, міцність, витривалість, стійкість до хвороб та ін.).

Студент-науковець. Найенергетичнішими нитками для вишивання визнали вовняну і натуральну шовкову пряжу, вони найкраще переносять інформацію. Грша, але також підходить заплот рослинного походження. Зовсім непридатним з погляду енергетики виявився акрил.

Студентка-відунка. У давні часи під час прядіння ниток з конопель чи льону та їх скручуванні, ниточка по всій довжині мала контакт з енергетикою людини, насичуючись нею від трьох основних енергетичних меридіанів пальців (тими ж пальцями кладуть хресне знамення). Скручена спіраллю, звита у клубок-сферу, нитка сама по собі є самодостатньою і знайшла широке відображення у міфах, казках та легендах народів світу.

Студент-народознавець 1. Відрізаний шматок магазинної тканини не йде ні в яке порівняння із домотканим полотном. Якщо згадати прадавню технологію його виготовлення, відбілювання на траві, на росі, під сонцем, місяцем, зірками, під впливом усіх стихій, то стануть зрозумілішими усі дивовижні властивості старих рушників. Після того, як напрядено ниток, до роботи береться ткач. Ця професія здавна асоціюється з Творцем, який тче канву Життя. При цьому полотно справді уособлює собою живу тканину долі, де ниточка з човника, перебігаючи поміж основою, у безперервному коливальному русі то вліво, то вправо створює дорогу.

Зіткане полотно складається з безлічі хрестиків, квадратиків, віконечок, які належать до священних знаків.

Студентка-відунка. Хрестик у вишитті має такий же вигляд, як руна Gebo (Гебо). Руна партнерства в усіх сферах життя. Має здатність об'єднувати енергію людей, щоб отримати силу, що перевищує загальну суму індивідуальних енергій. Використання руни: для підсилення партнерських сил, для підтримки духовної та фізичної рівноваги.

Руна Gebo – це Дар. Дар самого часу, можливість приєднання до потоку часу. Це можливість спілкування з Всесвітом. Руна стихії води (можливість «заморозки», зупинки часу, «проходження» в часі). Велике таїнство. Баланс, гармонія, вільний від перепон потік енергії.

Легенда про вишивку.

Студент-народознавець 2. Наші предки любили одягатись у біле. Наші мами та бабусі пам'ятають, як біля річки розстеляли, поливали водою, сушили і знов поливали водою полотно. Сонце, Вода, Вітер робили полотно білим. Білий колір – колір сили, адже він містить в собі усі кольори, весь „білий світ”, це колір наших предків, які поклонялись Сонцю, саме тому вони білили свої хати ззовні і всередині і любили одягатись у біле.

Студент-науковець. Біле випромінює силу, енергію. Тому в білому житті, в білому одязі людина швидко відпочиває, відновлює сили. Йти в людне місце краще у білому вбранні, оскільки воно активно захищає.

А в сорочці з домотканого полотна в спеку не жарко, а в холод не холодно. Таке полотно робить добрий масаж тіла. В сорочках із такого полотна навіть у лежачих хворих ніколи не буде пролежнів.

Студент-народознавець 1. Для вишивання рушника полотна по довжині брали стільки, щоб було кратне людському зростові. А ще існує така прикмета, що довжина та ширина рушника повинні бути кратними 7. Чому саме 7? Є своя символічна магія і в цього числа: ми іноді буваємо на сьомому небі від щастя, сім кольорів у веселки, сім днів у тижні, сім нот у різноманітні звуків, сім чудес світу.

Студент-науковець. Для рушника ретельно готували вишивальні нитки та голки. Як і всі металеві предмети, голки здатні притягувати та проводити енергії навколишнього простору. Вушко голки породжує вихрові потоки біоенергії, і сукупно вони створюють навколо голки сильне біополе. Голка є дуже чутливим приймачем біоенергії і здатна проводити потоки енергій, які в сотні разів перевищують кількості енергій, що проходять через сталевий дріт аналогічного розміру та якості. Ці біоенергетичні потоки спрямовуються до вістря голки, яка таким чином дуже намагнічується. До яких би предметів не торкалась голка, вона залишає там енергетичний слід.

Студентка-відунка. Ці властивості були відомі людству здавна і покладені в основу голкотерапії та різноманітних магічних процедур. Тепер можна собі уявити енергетичну картину вишитого виробу, коли голка торкалась тканини тисячі разів. Усе, про що думала людина в цей час, молилась, співала чи повторювала побажання, заклинання, – все те залишила голка в узорі вишивання навечно. Тому один і той же орнамент, вишитий різними людьми, має різний характер – це вловлюється більшістю на підсвідомому рівні – езотеричному, духовному.

Студент-науковець. Через людські руки проходять важливі енергетичні інформаційні потоки та канали. Всяке рукоділля, а особливо вишивання, надзвичайно активно очищає ці канали і дає можливість підтримувати організм у цілковитій гармонії.

Студент-відунка. Є багато розповідей жінок про те, як вони вилікувались від своїх хвороб завдяки вишиванню або мають змогу підтримувати свій психічно-емоційний стан у гармонії. Вони просять Бога, щоб зцілив через вишивання. Але рушник, вишитий недужою людиною, вбирав у себе негативні еманції хвороби. Його не можна було тримати в домі, тим більше комусь віддавати. Такий рушник несли на цвинтар і пов'язували на могильному хресті. Його вже тоді не знімали, аж поки вітри, дощі, морози, сонце не знищували тканину. Негативна енергетика заземлялась з допомогою хреста.

Студент-науковець. Передусім те шиття творили не заради краси, а задля сакрального наповнення, ритуального призначення. Кінці кожного рушника мають різноіменні енергетичні потенціали (це можна перевірити за допомогою біолокаційної рамки). Так само, як кожен організм, предмет у природі, один кінець рушника має значення „плюс”, а другий – „мінус”. Наприклад, людина має у ногах заземлення „-”, а голова „+”. Права сторона вважається чоловічою стороною „+”, ліва жіночою – заряд „-”.

Студент-народознавець 2. У такому разі зрозумілою є засторога витирати руки різними кінцями одного рушника одночасно двома людям – „щоб не посваритись”. Стає зрозумілим, чому наречені для благословення повинні стояти так, щоб зліва від чоловіка стояла жінка. Отже, рушник, котрий простеляють їм під ноги, також повинен бути орієнтований відповідно. На „+” має стати наречений, на „-” наречена. На рушникові, як на єдиному шляху, вони уособлюють собою об'єднання двох полярностей, двох половинок в єдине цілісне, гармонійне, довершене. Життя

існує між цими двома енергіями, їх притягальною силою, їх єдністю і протилежністю.

Як же вираховували жінки, який кінець є негативно зарядженим, а який – позитивно?

Студент-науковець. Науковці стверджують, що кінець, який вишивають першим, має знак „+”, а протилежний – „-”. Це виражається навіть у такому частому спостереженні, що перший кінець вишивають із великим бажанням, тоді як другий – навпаки.

Студент-народознавець. Аби не сплутати, яким боком повернути рушник, у давнину рукодільниці робили на ньому мітки. До речі, узор на лівому і правому кінцях ніколи не був тотожний. На них, як у дитячій грі на уважність, завжди можна було знайти десять розбіжностей. На те магічне полотно не ставали взуттям, а тільки колінами.

Студентка-відунка. Наші предки називали Жінку хранителькою домашнього вогнища. Це означало, що вона підтримує Вогонь Життя у своїй родині, вона є жрицею. Вона виношує дітей, і всілякі маніпуляції з енергетикою в домі належать жінці. У зв'язку із цим в неї має бути відмінне фізичне і душевне здоров'я, також жінка обов'язково повинна знати традиції.

(сучасна історія)

Викладач. На наше свято дівчата із бабусиних скринь принесли поради, таємниці і склали їх в цей сучасний кошик для рукоділля. Давайте їх послухаємо.

Студентка-рукодільниця 1. Наші бабусі голки, якими вишивали, надзвичайно цінували, зберігали. Тими голками, що почали вишивати, потрібно і закінчити роботу. Нікому не варто позичати цих голок або самому використовувати їх з іншою метою. Існує повір'я, що голки варто купувати в понеділок, щоб вони допомагали щасливому вишиванню.

Студентка-відунка. Напевне, в цьому є свій сенс, але тільки для жінок.

Понеділок – день Місяця, а це планета жіноча, планета, що впливає на інтуїцію, емоції, сердечні ритми, що дуже важливо для творчості. Для чоловіків, але напевно й для всіх, підійшов би четвер – день Перуна, Юпітера, Верховного Бога. Він може називатись у різних народів по-різному, проте є іпостассю Творця, Отця. На четвер якраз припадає пік працездатності людини в тижні.

Студентка-рукодільниця 2. Дівчата, у нас уже є полотно, нитки, голки, настав час підготуватися до вишивання та розпочати його.

Наші бабусі ніколи не бралися до цієї роботи зопалу. Спочатку роздумували, заспокоювались. Особливо, коли вишивали весільний рушник.

Адже весільний рушник – програма майбутнього подружнього життя. Вважалося, що від нього залежало щастя молодії сім'ї, доля майбутніх дітей та добробут родини. Вишивати такий рушник треба з любов'ю і бажано самій його вишити, долю вишиваючи свою. Візерунок потрібно продумати детально, вклавши в нього символічний зміст.

Народознавець 2. У весільних обрядах дослідники нараховували близько 20 рушників, в деяких регіонах їх нараховувалося аж до 40. На них клали коровай, ними перев'язували старостів, простеляли дорогу молодим. Але найголовнішим був той, на якому батьки благословляли молодих. Такий рушник – особлива святиня, яку не прали, щоб зберегти енергетику батьківського благословення, не показували нікому, зберігали захованим у скрині, берегли як зіницю ока і передавали із покоління в покоління. Старий узор нащадки відтворювали на новому полотні як енергетичний код роду.

Студентка-рукодільниця 3. Тож дівчина змалку починала готувати свій посаг. Довгими зимовими вечорами дівчата мережили узори, і від того, якими вони виходили, скільки дівчина встигала їх вишити, складалася думка про її працьовитість, вдачу. У кожній родині, де підросла дочка, скриня повнилася рушниками. А там незабаром і перші вечорниці, перші залицяння та й старости до хати.

Сценка зі «Сватання на Гончарівці» Г.Квітки-Основої

Студент-народознавець. На рушники клали коровай, ними перев'язували старостів, простеляли дорогу молодим. Але найголовнішим був той, на якому батьки благословляли молодих. Такий рушник – особлива святиня, яку не прали, щоб зберегти енергетику батьківського благословення, не показували нікому, зберігали захованим у скрині, берегли як зіницю ока і передавали із покоління в покоління. Старий узор нащадки відтворювали на новому полотні як енергетичний код роду.

Студентка-рукодільниця 4. Перед початком вишивання дівчина постилася, молилася, мила руки, щоб позбутися не лише фізичного бруду, а й негативної інформації на пальцях. І лише потім майстриня починала творити узор, як своєрідну медитацію.

Студентка-рукодільниця 1. Рушники весільні вишивати в четвер – Перунів день, щоб мати найвище покровительство, і ще це енергетична вершина тижня.

Починали вишивати вранці, коли Сонце підходило вгору до зеніту, ніяк не увечері. Коли сідали коло вікна, то так, щоб до світла передом або боком, але не спиною. Далі, взявши голку із засиленою ниткою, читали молитву та побажання, залежно від того, який рушник вишивали. Збереглася така молитва:

Студентка-рукодільниця 2. „Господи, Ти благословляєш тих, що Тебе благословляють і освячують тих, що на Тебе покладаються. Спаси людей твоїх і благослови насліддя Твоє, освяти Тих, що люблять красу Дому Твого; прослав їх Божественною Твоею силою і не остав нас, що надіємось на Тебе. Бо всяке добре даяння і всякий звершений дар з висоти є, сходячи від Тебе, Отця світла, і Тобі славу, подяку і поклоніння віддаємо, Отцю, Сину і Святому Духові нині і повсякчас, і навіки вічні.”

Студент-народознавець. Ці молитви, побажання спрацьовували як програма, що накладалась та вишивалась у рушник. Завжди, після перерви, перед продовженням роботи їх повторювали.

Студентка-рукодільниця 3. І борони Боже під час вишивання подумати про щось погане, сваритися, злитися на когось. Обрядовий рушник має зберігати в собі лише найкращі мрії, найсвітліші думки і почуття. Адже то закладається програма майбутнього подружнього життя.

Студентка-рукодільниця 4. Дрібні огріхи не випорювали, щоб не внести хаосу у долю. Життя тече не по шаблону, отже не біда, якщо зірочка відхилиться убік чи хвилячка вийде нерівномірною. Що ж до вибору узору, то він повинен бути двобічним. Це символізувало гармонію між зовнішнім і внутрішнім світом. Якщо ж лицьова сторона виробу гарна, а зі споду перетягнуто нитки і стирчать вузли, то вважали, що й життя буде про людське око.

Студентка-рукодільниця 1. Рушник вишивають з двох сторін, залишаючи центр білим. Це, по-перше, символізує потік Божого благословення та чисте, світле життя, а по-друге, не можна ставати ногами на вишивку, особливо на райських птахів. Якщо вони є на рушникові.

Студентка-рукодільниця 2. Коли відкладали роботу до наступного продовження, то не залишали як-небудь полотно, а акуратно його складали. Якщо залишати зім'ятим, то і доля так поведеться, що не буде порядку. Коли закінчувалась нитка у голці, то ніколи не втикали голку саму в полотно. Треба було засилити нову нитку. І лише тоді вколоти. Роботу ніколи не клали туди, де сплять і сидять, навіть краще було покласти на землю чи на долівку. Складену акуратно роботу загортали в тканину, не залишали відкритою.

Студентка-відунка. У багатьох місцевостях жінки вишивали в цілковитій тиші, спокої, таємно, щоб ніхто не бачив їхньої роботи. В літературі існує опис вечорниць, де дівчата вишивали. Можливо, таке спільне вишивання й було, проте не рушників. Бо то річ ліккобо сакральна і через те інтимна. В астрологів існує правило – не показувати зоряну карту або космограму чужим людям,

тому що сторонній погляд вносить небажану енергетику, що здатна вплинути на перебіг подій.

Студентка-рукодільниця 3. Візерунок весільного рушника потрібно продумати детально, вклавши в нього символічний зміст. Рушник обов'язково має містити дерево життя з птахами по обидва боки від стовбуру, що символізують міцність майбутнього шлюбу, птахи і заплутаний у візерунках хрест, хоча можна вишити так, щоб було його видно, також можна вишити символи кохання та молодого подружжя – це калина, хміль, лілія, троянди.

Студентка-рукодільниця 4. А ще онуки перешивали Родове Дерево з бабусиного рушника на свій, на майбутнє весілля. Дерево було трохи інше (з точки зору енергетики), бо інша Душа його творила. Але змін у композицію рушника, його сюжет, орнамент ніхто не мав права вносити, бо всі знали, наскільки це важливо. Саме тому, завдяки традиції, яка передбачала суворі неписані правила і заборону на внесення змін, ці рушники дійшли до наших днів такими, якими вони були тисячі років тому.

Студент-науковець. Нині відомо близько 200 старовинних швів на основі двадцяти технік української вишивки. Відтворювати треба лише той малюнок, який припав до душі. Фізики дослідили, що в цьому випадку він потрапляє у резонанс із вашим організмом. Добре, якщо десь у скрині зберігся рушник прабабусі, яка прожила з прадіду сем щасливе життя. Його й треба взяти за зразок. (пісня про бабусю)

Викладач. Запрошуємо до слова народну майстриню Ніну Іванівну Маланчук, яка розповість про особливості вишитих рушників Смілянщини.

Свято закінчується піснею «Українська вишиванка»

Додаток

ЛЕГЕНДА ПРО ВИШИВАНКУ

Був час, як почав на землі люд вимирати. Від якої хвороби, того ніхто не знав. Отак іде чоловік і враз упаде, зорніє, запіниться і вмире.

Втікали люди з сіл у ліси. Та слідом за ними гнала хвороба. Не жалувала ні молодих, ні старих. Находив такий час, що вже й хоронити вмерлих нема кому...

А жила собі в селі над Дністром бідна вдова Марія. Забрала пошесть у неї чоловіка й п'ятеро дітей. Лише наймолодша Іванка ще здорова. Пантрує матір за донечкою, як за скарбом найдорожчим.

Але не вберегла... Почала сохнути Іванка, їсти не хоче, а тільки п'є, блідне, тане на очах. А ще просить матінку:

- Врятуй, мамо, я не хочу помирати!

І так ті оченята благають, що бідна жінка місця собі не знаходить.

Одного вечора до хати прийшла якась бабця старенька.

Як і коли прийшла, Марія не чула.

- Слава Богові, - привіталася.

- Слава.

- Що, помирає остання? А могла б жити!

Аж кинулася Марія:

- Як? Бабуню сердечна, як Бога благаю, спаси, порятуй найменшу. Не лиши в самоті на старість!

Взяла, певно, стара до серця той плач і мовила:

- Повідаю тобі тайну тієї страшної хвороби. Але присягни, що не обмовишся. Дітям присягай!

- Присягаю... Донечкою!

- Знай, послав чорну Смерть Господь Бог. Грішників багато зросло. Сказав Бог умертвляти всіх, на кому нема хреста. А чорти втішилися і всіх, на кому не видно хреста, убивають. Що їм до людських душ? Ото і мруть праведні з грішниками купно... Ти тяжко перенесла смерть родини. Дам тобі раду... Виший на рукавах, на пазусі і всюди хрести. Та ший чорні або червоні, щоби здалеку чорти виділи... Але не кажи нікому більше, бо смерть доньки вздриш на очах...

Вже за годину червона і чорна мережки оперезали діточу сорочечку. Світять на завтра до сонця хрести і

хрестики. І собі нашила. А донечка здоровшала щодень і просила маму:

- А виший іще терен... А калину...

Як люди тому вишиттю дивували, то казала, що збирається йти в ліси самотницею. Хрести треба на благословення Боже і проти поголосу.

З тим вже Іванка здорова: і скаче, і сміється, і співає. А мамине серце стискається від болю, як видить, що знову понесли небіжчика на цвинтар.

Одного разу вся у сльозах прибігла Іванка і потягнула маму за рукав на сусідський двір. У домовинці виносили з хати двійняток хлопчиків, Іванчиних ровесників.

Змаріла Марія, аж світиться. Все пестить і цілує доньку, а думи в голові, як хмари зливові:

- Боже милий, та ж то моя надія!

...А діти мруть...

- Господи! Та ж я не переживу її смерті!

...А люди мруть... Не витримала. Від хати до хати бігала розпатлана і страшна:

- Шийте, шийте хрести... Вишивайте... Будете жити! Рятуйтеся!

Люди замикалися в хаті. Думали, що прийшла пора і на Марію. Не вірять.

Марія побігла додому, взяла на руки Іванку і подибуляла до церкви. Забила в дзвін на сполох. За хвилину вже всі збіглися.

Обцілювала Марія дитину і мовила до людей:

- Не повірили! Думаєте, здуріла? Та най буде, дітей мені ваших шкода... - на тім зірвала з Іванки сорочечку вишити.

Дитина на очах зчорніла і померла.

- Убивці! Шийте, вишивайте сорочки дітям і собі, - та й впала мертвою біля доньки...

З того часу відійшла хвороба за ліси й моря. А люди ходять у вишиванках. Потім вже не стало потреби у вишитих хрестах. Та матері навчили дочок, а дочок своїх дочок, і вже ніхто не обходився без вишитої сорочки, фартуха чи блузки.

Носять оту красну одіж і понині.

Але мало хто відав, звідки прийшла та краса до людей...

ВИШИТИЙ РУШНИК

Жили собі брат і сестра - Василько й Марічка. Вони дуже любили одне одного, ніколи не сварилися, ділилися всім, що мали. Час минав, і Василько перетворився з хлопчика на змужнілого юнака, а Марічка стала справжньою красунею. Саме тоді на їхній край напало військо страшного і могутнього царя Бурдая. Всі чоловіки пішли захищати рідну землю від чужинців. Почав збиратися до війська й Василь. Марічка плакала, проводжаючи брата.

- Візьми ось це, - сказала, схлипуючи, й простягнула Василькові невеличкий вузлик. - Це вишитий рушник. Він допоможе тобі повернутися додому.

Обійняв Василько сестру, низько вклонився батькам та й пішов захищати рідну землю від ворожої навали.

Якось Василя важко поранили в бою. Товариші подумали, що хлопець мертвий, і залишили його на полі бою. А ворожі солдати схопили юнака і притягнули до Бурдая. А той наказав укинути полоненого до в'язниці: може, там згине, а як виживе, то стратити.

Та в Бурдая була улюблена племінниця Мелхола, котра зналася на чаклуванні. Вона й попросила дядька не странувати хлопця.

- Я зроблю так, - сказала, - що він забуде все, навіть своє ім'я, і стане твоїм вірним воїном, дядечку.

Бурдай погодився. Через деякий час Василько одужав, та під дією чарівних ліків і магії Мелхоли зовсім забув, хто він, звідки, і що є в нього сестра та батьки. Почав хлопець вірою і правдою служити цареві Бурдаю, воювати проти своїх побратимів. І був уже тепер не Васильком, а хоробрим воїном Ярміном, котрий ось-ось мав поріднитися з царем, одружившись із його вродливою племінницею.

Минав час. Наближався день весілля. Але якось неспокійно було на серці молодого Василька-Ярміна. Щось тривожило його, мучило. Відчуваючи втому, хлопець вирішив піти до палацу, щоби трохи розважитися. На сходах він зустрів служницю, котра несла дуже знайомий згорточок.

- Що це? - запитав Ярмін.

- О, мій пане, принцеса Мелхола наказала забрати і знищити це. Ось я й йду виконувати її наказ.

Василь попросив розгорнути вузлик. Щойно служниця це зробила, як додолу впав... вишитий рушник. Ярмін підняв його, пильно вдивляючись у кожен хрестик. І раптом він усе задав: і рідний край, і лагідний погляд матері, і мелодійний голос сестри...

Осідлавши коня, Василько чимдуж помчав із палацу. Відшукав своїх товаришів і разом із ними мужньо воював проти царя Бурдая, аж поки вони не розбили вороже війське шесті. Рідний край знову став вільним.

Повернувшись додому, Василько розповів рідним про все, що з ним трапилося. Люди раділи і дивувалися, як міг вишитий рушник подолати могутні чари й заклинання і допомогти хлопцеві повернутися на батьківщину - дорогу й милу кожному серцю землю.

НАРОД МІЙ НА ГОЛГОФУ ЙШОВ З ХРЕСТОМ

Народ мій на Голгофу йшов з хрестом,
бо так у нас віддавна повелось:

хрестом розходились дороги за селом,
навхрест снопи стояли із колосся.

У шлюбному вінку, як доля, зеленів
такий отой барвіночок хрещатий.

Таки хрестом сорочки для синів
одвіку шила українка-мати.

Бо скільки раз при світлі каганця
вона нитки на полотні хрестила,
то стільки раз рідненьке дитя
в далекий шлях життя благословила.

Текст, що розкривається

І ми несли свій хрест у вишитті.
Він був, коли, здавалось, нічого
вже не було. Здавалось, всі святі
уже давно зреклися народу мого.

Той мамин з оберегами рушник,
та мамина сорочка-берегиня
на всіх шляхах, кривавих та страшних,
нас сотні раз хрестами осінила.

Німіє світ, зомлівши від краси
червоно-чорних українських взорів.

А там – хрести, хрести, хрести...
молитвами за нашу долю й волю.

Є настил, гладь, стебнівка та низинка,
фантазія людська не знає меж...

Хрестом я доням шила сорочки.

Ви – українки! То несіть свій Хрест!

Л.Р.Гречуха

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000.
2. Волинець Л. Обрядові рушники. Українська культура. 1994. №7–8. С8-9.
3. Вишиванка URL: <http://zoch-preobr.dnepredu.com/uk/site/vishivanka.html>
4. Гасюк Е. О., Степан М. Г. Художественное вышивание: Альбом. Київ: Вища школа, 1981 240 с.
5. Обереги українського народу – символи любові й незрадливості URL: http://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=210%3Aq-q&catid=172&Itemid=28&lang=uk
6. Шкода М.Н. Люба моя Україна: свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повір'я українського народу. Донецьк: ВКФ «БАО», 2012.
7. Скуратівський В. Обереги людини [Текст] Берегиня. 2008. № 1. С. 82-89.

Т.В.Дармограй,

учитель початкових класів Новогребельського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Жашківської районної ради Черкаської області

БЕРЕГІНЕ МОЯ, УКРАЇНЬСЬКА ХУСТКО

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: ознайомити учнів з обрядовістю українського народу, визначити обрядове значення української хустки; прищеплювати учням інтерес і виховувати патріотизм, поважне ставлення до українських звичаїв та обрядів, розвивати творчі здібності і естетичний смак.

Обладнання: виставка хусток, презентація «Українська барвіста хустинка», записи українських народних пісень, плакати.

Сцена прикрашена композицією з великих українських хусток, збоку напис «Берегиня моя, українська хустко».

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

Учитель. Український народ має свою самобутню культуру, життєву мудрість та настанови щодо способу життя, збережені в українських звичаях, фольклорі і обрядах. Це величезний скарб, у якому втілюються своєрідне світовідчуття та світосприйняття українців. Цей багатющий скарб ми повинні зберегти і передати нашим дітям, внукам, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу і не перервати зв'язок поколінь. Надбані багатства поколіннями цінності наразі вони є найдорожчою скарбницею духовної культури українського народу.

На сучасному етапі кращі зразки народної творчості – обрядові пісні, вірші, легенди, гармонійна система обрядів знову набувають популярності. Серед них чільне місце віддано **українській вишиванці і хустці**.

7 грудня 2019 року вперше в Україні відзначали **Всесвітній день української хустки**. З цієї нагоди в усіх закладах освіти області стартували флешмоби, проводились вечори і класні години, присвячені українському національному аксесуару, який зберігає в собі старовинні традиції. Вперше проведений флешмоб став міжнародним. До ініціативи приєдналися понад мільйон людей з 20-и країн світу: Греції, США, Польщі, Італії, Канади, Польщі, Білорусі, Грузії, Литви, Ізраїлю.

До цієї прекрасної традиції долучимось сьогодні і ми.

Ведучий. Сьогодні яскраві хустки дедалі частіше можна побачити на вулицях українських міст. Представниці слабкої половини суспільства, одягнені у колоритний головний убір, виглядають доволі оригінально. Ексклюзивність хустинки завоювала прихильність жінок, дівчат і маленьких леді. Їх колись носили бабусі, а тепер хустки почали одягати на свята, дарувати на Дні народження і передавати у спадок.

Невід'ємна частина української культури стала світовим трендом і завоювала своєю привабливістю серця модниць і запалила любов у дизайнерів всього світу.

Хлопець декламує вірш «Квітчаста хустка».

На ній і зроно, і пелюстка,
І небо райдуги на ній ...
Мов берегиня вроди хустка
Здавен у нашій стороні.
Мов берегиня вроди хустка
Здавен у нашій стороні.
Та – нареченим на щастя,
Та – на добро матерям,
Вічний дарунок – хустка квітчаста
Знана стежкам і вітрам.
Веселі ви чи сумовиті,
На схилах Ворскли чи Дінця –
Нема таких жінок на світі,
Котрим вони не до лиця.
Мов помолодшала мати,
Гарна й сестра дорога.
Роси в хустині, немов діаманти,
Зорі й квітки в берегах.
Ой ті луги та бережечки,
Які вгорі такі внизу ...
На щастя й радість два ріжечки,
а два на смуток і сльозу.
Сонцю й роботі найближча,
Подруга днів осяйна.
Душу зіріє і зніжить обличчя
хустка – тернова весна.

В. Юхимович

Дівчина. Хустку в Україні називають «берегинею», використовують як магічний оберег». Перша писемна згадка про хустку приходить до нас з 1657 року, у описі шведського посла, який відвідав Богдана Хмельницького йдеться про жінок, які носили на головах білі хустки з бавовни.

Ведучий. В часи козаччини був добрий звичай: «коли козаки вирушали в далекі походи чи чумаки в тяжкі мандри, чи бідний парубок до чужої сторони на заробітки, то кожна дівчина своєму нареченому дарувала вишиту хустину, в яку вона вклала всю свою душу, як символ вірності в коханні. І супроводжувала козака українська хустина, насичена трепетною потужною енергетикою вірної дівчини. І носив її козак коло серця і відчував благодатне тепло, яке струменіло з полотна.»

Ромен - зілля, ромен – зілля, ромен похилився.

З України до дівчини козак уклонився ...

Ой, дав він їй поклон низький з коня вороного,

Вона ж йому хустину з шовку зеленою.

Дай же, дівчино, хустину, може, в бою я загину .

Хлопець. В прадавні часи в Україні повсякденні хусточки були білого кольору, а святкові ошатні хустинки виготовляли з найтоншого полотна і дівчата і жінки вишивали їх власними руками. Полотно мережилося шовковою ниткою і на ньому виникали чудернацькі різнокольорові узорі. Зрідка траплявся і чорний колір. Про хустки складали пісні і співали їх темними зимовими вечорами:

У неділю не гуляла та на шовки заробляла,

Та хустину вишивала, вишиваючи співала:

Хустиночко мережана, вишивана,

Вигаптую, подарую, і він мене поцілує ...

Хустино моя, мальована .

Ведучий. Зараз наші дівчата покажуть, як можна носити хустку і розкажуть, які існували традиції щодо носіння, зберігання і зав'язування хустки.

Дівчина 1. У кожній родині, для дівчинки тримали розмальовану скриню, яку потрібно було наповнити одягом і хустками. Їх дбайливо оберігали й неодмінно показували гостям і сусідам:

Я не панна — я господиня,

У мене хусток повная скриня!

Дівчина 2. Українські хустки бувають різного кольору і з різними візерунками, квітчасті та з геометричним орнаментом.

У 18-ому столітті увійшов у моду рослинний орнамент – квіти рожі, васильків, гвоздик. Дуже рідко на старих українських хустках можна зустріти зображення птахів.

Молоді дівчата носили білі або яскраві хустки.

Старші жінки – темні, **вдови** – лише чорні.

Дівчина 3. У народних обрядах хустка відігравала чи не головну роль: була оберегом, символом жіночої мудрості. На весілля наречений пов'язував обраниці хустку на руку так, щоб вони були нерозлучні.

Під час шлюбу і сьогодні нареченій кладуть на голову хустку, як ознаку того, що дівчина стає господинею та майбутньою матір'ю. Саме шлюбну хустку молоді жінки ніколи більше не одягали і тримали на власний погріб. В шафах у наших бабусь не було шапок, але було по двадцять, а то й більше хустин.

Дівчина 4. На Київщині кінці хустки зав'язували навколо шиї та на потилиці. У північних районах хустину пов'язували під підборіддям, а кінці — на маківці. На Лівобережжі згорнутою хусткою обвивали голову так, щоб тім'я залишалося відкритим..

Дівчина 5. На Луганщині хустку зав'язували ззаду, під косою, шию залишали відкритою. Або зав'язували під підборіддям, кінці вільно звисали попереду.

Дівчина 6. Носили хустку в найлютішу пору року - зимою. Дівчата, молодіці, поважні літні жінки і діти одягали лемківську «баранкову» хустку, яка виконувала роль капюшона і навіть куртки. Це був величезний квадрат дуже товстої вовняної тканини з тороками. Баранкова хустка (або плахта) повністю огортала голову і стан до пояса.

Дівчина 7. «Хустка» - явище унікальне. Жодну річ із одягу не використовують так широко, як її. На Святий вечір маленькі хлопчики носили до родичів вечерю, а в руках тримали вузлик із ситцевої хустки с калачами. Хлопчик клав калачі родичам, а ті обдаровували малого гостинцями, які дбайливо складали в принесену хустинку. На Великдень стіл накривали вишиваною скатертиною або різнобарвною хусткою. На столі пасочка, а на душі пресвітло, бо свято – і воно промовляє мальвами, густо насяєними на хустці – скатертині. А ще: хустина на спеченому в хатній печі хлібі, щоб не черствів, на дитячій колисці – від вітру й лихого ока.

Танцювальна композиція «Хустка – берегиня вроди».

Звучить мелодія вальсу. В залі з'являються дівчата з хустками і кружляють у різного кольору хустках.

Ведучий. Запрошуємо всіх на побачення з українською хусткою, улюбленим головним убором української жінки. Немає таких жінок у світі, яким би вона була не до лиця:

Зелена хустка

Ця хустина цвіт весни

Цвіт весни буйний і веселий

Як молодості цвіт, вічно він зелений.

Синя хустка

Синє море, синь води глибини незміряні

Хай всі люди на землі мають душі сильні.

Хустина, хустина, чи біла чи синя,

Мені ти миліша усяких бчов.

Хустина, хустина, як ласка дитини

Як вірності пісня, як щира любов.

Звучить пісня «Мамина хустка».

Я їду до тебе, мамо,

По квітучому саду,

Я несу до тебе, мамо,

Радість і журбу.

Затріпоче пелюстками

Хустка вдалині,

Тільки рідна моя мама

Вибачить мені.

Приспів:

Мамину хустку

В білих пелюстках

Ніжно до серця свого притулю,

Мамину хустку |

В білих пелюстках |

Я зберігаю в далекому краю. | (2)

Ведучий. Цікаво, що хустина, яку так старанно вишивала дівчина, часто служила засобом знайомства з хлопцем. А відбувалося все так: хлопець, якому сподобалась дівчина, насамперед намагався заволодіти її хустиною. Часто це приносило і прикрощі, бо коли хлопець не подобався дівчині, вона не віддавала хустини. Не промовивши й слова, дівчина давала зрозуміти йому: «Я ніколи не буду твоєю».

А коли хлопець був дівчині до вподоби, вона віддавала йому її. І часто таке знайомство

ІІ ведучий приводило обох молодих на весільний рушник.

Звучить пісня «Хлопці, мої хлопці»

Ведучий. Хустка здавна відігривала й важливу оберегову, магічну функцію, тому чи не найбільше місце займає хустка у весільному обряді. Починаючи зі сватання, коли на знак згоди дівчина підносила старостам хустку своєму милому нареченому, і закінчуючи покриванням хусткою голови молодої. Хустка, якою покривали молоду, зберігалася потім все життя. Існує повір'я: хустка, якою матір вводить молодих до хати і виводить із хати під час весілля, мусить бути пишною, ясною і яскравою.

Звучить пісня «Горіла сосна»

Інсценування «покривання голови» нареченої

Сидить дівчина на вивернутому кожусі, вдає, що плаче. Чоловік знімає їй весільний вінок, передає в руки матері, або дружці. Мати хоче надіти хустку, але вона її знімає, навіть, якщо їй хотіло стати дружиною і вона благала про те Покрову, за звичаєм.

Двічі скидає хустку молода, а вже на третій раз все ж таки кориться долі.

Ведучий. З цього моменту хустка ставала знаком того, що жінка заміжня. Вона не могла з'явитись на люди з непокритою головою. Жінка з непокритою головою називалась простоволосою. Чоловік дарував хустину в знак любові, довір'я, злагоди, поваги. У одній із українських жартівливих пісень дружина співає: «Як поїхав мій миленький на базар до рідні, купив мені хустиночку, ось вона, на мені.»

Звучить пісня «Як поїхав мій миленький...»

Хлопець 1. В наш час зберігся звичай дарувати юнакові, який іде служити до лав Збройних Сил України, хусточку, а в ній грудочку рідної землі. Коли син вирушав у дорогу, мати зав'язувала у білу хустину хліб, щоб не забував батьківського порогу. Коли юнак іде до армії, то мати на перехресті доріг, проводжаючи сина, кидає три хусточки.

«Солдат» іде через зал тримаючи в руках чорну хустину.

Пробач мені, мамо, що одягнув тебе у чорну хустину. Ти віддала мене взамін за нашу рідну, вільну, чесну Україну.

Хлопець 2.

Дружина ніченьки не спала, хустину гарну вишивала. Коханому на плечі одягала і на війноньку виряджала.

А поруч дітоньки соплять. Їм сняться сни, як благодать

Вони дрімать і не знають, що батька більш їм не обнять...

В роки Великої Вітчизняної війни хустка від коханої, дружини, матері була для бійців на фронті, там, на передовій, часточкою їх мирного життя, за повернення якого вони боролися до останнього подиху.

Ведучий. Хустка – невід'ємний атрибут і іншого сумного обряду. Життя плинне і приходить неминуха в житті хвилина, коли ми прощаємося зі своїми батьками і якби ми не любили і не шанували їх, цей час неминучий.

В пору прощання з мамою, рідні померлої роздають присутнім на похоронах хустки, а саму померлу покривають великою чорною жалобною хусткою, котра за життя була їй найбільш до вподоби або найдорожча. Після смерті рідних чорну хустку, як жалобу, носять 40 днів.

Під сумну мелодію дівчата виконують танцювальну композицію з чорними хустками.

На фоні ліричної музики учениця виконує вірш Г. Чубач «Хустка тернова»

Слово до слова – хустка тернова

Квітка до квітки – весна.

Слухає вечір нашу розмову.

Ту, що на світі одна.

Доня питає – серденько крає:

Чом називається так?

Відповідаю, ніби зітхаю:

Долі тернової знак! –

Доня сміється. Очі – як зорі.

Доня не знає про те,

Скільки тернові бачили горя,

Як безнадійно терен цвіте.

... Рік тридцять третій,

Клятий, холодний ...

З голоду пухне село ...

Вже моя мама встати не годна:

Смерть опустила крило ...

Бабця не плачуть – тихо зітхають

Хустку – єдине добро –

У Могилові – Подільським змінюють

(Боже, як вдало!) на жита відро.

Потім робили – хустку купили.

Та почалася війна.

Й раз у свята її не наділи,

В скрині лежала вона.

... Рік сорок шостий ...

Жити не просто

Після такої тяжкої війни.

Ходить і ходить непроханим гостем

Батько убитий у мамині сні.

Бабця не плачуть – тихо зітхають.

Хустку не стануть носити.

Знову на трави якісь обмінюють.

(Боже, як бабці на обмін щастить!)

Потім робили – хустку купили.

Я пам'ятаю той день:

Бабця купили, мама наділи,

Я доторкнулась лишень.

Доня сміється. Очі – як зорі.

Світ мій від цього ожив.

Доня кепкує: «Довго говориш!

Значення слова – скажи!»

- Вибач! Здалося все при нагоді.

Відповідь іншу не жди:

У нашому роді, у нашій народі

Доля і хустка – тернові завжди!

Звучить пісня «Тернова хустка»

Учитель. Ось і завершилося наше знайомство з хусткою. Хай цей яскравий оригінальний аксесуар займе достойне місце в гардеробі кожної жінки, дівчини. Завжди підкреслює неповторний шарм, романтичність, витонченість її власниці і належність її до великої держави – України.

Ведучий.

Гей, Україно! Рідная ненько!

Грянемо пісню, та й веселеньку.

Грає веселка стокольорова.

Будьмо веселі, будьмо здорові!

Звучить пісня «Ми українці»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воропай О. І. Звичаї нашого народу [Текст]: нар.-календар. звичаї, укр. нар. одяг: етногр. нарис / Олекса Воропай; худож. оформ. Інни Бородаєвої. Київ: Пульсари, 2012. 630 с.: кольор. іл. - Бібліогр.:
2. Свята, традиції, звичаї українського народу. Харків: Белкар-книга, 2013. 96с.
3. Близнюк Н.М. Берегине моя, українська хустко! URL: <https://rbdy-gor.e-schools.info/m/news/83609>
4. Бойко Л.М., Семененко М.А. Виховний захід про хустку. URL: <https://www.slideshare.net/Cshkilniy/ss-77420419>.
5. Українські традиції: хустка як оберіг. URL: <https://chicagorazom.com/ukrayinski-traditsiyi-hustka-yak-oberig/>

Л.М.Захарченко,

учитель початкових класів Звенигородської ЗОШ I-III ступенів № 2
Звенигородської районної ради

«УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК»**РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Мета: збагатити знання учнів про чудодійні обереги нашого народу – квіти і виховувати глибокі почуття любові до них, до рідного краю, до батьків, до свого роду. Сприяти розвиткові творчих здібностей дітей, бажання берегти свою національну культуру.

Обладнання. Великий вінок, маленькі віночки, квіти, ілюстрації різних видів вінків, слайди до кросворда

Хід заходу

Учитель. Квіти – постійні супутники нашого життя. Вони ростуть на клумбах, у кімнаті, у вазонах. Їх можна побачити на вишиваних рушниках, скатерках, фіранках. Ними розмальовували печі, стіни осель. Засушені квіти клали за образи. З них робили різні напої, відвари. А ще квіти «квітують» на нашому національному одязі.

Віночок, сплетений з квіточок і трав, оздоблений яскравими стрічками, — один з найдавніших українських символів. Образ української дівчини неможливий без гарно увінчаної квітами голови. Чудова прикраса, яка формує естетичний зовнішній вигляд юної українки є **важливим елементом і символом українського життя.**

1учениця.

Сплетемо вінок український сьогодні
Із малъв, чорнобривців, калини,
З барвінку та жита, із м'яти, нагідок,
З жоржин, чебрецю та вербини.

2учениця.

І ромашок, і волошок
Повні поли нарвемо,
На межі з квіток пахучих
Ми віночки сплестемо.

Учитель. Український віночок. Оспіваний у піснях, оповитий легендами та переказами, опоетизований майстрами пензля і слова, він був і є одвічним символом добра і надії. Віночок – це плетене коло із квітів, листя, гілок. Вони бувають різних видів. Термін «вінок» є збірним поняттям, майже в кожному етнографічному районі він мав іншу назву. У давнину побутували такі назви як: коробуля, лубок (Поділля), теремок (Чернігівщина), капелюшина, фес (Буковина), корона, перта (Закарпаття), цвіток, квітка (Наддніпрянина), косиця, плетінь (Гуцульщина), коруна (Лемківщина), гібалка (Переяславщина, Подніпров'я). Гуцулки носили вінкоподібне кільце — нанизані на дріт або ремінець мідні пластинки у формі пелюсток, а буковинки — вінкоподібні прикраси, що кріпилися на тімені й пишно піднімалися вгору, волосся при цьому розпускалося.

1учень. Є вінок лавровий. Його одягали на переможців.

2учень. Терновий вінок завжди був символом страждання.

Зучень. А є ще вінок український, він символізує молодість і кохання, може визначити долю. Дівочий вінок носять юнки кожної весни і літа.

4учень. Весільний вінок одягають тільки раз – на весілля.

5учень. В народі вінок, квіти – обов'язкові атрибути народних обрядів, звичаїв. Про них є чимало легенд, переказів.

6учень.

Легенда про волошку

Красивий юнак Ціанус так захопився польовими квітами, що ходив полями і плів з квітів вінки. Якось богиня Флора знайшла його мертвим. Тоді вона перетворила його на волошку. Ціанус означає синій.

7учень. Легенда про грицики

Колись сільський пастушок Грицько пошкодив ногу. Що робити? Кров струмком біжить, не зупинити. Тоді зірвав він жмут невідомої трави, приклав до рани, і кровотеча вщухла. Відтоді вдячні нащадки і назвали непоказні квіти грициками.

8учень. Легенда про чорнобривці

Назва чорнобривців пов'язана зі старовинною легендою про майстрів-чоботарів, які виготовляли особливо гарні, святкові жіночі чобітки, що мали яскраво-червоні халявки та чорні голівки - чорнобривці.

Учитель. Зараз попрацюємо з кросвордом «Український віночок». Дізнаємося, чи знаєте ви, які рослини використовували дівчата для плетіння вінка? (Слайди)

1. Рослина з дрібненькими біленькими квіточками, схожа на деревце. Символ нескореності. (**Деревій**)

2. Рослина, яка зберігає синій колір квітки і під снігом. Символ пам'яті та життя. (**Барвінок**)

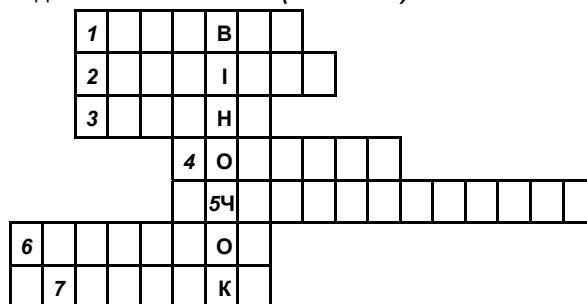
3. Рослина – кущ, символ України, краси і дівочої вроди. (**Калина**)

4. Лікарська рослина з білими пелюстками і сонячною серединкою. Символ здоров'я та ніжності. (**Ромашка**)

5. Рослина із своєрідним запахом і чорними бровами. Символ вроди. (**Чорнобривець**)

6. Пахуча рослина, яка вміє любити. Символ людської відданості. (**Любисток**)

7. Рослина, квітка якої нагадує голубе плесо води. Символ кохання. (**Волошка**)

Учитель. Яке слово заховалось між назвами рослин? (**Віночок**)

Усього у вінку могло бути до 12 різних квіток. Крім тих, що ми назвали, можна було вплітати:

- **Мак.** Він вважається не тільки квіткою мрій, але й символом родючості, краси та молодості.
- **Соняшник** — символ відданості й вірності.
- **Ружу, мальву і півонію** — символи віри, надії, любові.
- **М'яту** — оберег дитини та її здоров'я.
- **Материнку** — символ материнської любові.
- **Див'ясил** — корінь дев'яти сил, який зміцнює та повертає здоров'я.
- **Безсмертник** — символ здоров'я, загоює виразки, і рани.
- **Цвіт вишні та яблуні** — материнська відданість та любов.
- **Хміль** — гнучкість і розум.

Щоб посилити захисну силу вінка поміж квітів вплітали зілля та листя: **полин** — «траву над травами», **буркун зілля** — символ вірності, що може з'єднати розлучене подружжя; **листя дуба** — символ сили. Але чи не найсильнішим оберегам вважають **барвінок** — символ життя та безсмертя душі людської.

Учень.

*Барвінок до вінка в'яжи.
У квітці цій – життя душі.
Як небо квітка ця блакитна,
В вінку займає місце гідне.
Хоробра квітка! Від морозу
Чи їй ховати взимку носа?
Морозом квітку цю не вб'єш.
Людська душа безсмертна теж!
Барвінок у віночку є.
Він наче неба додає.
Учениця. Читає вірш
Ой віночку, мій віночку!
В нього я вплету, що схочу:
Ружі, маки і барвінок,
І стебельця материнок.
Ще вплету казки чудові,
Пишні грона калинові
І пісні про Україну.
Я віночок свій надіну
На голівоньку русяву –
Хай красується на славу!*

В. Паронова

Учитель. Не менше значення приділялося стрічкам: їх кольору, довжині, підбору. Дванадцять кольорів, кожен з яких був оберегом, і лікарем, захищаючи волосся від чужого ока.

Стрічки вимірювали по довжині коси, розрізали нижче коси, щоб її сховати. Найпершою по центру в'язали світло-коричневу — символ землі-годувальниці, пообіч якої жовті — символ сонця; за ними — світло-зелені й темно-зелені — краса та молодість; голубі й сині — небо і вода, що надають силу й здоров'я. Далі йшли жовтогаряча — символ хліба, фіолетова — мудрість, малинова — душевність і щирість, рожева — достаток. Білу вплітали лише тоді, коли кінці її були розшиті сріблом і золотом (на лівому — сонце, на правому — місяць). Не вишита стрічка не пов'язувалася, це був символ пам'яті про померлих. Дівчата, що вплітали

у віночок мак, підв'язували до нього червону стрічку — символ печалі й магичності.

Учитель. Для того, щоб закріпити знання про порядок розташування стрічок, пограємо У ГРУ «СТРІЧКИ». Для цього розділимося на дві команди.

*Дві команди «Квітоньки» і «Стрічечки».
У кожній по 13 чоловік. З однієї коробки кожен учасник бере 1 предмет квітку чи стрічку. (В одній коробці квіти, у другій – стрічки). Кожна команда намагається швидше вишикуватись, розташувшись в тому порядку, у якому квіти і стрічки знаходяться у віночку.*

Учениця.

СЛУХАЄМО СЕРЦЕМ

Кожна стрічка кольорова

У віночку має мову.

Кожна стрічка розмовляє,

Нам про те розповідає,

Що вона символізує,

Серце голос стрічки чує.

У середині вінка

Ось коричнева яка!

Тут вона найголовніша,

Подивись на неї лише.

Як до матінки, до неї

Інші приросли душею.

Кожна стрічка щось та значить.

Вмійте серцем це побачить,

Вмійте стрічку розуміти,

Вчіться слухать серцем, діти!

Учитель. А зараз проведемо конкурс віночків «Чий вінок кращий». Їх сплели дівчатка разом з мамами. Хлопчики і їхні мами будуть членами журі.

1учениця. Всюди квіти-самоцвіти,

Їх дарують батькам діти.

Юнак дівчині дарує,

Як любов до неї чує.

Переможців як вітають,

Живі квіти їм вручають.

Вручення нагород переможцям

2 учениця. Нема жита без колосся,

Нема ночі без роси.

Якби в нас не було квітів.

То й не знали б ми краси.

3учениця. Красивий, щедрий рідний край,

І мова наша - солов'їна.

Люби, шануй, оберігай

Усе, що зветься Україна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А.М., Лисенко Н.В.. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ: Вища школа, 2003. 123с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис : [у 2 т.]. Мюнхен : Укр. вид-во, 1958. 289с.
3. Ковальчук О.В. Українське народознавство. Книга для вчителя. Київ: Освіта 1994 . 176 с.
4. Сплемімо вінок український сьогодні URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/spletimo-vinok-ukrainskiy.htm>
5. Українська минушина : ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. Київ: Либідь, 1994. 256 с.
6. Український віночок: символи та значення квітів та стрічок URL: <http://firtka.if.ua/blog/view/ukrainskij-vinocok-simvoli-ta-znacenna-kvitiv-ta-stricok-83155>

ДО УВАГИ ДОПISУВАЧІВ ЖУРНАЛУ « ПЕДАГОГІЧНИЙ ВІСНИК»!

МОН України спростило вимоги до оформлення списку використаних джерел в дисертації; унормувало питання використання мов при написанні роботи. Такі зміни передбачені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40(zareestrovano в Мін'юсті 3 лютого 2017р.№155/30023).

Зокрема, на вибір можна використовувати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічна посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один із стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноновживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

Цей стандарт редакція журналу пропонує авторам використовувати під час оформлення матеріалів для друку у нашому часописі. Подаємо приклади.

ПРИКЛАДИ**ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПISУ
У СПISКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с. Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
Два автори	Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.
Три автори	Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.
Чотири і більше авторів	Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.

Автор(и) та редактор(и)/упорядники	Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с. Дахно І. І., Алієва-Барановська В.М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.
Без автора	25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с. Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с. Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агеева. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.
Багатотомні видання	Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Синицына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.
Автореферати дисертацій	Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.
Дисертації	Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
Архівні документи	Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8-12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1-3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1-7.

Патенти	Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
Препринти	Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1). Шилев Б. А., Воеводін В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).
Законодавчі та нормативні документи	Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i> . 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i> . 2011. № 48-49. Ст. 536. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017). Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i> . 2017. № 4. С. 530–543. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i> . 2017. № 20. С. 136–141. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i> . 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.
Стандарти	ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
Каталоги	Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.
Бібліографічні покажчики	Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування). Лисодєд О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856-2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).
Частина видання: довідкового видання	Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i> . Київ, 2003. Т. 5. С. 699.

Частина видання: книги	Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров / М. А. Баймуратов. <i>Михайло Баймуратов: право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212. Коломоець Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Київ, 2009. С. 195–197. Алексєєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)	1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини XX століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136. 2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137. 3. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : материалы VII междунар. антитеррорист. форума (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150. 4. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3–4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53. 5. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.
Частина видання: продовжуваного видання	1. Коломоець Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. 2. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159. 3. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218. 4. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коломоець Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79. 3. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 4. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20–26 жовт. (№ 42). С. 14–15. 5. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.
Електронні ресурси	1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017). 2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf. 3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivdannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017). 4. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: СЬОГОДНІ – ЗАВТРА

